

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye
ile İlişkileri**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İslam SARGI

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Ankara - 2014

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İslam SARGI tarafından hazırlanan “*Türkiye ’nin Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Irak, İran ve Suriye ile İlişkileri*” başlıklı bu çalışma 09/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda “*oy birliği*” ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı’nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Bestami Sadi BİLGİÇ

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Gözde YILMAZ

Üye

ÖNSÖZ

AKP Döneminde Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye ile İlişkileri başlıklı bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, cumhuriyetin kuruluşundan AKP iktidarına kadar olan dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikası dönemler şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca AKP dönemi Türkiye'nin Ortadoğu politikası da ele alınarak, AKP öncesi dönemle genel bir karşılaştırması yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde AKP döneminde Türkiye'nin Irak ile ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin AKP öncesi dönemde Irak ile ilişkilerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. 11 Eylül saldırıları ve sonrasında ABD'nin değişen Ortadoğu politikası incelenerek, İkinci Körfez Savaşı'nın Türkiye-Irak ilişkilerine ve Türkiye-ABD ilişkilerine etkileri ele alınmıştır. Bununla birlikte Kerkük'ün statüsü sorunu da çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Türkiye'nin Irak ile ilişkileri ekonomik, siyasi gelişmeler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Her platformda tartışılan Türkiye'nin Kuzey Irak politikası, AKP öncesi gelişmeler temel alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Yine kısa bir süre önce başlayan ve sonuçları henüz belli olmayan Arap baharının Türkiye-Irak ilişkilerine etkisi, özellikle Suriye sorunu nedeniyle ikilinin aldıkları tutumlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde AKP döneminde Türkiye'nin İran ile ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde de öncelikle AKP öncesi dönemde Türkiye-İran ilişkileri bölgesel ve küresel gelişmeler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Türkiye ve İran'ın İkinci Körfez Savaşında ve sonrasında yürüttükleri Irak politikaları ve bu politikaların ikili ilişkilere yansımaları incelenmiştir. Türkiye'nin İran'la sahip olduğu ekonomik ilişkiler rakamlar göz önünde bulundurularak ele alınmış; ikili arasındaki PJAK ve PKK'ya yönelik sergiledikleri ortak tutum, Filistin sorununda gösterdikleri yakınlaşmalar da değerlendirilmiştir. Bunun yanında İran'ın nükleer çalışmaları nedeniyle ABD ile yaşadığı sorunlar tarihi bir perspektifle ele alınmış ve Türkiye'nin nükleer sorunun çözümüne yönelik çalışmaları ve politikası değerlendirilmiştir. Türkiye-İran ikilisinin özellikle Arap baharının Suriye ayağında düştükleri ayrılık ve ikilinin Suriye sorunu nedeniyle birbirlerine yönelttikleri

eleştiriler ele alınmıştır. Bu yapılırken özellikle İran'ın Suriye kurduğu tarihi stratejik işbirliğine değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise AKP döneminde Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri ele alınmıştır. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi AKP öncesi dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. İkisinin İkinci Körfez Savaşı ve sonrasında Irak politikası, Refik Hariri suikastı, Türkiye-Irak Krizi, Suriye-İsrail füze krizi ve AB'nin güneye genişleme süreci gibi gelişmeler ve bu gelişmelerin ikili ilişkilere yansımaları ele alınmıştır. AKP döneminde sıfır sorunun en güzel örneği olarak değerlendirilen Türkiye-Suriye ilişkileri, AKP öncesi döneme göre büyük bir gelişme göstermiş ikili arasında ekonomik ve ticari alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin Suriye yönetimi ile karşılıklı ziyaretleri, imzalanan antlaşmalar da tartışılmıştır. Ancak Arap baharının Suriye'ye sıçraması üzerine bir kaç yıl içinde büyük bir yakınlaşmaya dönüşen Türkiye-Suriye ilişkileri kopmuştur. Suriye sorunun başlangıcı, Türkiye'nin ve diğer bölgesel ve küresel güçlerin Suriye sorununa yönelik politikaları incelenmiş; bununla birlikte Suriye muhalefетinin askeri ve siyasi yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yine Suriye sorununun çözümü için ortaya atılan Annan Planı, Cenevre-1, Cenevre-2 gibi çalışmalara da incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Cenk Aygöl'e, teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda beni her zaman destekleyen aileme ve değerli dostum Enes Çalışkan'a da şükranlarımı sunarım.

İslam SARGI

Mayıs 2014–Ankara

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
------------	---

Kısaltmalar	ix
-------------------	----

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	2
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	3
4. Araştırmanın Yöntemi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'TEN AKP'YE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	5
1.1. Giriş	5
1.2. Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	5
1.3. 1950-1960 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	10
1.4. 1960-1980 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	15
1.5. 1980-1990 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	19
1.6. 1990-2002 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	21
2. AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	24
3. Sonuç Yerine	28

II. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

1. Giriş	33
2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Irak İlişkileri	33
3. AKP Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri	40
3.1. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Temel Hedefleri	40
3.2. 11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve İkinci Körfez Savaşı.....	42

4. Türkiye ve İkinci Körfez Savaşı.....	44
4.1.1 Mart Tezkeresi	46
5. Türkiye-Irak İlişkilerinde Kuzey Irak Faktörü	50
5.1. Birinci Körfez Savaşı Sonunda Kuzey Irak'ın Devletleşme Süreci ve Türkiye'nin Politikası	51
5.2. AKP Döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası.....	56
5.3. Kerkük Sorunu ve Türkiye'nin Tutumu	63
6. Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri	70
6.1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri	70
7. AKP Dönemi Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri	72
8. Sonuç Yerine	80

III. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1. Giriş	87
2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-İran İlişkileri	87
3. AKP Döneminde Türkiye-İran İlişkileri	89
3.1. İkinci Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde Türkiye'nin ve İran'ın Irak Politikaları.....	90
3.1.1. Türkiye'nin Irak Politikası	90
3.1.2. İran'ın Irak Politikası	91
4. Türkiye-İran Arasında Gelişen İşbirlikleri	92
4.1. Terör Örgütlerine (PJAK/PKK) Karşı Kurulan İşbirliği	92
4.2. İsrail-Filistin Sorununa Yönelik Geliştirilen İşbirliği.....	96
5. Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri	100
5.1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri	100
5.2. AKP Dönemi Türkiye-İran Ekonomik İlişkiler	102
6. İran'ın Nükleer Çalışmaları ve Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi	106
6.1. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Kısa Tarihi	107
6.2. AKP Döneminde Meydana Gelen Gelen Gelişmeler.....	109

6.3. Türkiye'nin Nükleer Sorunda Rol Arayışı.....	112
7. Arap Baharının Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi	114
7.1. Tarihi İran-Suriye Stratejik İşbirliği	115
7.2. İran ve Suriye Sorunu	116
7.3. Türkiye ve Suriye Sorunu	117
7.4. Suriye Sorunu ve Gerilen Türkiye-İran İlişkileri.....	118
7.4.1. İran'ın Türkiye'ye Yönelik Eleştirileri	118
7.4.2. Türkiye'nin İran'a Yönelik Eleştirileri	119
8. Sonuç Yerine	121

IV. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1. Giriş	127
2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri	128
3. AKP Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri	130
3.1. İkinci Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde Türkiye ve Suriye'nin Irak Politikaları.....	131
3.1.1. Türkiye'nin Irak Politikası	131
3.1.2. Suriye'nin Irak Politikası	131
4. AKP Döneminde Türkiye-Suriye Arasındaki Yakınlaşmalar	133
4.1. Ekonomik Yakınlaşma.....	133
4.1.1. Türkiye ve Suriye Arasında Vizelerin Kaldırılması ve Emlak Müzakereleri	135
4.1.2. Türkiye-Suriye Bakanlar Kurulu Toplantısı	136
4.2. Siyasi Yakınlaşmalar	137
4.2.1. Şam Zirvesi	137
4.2.2. Refik Hariri Suikastı ve Türkiye'nin Tutumu.....	138
4.2.3. Avrupa Birliği'nin Güneye Genişleme Süreci ve Türkiye-Suriye İlişkileri	139
4.2.4. 2006 Lübnan Savaşı ve Türkiye-Suriye İlişkileri	140
4.2.5. 2007 İsrail-Suriye Füze Krizi ve Türkiye'nin Tutumu	143
4.2.6. 2007 Türkiye-Irak Krizi ve Suriye'nin Tutumu.....	144
5. Arap Baharı ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi.....	145

5.1. Arap Baharı.....	145
5.2. Suriye Krizi.....	146
5.2.1. Suriye Muhalefeti: Siyasi ve Askeri Yapısı.....	148
5.2.2. Muhalefetin Siyasi Yapısı.....	149
5.2.3. Suriye Kürt Ulusal Konseyi	149
5.2.4. Muhalefetin Askeri Yapısı	150
5.3. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Suriye Politikası.....	151
5.3.1. Rusya'nın Suriye Politikası.....	151
5.3.2. Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası	152
5.3.3. ABD'nin Suriye Politikası	154
5.3.4. Çin'in Suriye Politikası	155
5.3.5. İran'ın Suriye Politikası	155
5.3.6. Türkiye'nin Suriye Politikası	156
6. Suriye Sorunu ve Türkiye'nin Tutumu	158
7. Suriye Sorunun Çözümüne Yönelik Çalışmalar	161
7.1. Annan Planı	161
7.2. Cenevre-1.....	162
7.3. Cenevre-2.....	163
8. Sonuç Yerine	164
SONUÇ.....	168
KAYNAKÇA	174
ÖZET.....	189
ABSTRACT	191

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CENTO	: Central Treaty Organization
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HSYK	: Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MC	: Milletler Cemiyeti
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu

PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
PJAK	: Party For a Free Life in Kurdistan
PYD	: Partiya Yekitiya Demokrat
STA	: Serbest Ticaret Antlaşması
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı imparatorluğunun dağılmasıyla kurulan Türkiye'nin dış politikası akademik çalışmalarda yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Osmanlının dağılmasının ardından Türkiye'nin bazı iç ve dış sebeplerden dolayı Ortadoğu ile yakın bir ilişki kuramadığı iddiası, geniş ölçüde kabul görmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri zaman zaman “batıya tepki” mahiyetinde gelişmiş ve bu durum, yoğun tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan gibi muhafazakâr liderler döneminde Ortadoğu ile yakın ilişkiye geçilmesi “eksen kayması” tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Büyük bir alanı kapsayan Ortadoğu ile ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde gündeme çok fazla gelmiştir. Ancak bu çalışma, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını kapsamlı bir değerlendirmesini ve tüm Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini değil, uzun tarihi, kültürel bir geçmişe sahip olduğu ve Türkiye'nin sınır komşuları olan Irak, İran ve Suriye ile ilişkileri ele almıştır. Bunun yanında Türkiye'nin bu ülkeler ile ilişkileri ele alınırken Türkiye'nin cumhuriyetten son dönem olarak değerlendirilen AKP dönemine kadar olan süreçte genel bir Ortadoğu politikası da ele alınmıştır.

Konu Türkiye'nin Ortadoğu politikası temelinde ancak Irak, İran ve Suriye özelinde ilişkileri ele alınmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinde ilerde de görüleceği üzere, Batı ve özellikle ABD önemli bir faktör olmuştur. Bu nedenle çalışma kapsamında ele alınan gelişmeler, sadece Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye ilişkilerini değil, hem bu ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri hem de ABD gibi bölge dışı faktörler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin “sıfır sorun” ve “karışık ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi” üzerine kurduğu Ortadoğu politikası Irak, İran ve Suriye ile büyük bir ilerleme ve yakınlaşma sağlarken; günümüz itibarıyla birçok

kesim Türkiye'nin sıfır sorun politikasının çöktüğünü ve Türkiye'nin bu üç devletle olan ilişkilerinde büyük kırılmaların yaşandığını dile getirmektedir.

1. Araştırmanın Konusu

Türkiye'nin AKP iktidarı döneminde, (Irak, İran ve Suriye) ile ilişkilerinin cumhuriyetten günümüze tarihsel süreç içinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde büyük bir mücadele sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, gerek iç politikası gerekse dış politikası çok uzun süredir tartışıla gelen bir konudur. Bilindiği üzere Türkiye, bir ucu Asya'ya bir ucu Avrupa'ya dayanan; tarihi, kültürel, ekonomik bakımdan dünyanın önemli merkezlerinden biridir. Öte yandan Türkiye'nin böylesine önemli bir coğrafyada bulunmasının getirdiği birçok fırsat ve tehlike bulunmaktadır.

Özellikle jeostratejik, jeoekonomik bakımdan yüzyıldır birçok çatışmanın meydana geldiği Ortadoğu bölgesine sınırının olması; Türkiye'nin genelde iç ve dış politikasını ama özelde dış politikasını şekillendiren önemli bir ayrıntıdır. Böylesine önemli bir coğrafyaya komşu olmasına rağmen Türkiye, kuruluşundan itibaren “batı eksenli” bir dış politika izlemiş ve belli dönemler dışında Ortadoğu'dan olabildiğince uzak durmuştur. Bilindiği üzere Türkiye'nin, Atatürk'ten itibaren yürüttüğü dış politikası NATO'ya üye olması ile şekillenen ve Soğuk Savaş boyunca devam eden eğilimleri sürekli tartışılmıştır. Akademik dünyada geniş ölçüde geçerliliğini koruyan bu yaklaşım; “batı yanlısı, ABD yanlısı” bir dış politika olarak adlandırılmıştır.

Özellikle cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok sık tartışılan konulardan biri olan Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkileri, genelde “eksen kayması” olarak değerlendirilmiş ve bu özellikle Tayyip Erdoğan veya Turgut Özal gibi muhafazakâr tabana yaslanan iktidarlar dönemlerinde çok daha fazla tartışılmıştır.

Ancak bu çalışma dolayısıyla; Türk dış politikası hakkında yapılan literatür taramasında da görülmüştür ki Türkiye belli dönemlerde Ortadoğu'ya, Asya'ya ve Balkanlar'a yönelmiş, bu bölgeler ile sıkı ilişkiler geliştirmiş olmasına rağmen, Türk dış politikasının “ batı eksenli ” anlayışının değişmemiş olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin yakın Ortadoğu ülkeleri (İran, Irak, Suriye) ile olan ilişkilerinin incelenmesidir.

3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Cumhuriyet'in kuruluşundan, AKP dönemine kadar olan süreci değerlendirmek elbette ki çok daha geniş bir zaman dilimi ve çalışmayı gerektirir. Bu nedenle çalışmada temel olarak Türkiye'nin, AKP Dönemi Yakın Ortadoğu (Irak, İran ve Suriye) ile ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır. İlaveten Türkiye'nin, AKP öncesi Ortadoğu politikasıyla bir karşılaştırma yapılacağı için Türkiye'nin bu bölge ile ilişkileri, cumhuriyetten itibaren incelenecektir. Son olarak coğrafi bakımdan Ortadoğu'nun çok geniş bir alanı kapsamasından dolayı, Türkiye'nin bu kadar geniş bir coğrafya ile olan ilişkilerinden ziyade Yakın Ortadoğu denilen ve Türkiye'nin en uzun kara sınırlarına sahip olduğu Irak, İran ve Suriye ile olan ilişkileri çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Son olarak, Türk dış politikası araştırmalarında birincil kaynak olarak kullanılan belgelerin, metinlerin, Dışişleri ve Genelkurmay arşivlerinden temin edilememesi bu çalışmanın özellikle kaynaklara ulaşmak bakımından önemli bir sorundur.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada sosyal bilimlerde çok sık başvurulan yöntemlerden biri olan “karşılaştırma” yöntemi kullanılmıştır. Bununla Türkiye'nin, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren AKP dönemine kadar Yakın Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü

politikasının; Türkiye'nin AKP döneminde bu bölgeye yönelik yürüttüğü politikalar ile benzerlik ve farklılıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'TEN AKP'YE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

1.1. Giriş

Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin AKP öncesi dönemde Ortadoğu politikası; tek parti dönemi, 1950-1960, 1960-1980, 1980-1990, 1990-2002, şeklinde dönemlere ayrılarak incelenecektir.¹ Ancak çalışmanın asıl konusu Türkiye'nin AKP döneminde Irak, İran ve Suriye ile ilişkileri olduğu için bu bölüm, söz konusu dönemlerin genel bir değerlendirmesi şeklinde ele alınacaktır. Yine bölüm içerisinde Türkiye'nin AKP döneminde Ortadoğu politikası hakkında da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.2. Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Oral Sander'in "ilk topyekûn, total savaş" diye adlandırdığı Birinci Dünya Savaşı sonunda başta Osmanlı olmak üzere büyük imparatorluklar dağılmış ve yeni devletler kurulmuştur.² Bu savaşın sonunda aynı zamanda Ortadoğu, Balkanlar ve Asya'nın siyasi haritaları değişmiştir. Osmanlı'nın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetim biçimi olarak cumhuriyeti benimsemiş, bu rejimi kurmak ve devamını sağlamak için büyük uğraşlar vermiştir. Kurtuluş Savaşı sonunda uluslararası arenada varlığını ispatlayan Türkiye'nin, bu dönemde dış politikasının

¹ Söz konusu dönemlendirme yöntemi, Mehmet Şahin ve Ramazan Gözen'in konu ile ilgili yaptıkları çalışmalardan referans alınmıştır.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Yayınevi, Ankara, 20.Baskı, 2010, s.351.

temel ilkeleri; tam bağımsızlık ve iç politikada modernleşme çalışmalarını yürütmek olmuştur.³

Atatürk'ün bu dönemde üzerinde en fazla durduğu dış politika meseleleri; bir taraftan Lozan'da çözülemeyen sorunları çözmek, diğer taraftan sınırların güvenliğini sağlamaktır.⁴ Bu minvalde Türkiye, sorunların temel tarafları olan Fransa, İngiltere ve Yunanistan ile muhatap olmuştur. Fransa ile borçlar, yabancı okullar sorunu ve Hatay sorunu, Yunanistan ile nüfus mübadelesi, Patrikhanenin seçimi; İngiltere ile Irak sınırının tarifi gibi temel sorunların çözümü Türkiye'nin dış politikasını uzun süre meşgul etmiştir. Bunlardan bazıları Türkiye'nin lehine; (borçlar meselesi, Hatay sorunu) sonuçlanırken, Musul sorunu Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmıştır.⁵ Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içinde gördüğü Musul'u uzun diplomatik mücadeleler sonucunda elden çıkarmak durumunda kalmıştır. Musul'un kaybedilmesinde, Türkiye'nin iç siyasetinde Şeyh Said İsyanı gibi yeni rejime karşıt hareketler ve Türkiye'nin herhangi bir çatışmaya hazır durumda olmaması gibi nedenler etkili olmuştur.⁶

1926'da İngiltere ve Türkiye arasında imzalanan antlaşma neticesinde Musul'un petrol gelirlerinin yüzde 10'unun 25 yıl süre ile Türkiye'ye verilmesi ve Musul'daki Türklerin kültürel haklarının tanınması kararlaştırılmıştır.⁷ Musul'un kaybedilmesi Türkiye açısından uzun süre bir 'kayıp' olarak algılanırken Hale, Türk dış politikası üzerine yazdığı kitabında Musul'un elden çıkmasının Türkiye'ye bazı faydalarının bile olabileceği şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Hale, Musul'da dağlık bölgelerde yaşayan büyük bir Kürt nüfusu ile mücadele etmek durumunda kalınmasını, Türkiye'yi bekleyen muhtemel senaryo olarak değerlendirmektedir.⁸

³ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 2006, s.219.

⁴ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.54.

⁵ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Orta Doğu**, Cilt: 4, Sayı 2, 2010, s.10-11.

⁶ Şahin, a.g.m.,s.10-11.

⁷ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774- 2000**, çev: Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.89.

⁸ Hale, a.g.e, s.88.

Öte yandan, Hatay sorunu Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'nda Türkiye, Hatay'ın Fransa denetiminde Suriye'de kalmasını kabul etmiş ancak Hatay'daki Türklerin etnik haklarının korunması konusunda şartlar ileri sürmüştür. Daha sonra Fransa'nın Suriye'den çekilmesi üzerine Türkiye, anlaşmada kararlaştırılan kültürel hakların verilmediğini ve anlaşmanın Suriye'yi değil Fransa'yı kapsadığını ileri sürerek konuyu tartışmaya açmıştır.⁹ Milletler Cemiyeti (MC) önce Hatay'ın özerk sonrada bağımsız olduğunu kabul etmiş ve Bağımsız Hatay Meclisi 1939'da anavatana katılım yönünde karar almıştır.

Bu dönemde Türk dış politikası 'batıcı' olarak değerlendirilmese bile, özellikle 1930'lu yılların başından itibaren Türkiye'nin dış politika uygulamalarının Türkiye'yi Batıya yaklaştırdığı iddia edilmektedir.¹⁰ Türkiye'nin MC'ye üye olması, Türkiye'nin dış politik tercihlerini bir bakıma yansıtmaları olarak kabul edilebilir. Türkiye siyasi kadroları tek parti döneminde sınırların güvenliğinin sağlanmasını büyük önem vermiştir. Türkiye, bu çerçevede Alman ve İtalyan yayılmacılığının yükselişe geçtiği bu dönemde bazı bölgesel işbirliklerine yönelmiştir.

Türkiye'nin dâhil olduğu bölgesel işbirliklerinin ilki, 1934'de kurulan Balkan Paktı'dır. Yunanistan, Türkiye ve Romanya'nın kurduğu Balkan Paktı'nın temel hedefi, İtalyan yayılmacılığına karşı korunma düşüncesidir. Türkiye, Balkan Atlantı ile batı sınırını güvence altına almayı hedeflemiştir. Ancak, üyeler arasında karşılıklı işbirliği ve sınırların güvenliğini temel alan bu pakt, uzun vadede başarılı olamamıştır.

Türkiye'nin dâhil olduğu ikinci bölgesel işbirliği ise, 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan tarafından kurulan Sadabat Paktı'dır. Bu paktın da temel hedefi, üyeler arasındaki sorunları barışçı yollarla çözmek ve önemli konularda işbirliği yapmaktır.¹¹ Ancak Sadabat Paktı'nı kuran devletlerin kendi aralarında sorunların

⁹ Hale, a.g.e., s.91.

¹⁰ Balcı, a.g.e. , s.30.

¹¹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, , 17.Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s.410-411.

olması, ekonomik olarak zayıf durumda bulunmaları ve coğrafik olarak birbirinden uzak olmaları paktın başarısız olmasına neden olmuştur.¹²

Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarına bakıldığında ise genel olarak durgun bir havanın hâkim olduğu görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik bir politikasının dahi olmadığı bazı yazarlarca dile getirilmektedir.¹³ Türkiye bu dönemde Ortadoğu ile bir kaç ziyaret ve Sadabat Paktı dışında bölgeye yönelik yoğun bir politika yürütmemiştir. Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde bu durgunluğun yaşanmasında birçok neden etkili olmuştur.

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'dan ayrılan Ortadoğu devletleri sömürge olarak adlandırılmasa bile, mandaterlik rejimlerinin boyunduruğuna girmiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın arasında bölünen Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar bu şekilde yönetilmiştir.¹⁴ Bu nedenden dolayı Türkiye, uzun süre bölgeden uzak kalmak durumunda kalmıştır.

Yine bu dönemde Türkiye, bölgeye yönelik sorunları bölge ülkelerinden ziyade mandater devletler olan İngiltere ve Fransa ile çözmeye çalışmıştır. Mesela Türkiye'nin uzun mücadele sonucunda kaybettiği Musul, Irak toprakları içinde olmasına rağmen Musul ile ilgili tüm görüşmeler ve anlaşmalar İngiltere ile yapılmıştır. Aynı şekilde Hatay sorunu da Suriye'den ziyade Fransa ile yapılan görüşmelerin neticesinde çözülmüştür.¹⁵

Türkiye'nin bölgeye yönelik mesafeli yaklaşımın bir başka nedeni ise Türkiye'nin henüz çıktığı bir savaşın önemli aktörleri olan Batılı güçleri karşısına almak istememesidir. Daha önce değinildiği üzere Türkiye Lozan Antlaşması'nda çözüme kavuşturulmayan birçok sorunla uzun süre ilgilenmek zorunda kalmış ve bu sorunlar İngiltere, Fransa ve Yunanistan gibi batılı güçler ile diplomatik yollardan

¹² Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 241.

¹³ Gözen, a.g.m., s. 241.

¹⁴ İlan Pappé, **Ortadoğu'yu Anlamak**, İstanbul, NTV Yayınları, 2011, s.27-28.

¹⁵ Şahin, a.g.m. , s.10-11.

çözölmüştür. Türkiye'nin dış politikasını yürüten siyasi kadro, bu sorunların çözümünü zorlaştıırabileceğı gerekçesi ile Ortadoğı devletlerinden uzak durmuştur.¹⁶

Bir başka neden ise Türkiye'nin modernleşme sürecidir. Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketi, Türk dış politikasını önemli derecede etkilemiştir.¹⁷ Batılılaşma hareketi, uzun bir süre Osmanlı elitleri tarafından daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadroları tarafından takip edilmiştir. Bu dönemde “Muasır medeniyetler düzeyine çıkmak” olarak tabir edilen Batılılaşma, her koşulda Batının yanında olmak değıl; onun bilimini, laiklik anlayışını, ileri yaşam biçimini örnek almak ve ona göre çalışmalar yapmak olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Ortadoğı ise hedeflenen yaşam biçiminden uzak olarak kabul görmüş ve bu nedenden dolayı Batıya bir yaklaşım söz konusu olmuştur.

Yine bir başka neden de çok sık tartışılmamakla birlikte, Türk milliyetçiliğinin Türkiye'nin Ortadoğı'ya uzak durmasının nedenlerinden biri olduğudur.¹⁹ Arapların Birinci Dünya Savaşında İngilizlerle işbirliği yapması, “Arap ihaneti” olarak adlandırılmış ve Türk Milliyetçiliğı temelinde kurulan Türkiye devleti bu anlayışın da az veya çok etkisi ile bölgeden uzak durmuştur.²⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın giderek yaklaştığı 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye savaşa katılmamakla birlikte, önce İngiliz ve Fransızlarla bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Her ne kadar Almanlar ve Ruslarla da bazı ticaret ve işbirliği anlaşmaları imzalanmış olsa da Türkiye, savaşın sonunda Almanya'nın kesin

¹⁶ Gözen, a.g.m., s 242.

¹⁷ Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğı Politikası ve Batı Etkisi”, www.academia.edu.tr, (Erişim) 09.10.2013.

¹⁸ Hasan Duran-Ahmet Karaca, “Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri”, **SDÜ İİBF Dergisi**, Cilt:16, Kütahya, 2011, s.212.

¹⁹ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1-4 Ankara, 1996, S.356-357.

²⁰ Duran-Karaca, a.g.m., s.213.

yenilgisinin anlaşılmasından sonra İngiltere ve Fransa tarafında savaşa dâhil olmuş ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir.²¹

İkinci Dünya Savaşı süreci ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin Ortadoğu'dan giderek uzaklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Ruslardan duymaya başladığı Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki toprak talepleri ile birlikte Batıya özellikle ABD'ye daha da yanaşmıştır. Daha sonra Türkiye ekonomik yardımlar almak aynı zamanda Rusya'nın taleplerinden korunmak için önce 1947 Truman, sonra da Marshall Doktrininden faydalanmıştır. Bu gelişmeler, bir sonraki başlıkta incelenecek olan 1950'li yıllardaki Türkiye'nin Ortadoğu politikasını ve Ortadoğu devletlerinin Türkiye algısını önemli ölçüde etkilemiştir.²²

Sonuç olarak; bu dönemde uluslararası düzenin etkileri, Batılı güçlerin Ortadoğu'da söz sahibi olmaları, Türkiye'nin modernleşme algısı ve Batının değerler olarak ulaşılmaması gereken bir hedef kabul edilmesi Türkiye'yi “zorunlu” bir şekilde bölgeden uzak bırakmıştır.²³

1.3. 1950-1960 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetinde ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu bir dünya düzeni kurulmuştur.²⁴ 1989 Berlin duvarının yıkılmasına kadar geçen 45 yıllık bu süreç, dünya tarihine Soğuk Savaş dönemi olarak geçmiştir. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında tek parti döneminde yürütülen dış politika Batı eksenli olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tarihi boğazlar ve toprak taleplerini yinelemesi; Türkiye'nin zayıf ekonomisini canlandırma, askeri donanımını geliştirme gayreti,

²¹ Seyfettin Erol, "1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası", **Türk Dış Politikası 1919-1912**, Editör: Haydar Çakmak, 2.baskı, Barış Kitap, Ankara, 2012, s.249.

²² Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Barış Kitap, Ankara, t.y., s.74.

²³ Şahin, a.g.m., s.13.

²⁴ Gözen, "ABD ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919-1912**, s.378-179.

Truman Doktrini ve Marshall Yardımları, Türkiye'yi Batıya ama özelde ABD'ye yakınlaştıran nedenler olmuştur.²⁵

Türkiye'nin çok partili hayta geçme girişimleri de Türkiye'yi Batıya yakınlaştıran başka bir neden olmuştur. Daha önce değinildiği üzere Türkiye başından beri geleceğini, modernleşmesini, devlet yapısını batılı bir zeminde inşa etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de 1946'da İsmet İnönü'nün izniyle çok partili hayat geçilmiş, ancak asıl değişim, 1950 genel seçimlerinde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in önderliğindeki Demokrat Partinin (DP) seçimleri kazanması ile başlamıştır.²⁶

DP'nin tercihleri, Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmek ve bunun için gerekli yardımı verebilecek tek devlet olan ABD'ye yakın durmak; aynı zamanda Batının inşa ettiği örgütlere katılmaktı.²⁷ Türkiye bu doğrultuda NATO'ya üyelik için başvuruda bulunmuş, ancak özellikle İngiltere'nin etkisi ile Türkiye'nin üyeliği gecikmiştir. İngiltere, Türkiye'nin İngiltere'nin çekilmesi ile Ortadoğu'da boşalan yerini dolduracak, aynı zamanda Sovyetlerin yayılmasını engelleyecek bir Ortadoğu Komutanlığı Projesi öne sürmüştür.²⁸ Ancak Türkiye, asıl hedefinin NATO'ya üyelik olduğunu ve bunda ciddi olduklarını dile getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, 1950'de Kore'ye asker göndermiştir. Demokrat Parti'nin bu kararının asıl hedefi, başta Batılı güçler olmak üzere tüm dünyaya Türkiye'nin uluslararası işbirliğine verdiği önemi göstermek ve NATO'ya kabul edilmeyi sağlamaktır.²⁹ Türkiye, hem Kore'ye asker göndermesi hem de Rusya'nın bölgeye yayılma tehlikesinin giderek artması neticesinde 1952'de NATO'ya üye olarak kabul edilmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması, Türkiye-ABD arasında hala devam eden önemli bir müttefiklik ilişkisinin başlangıcı olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu politikası da büyük oranda bu ilişkiden etkilenmiştir. Yine Ortadoğu devletlerinin;

²⁵ Mesut Hakkı Caşın, "Sovyetler Birliğinin Tutumu, ", **Türk Dış Politikası 1919-1912**, s.302.

²⁶ Duran-Karaca, a.g.m., s.214.

²⁷ Hale, a.g.e., s.110.

²⁸ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.99-100.

²⁹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.101.

Arap topraklarına saplanmış bir hançer olarak gördükleri İsrail devletinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda (BMGK) Türkiye tarafından tanınması, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini uzun süre etkisi altına almıştır. Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı dış politika, akademi çevrelerinde geniş ölçüde “Batıcı” dış politika olarak adlandırılmıştır.³⁰ Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımlar bile, Türkiye'nin “Batı adına” yürüttüğü çalışmalar olarak kabul edilmiştir. Türkiye, bunun ötesinde bölgede yaşanan gelişmelere (Süveyş bunalımı, Suriye krizi ve Bağlantısızlar Hareketi) Batıcı bir perspektifle yaklaşmıştır.³¹

Türkiye'nin ABD'nin girişimleriyle kurduğu Bağdat Paktı, Türk-Arap ilişkilerini ciddi manada zedelemiş; Türkiye'yi Batıya yaklaştıırken Ortadoğu devletlerinden uzaklaştırmıştır. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından itibaren ABD, Sovyetleri çevreleme politikası yürütmüştür. Bağdat Paktı da ABD'nin Sovyetler' in bölgeye kaymasını engellemek amacı ile kurulmuştur.³²

Stratejik olarak ABD'nin Sovyetlere karşı yürüttüğü çevreleme politikası; Sovyetlere sınırdaş olmaları, Sovyetlerden gelen tarihi tehditlerin daha yoğun hissedilmesinden dolayı İran, Irak, Afganistan ve Türkiye üzerinden hayata geçirilmiştir. ABD'nin temelini kurmuş olmasına rağmen üye olmadığı Bağdat Paktı, Irak ve Türkiye arasında 24 Şubat 1954'de kurulmuştur. Daha sonra İran ve Afganistan da pakta dâhil olmuşlardır.³³

Bağdat Paktı'na aktif ve olumlu yaklaşan ülkelerin bu pakt sayesinde gerçekleştirmek istedikleri farklı hedefleri söz konusu olmuştur. Irak, Mısır ve Suriye ile girdiği anlaşmazlıklardan hareketle ABD'den ekonomik yardım talebinde bulunmuş ve bu talebi 1954'te ABD yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Türkiye ile yakın ilişki içerisinde olan Irak yönetimi, güvenlikle ilgili kaygılarının giderilmesi konusunda çıkar yol olarak Batıyı görmüştür.³⁴ İran ise Sovyetlerin bir Kürt ve Azeri devleti kurma hedefi taşıdığını düşündüğü için pakta dâhil olmuştur. Irak'ın pakta

³⁰ Şahin, a.g.m., s.13.

³¹ Gözen, a.g.m., s.240-243.

³² Sönmezoğlu, a.g.e., s.98.

³³ Sönmezoğlu, a.g.e., s.95.

³⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s.102.

katılması, bölgede Irak'a yönelik eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur. Özellikle Mısır, Arap Birliği ülkelerini Irak'ın kendilerine danışmadan Türkiye ile böyle bir proje yürütmesinin yanlışlığına dikkat çekmiş ve üye devletler tarafından ortak bir tavır takınılması gerektiğini açıklamıştır.³⁵

Türkiye'nin 1950'li yıllarda Bağdat Paktı gibi bir oluşumun içerisine girmesi ve hevesli bir politika takip etmesi, Arap devletlerinde Türkiye'ye karşı olumsuz bir algının oluşmasına neden olmuştur.³⁶ Benzer şekilde Irak'ın da Bağdat Paktı'na üye olması, Irak'ın Ortadoğu'da yalnızlaşmasına neden olmuştur.³⁷

Sonuç itibarıyla Bağdat Paktı, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini olumsuz etkileyen bir proje olmuştur. Aynı zamanda hedeflendiği gibi Sovyetlerin yayılması engellenememiştir. İki savaş arası dönemde İtalyan yayılmacılığına karşı kurulan Balkan Atlantı'nın aksine İtalya'yı bölgeye çekmesi gibi; Bağdat Paktı da Sovyet tehlikesine karşı kurulmasına karşı Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmesine neden olmuştur.³⁸ Armaoğlu da aynı şekilde Bağdat Paktı'nın Ortadoğu'yu üçe böldüğünü; bir tarafta pakta dâhil olan İran, Irak ve Türkiye, diğer taraftan pakta şiddetle karşı çıkan Mısır, Yemen ve Suriye, öte yandan tarafsız kalan Ürdün, Lübnan olduğunu dile getirmektedir. Yine ona göre Arapları kendi önderliğinde birleştirmeyi planlayan Nasır, Türkiye'nin Bağdat Paktı ile bu planı alt üst ettiğini düşünmüş ve bu da Mısır'ı Sovyetlerin kucağına itmiştir.³⁹

Bağdat Paktı, Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yönelik başka bir açmazı göstermesi bakımında da önemlidir. Sönmezoğlu'na göre Türkiye, Ortadoğu'daki Batı karşıtı her davranışı "Sovyet Taktiği" olarak algılamış ve bölge devletlerini Batı ile işbirliğine ikna etmeye çalışmıştır.⁴⁰

³⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s.101.

³⁶ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007, s.73-74.

³⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.895.

³⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.896.

³⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.635.

⁴⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.104.

Ayrıca 1958 yılında Irak'ta yaşanan darbe, Bağdat Paktı'nın geleceğinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Irak' da gerçekleştirilen darbenin ertesinde General Kasım, Batı ile işbirliğine devam edeceklerine dair söylemlerde bulunmasına rağmen Bağdat Paktı'na pek sıcak bakmamıştır. Sonunda 1958 yılında Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını ilan etmiştir. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesinden sonra pakt, CENTO'ya (Central Treaty Organization) dönüştürülmüştür. Bu gelişmeden sonra Türkiye'nin merkezi olduğu CENTO savunma paktından ziyade ekonomik bir birliktelik olarak algılanmaya başlanmıştır.⁴¹

Bu dönemde Ortadoğu'daki bir başka gelişmeler dizisi de Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının anlaşılır olmasını sağlamaktadır. 1957-1958 yılında Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye ile Türkiye arasında büyük bir gerilim yaşanmıştır. Sovyetlerin taraflısı Suriye ile ABD yanlısı Türkiye, iki düşman ülkeye dönüşmüş ve savaşın eşiğine gelmiştir.⁴² Bu gerilimin önemli bir özelliği bölgesel olduğu kadar Soğuk Savaş'ın başat güçlerinin etkisiyle küresel bir bunalım halini almasıdır.

Batılı bir dış politika yürüten DP yönetimi, Suriye'nin Sovyetlerle olan yakınlaşmasından büyük bir rahatsızlık duymuştur. Türk karar alıcılar Bulgaristan'ın Sovyetlerle işbirliğine girmesinin ardından, güneydeki Suriye'nin de buna dâhil olmasını bir “çevrelenmiş devlet olma riski” olarak değerlendirmişlerdir.⁴³ Suriye ise başta Türkiye olmak üzere İngiltere, Irak ve İsrail'in kendisine yönelik düşmanca bir tavır sergilediklerini ileri sürmüştür. Bu karşılıklı gerilim sonunda Türkiye, Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya karar vermiştir. Her ne kadar ABD ve İngiltere gibi güçler bu durumun küresel bir savaşa neden olabileceği ihtimalinden çekinmiş olsalar da özellikle Suriye'deki Sovyet etkisinden dolayı harekete geçmişlerdir.⁴⁴ Öte

⁴¹ Hale, a.g.e., s.165.

⁴² Bağcı, a.g.e., s.75.

⁴³ Sönmezoğlu, a.g.e., s.110.

⁴⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s.112.

yandan Sovyet yönetimi, Türkiye'ye gönderdiği notalarda Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir saldırısı durumunda Sovyetlerin pasif kalamayacağını belirtmiştir.⁴⁵

Daha sonra Suriye-Türkiye sorunu Sovyetlerin desteği ile Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşınmıştır. Suriye'nin Türkiye'ye yönelik söylemlerini geri alması ve Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı yığınağı geri çekmesi üzerine sorun sıcak savaşa dönüşmeden sona ermiştir.

Bu dönemde hem dış politika hem de iç politikada çeşitli tartışmalara sebep olan DP yönetimi, 27 Mayıs 1960 darbesi ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Darbe yönetimi, Türkiye'nin batı ile işbirliğinin devam edeceğini dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye, 1961'deki Cezayir konusunda BM'de Cezayir'in kendi kendisini yönetme hakkının verilmesi konusunda Cezayir lehine oy kullanmıştır.⁴⁶

Demokrat Parti dönemi olarak da geçen 1950-1960 yılları arası dönemde Türkiye'nin dış politikası; Batılı örgütlere dâhil olma, ekonomik yardımları elde etme ve Sovyet yayılmacılığına karşı güvenliğini sağlamak üzere üç temel hedefe dayanmaktadır. Ancak bu dönem Türk dış politikası “Batıcı” olarak değerlendirilmiş ve Ortadoğu devletleri tarafından Türkiye, “kapitalist Batının ajanı” olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷ Türkiye bu dönemde Ortadoğu'daki sorunlarla yakından ilgilenmiş, ancak bu politika Türk dış politikasının genel amacı için bir “araç” durumunda kalmıştır.⁴⁸

1.4. 1960-1980 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Daha önceki başlıkta da görüldüğü üzere 1950'li yıllarda Türkiye'nin dış politikasında her yönüyle büyük bir Batıcılığın olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Soğuk Savaş'ın görece bir yumuşama dönemine girdiği 1960'lı yıllardan itibaren

⁴⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s.112

⁴⁶ Hale, a.g.e., s.119.

⁴⁷ Sönmezoğlu, a.g.e., s.114-116.

⁴⁸ Şahin, “Orta Doğu İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, s.486.

blok ülkelerinin daha rahat hareket etmesi ve Türkiye'nin kendisini yakından ilgilendiren sorunlarda Batı tarafından yalnız bırakılması, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasının sorgulanmasına neden olmuştur.⁴⁹

Kendisini ABD'nin ve NATO'nun sadık bir müttefiki olarak gören Türkiye, 1962'de Küba Krizi ile birlikte büyük bir şok yaşamıştır. Sovyet Rusya'nın ve ABD'nin Türkiye'ye yerleştirilen füze kalkanları ile Küba'ya yerleştirilen füzelerin karşılıklı kaldırılmasıyla dünya büyük bir nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür. Ancak ABD'nin Türkiye için hayati öneme sahip olan füzeleri Türkiye'den habersizce kaldırması, Türkiye'yi düşündürmüş ve bu durum büyük tepkilere neden olmuştur.⁵⁰

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sorguladığı asıl önemli gelişme, Kıbrıs meselesidir. 1964 yılında ABD'nin olası bir Kıbrıs müdahalesinde Türkiye'nin yanında olmayacağını ve Türkiye'ye verilen silahların böyle bir müdahalede kullanılmayacağını açıkça ileten Johnson Mektubu, Türkiye kamuoyu tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu mektup, sadece Türkiye-ABD ilişkilerinin sorgulanması değil aynı zamanda Türkiye'de ABD karşıtlığının da yükselişe geçmesine neden olmuştur.⁵¹ Yine BMGK'da Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik tezlerinin taraf bulmaması; İran, Afganistan ve Pakistan dışında Türkiye lehine oy kullanılmaması Türk dış politikası yapıcılarına bir mesaj olmuştur. Her ne kadar Türkiye özellikle güvenlik anlamında Batı merkezli anlayışını değiştirmemiş olsa da, uluslararası arenada karşılaştığı sorunlar, Türkiye'yi yeni destekler bulmaya yöneltmiştir. Türkiye bu doğrultuda hem Bağlantısızlar Hareketi hem de Ortadoğu devletlerine karşı olan tutumunu değiştirmiştir.

Bunun ilk örneğini 1969 yılında Mescit-i Aksa'nın bir yangınla dünya gündemine oturması olmuştur. Müslüman âlemi için önemli bir mekân olan Mescit-i Aksa'nın kundaklanması, Arap devletlerini yakınlaştıran bir olay olmuştur. Suudi

⁴⁹ Beril Dedeoğlu, "Türkiye-Irak İlişkileri: "Doğu"- "Batı" Ekseni ve Değişkenler", *Civitas Gentium*, 2011, s.14-15.

⁵⁰ Dedeoğlu, a.g.m., s.14-15.

⁵¹ Hale, a.g.e., s.174.

Arabistan'ın çağrısıyla 1969'da Rabat'ta toplanan devletler, bir İslam Birliği kurmayı kararlaştırmışlardır. Daha sonra İslam Konferansı adıyla bir örgüt kurulmuştur. Türkiye ise önemli tartışmalar sonrasında örgütün ilk toplantısına katılabilmektedir. Türkiye'nin örgüte katılımını laiklik ilkesine aykırı olduğu düşüncesiyle eleştiren kesimlere karşı dönemin Dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, toplantıya katılımın sadece bir dış ilişkiler görüşmesi olduğu ve bunun laiklikle veya Türkiye'nin rejimiyle ilgisinin olmadığını vurgulayan bir makale yazmıştır.⁵²

Türkiye'nin Arap devletleri tarafından olumlu karşılanmasının altında yatan önemli bir neden ise 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Türkiye'nin Arap devletlerine fiili yardımda bulunmamasına karşın topraklarının ve üslerinin Batı tarafından kullanılmasına engel olmasıdır.⁵³ Araplar 1967 savaşında yenik düşmüş ancak Türkiye'nin kendilerine yönelik olumlu tutumu Arap devletleri tarafından sıcak karşılanmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında bir değişime gidilmesine neden olan olaylardan biri de 1973 Arap-İsrail Savaşı'dır. Aktif bir tutum sergilememekle birlikte Türkiye bu savaşta da 1967'de olduğu gibi üslerin kullanılmasına izin vermemiştir.⁵⁴ Bu sırada, İsrail'i yalnızlaştırmak ve İsrail'e destek veren Batılı devletleri cezalandırmak için petrol üreten Arap ülkeleri büyük bir petrol ambargosu kararı almışlardır. Kısa sürede aşırı bir yükselişe geçen petrol fiyatları, ekonomik darboğazda olan Türkiye için son derece kötü bir gelişme olmuştur. Ancak Irak'ın olumlu yaklaşımı ve Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşları'nda gösterdiği tutumlar neticesinde Türkiye ambargo uygulanacak devletler listesine dâhil edilmemiştir.⁵⁵

Büyük bir krizden kıl payı kurtulan Türkiye'nin, 1974'de Kıbrıs Barış Harekâtı'na karar vermesiyle birlikte ABD-Türkiye ilişkileri bozulmuş buna karşı

⁵² Hale, a.g.e., s.176-177.

⁵³ Şahin, a.g.m., s.14.

⁵⁴ Hale, a.g.e., s.178.

⁵⁵ Dedeoğlu, a.g.m., s.16.

Türkiye-Ortadoğu ilişkileri yumuşamıştır. ABD'nin olası bir Kıbrıs müdahalesinde Türkiye'ye verdiği silahların kullanılmayacağını bildirmesi üzerine gerilen ilişkiler, ABD'nin 1975-1978 yılları arasında Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile birlikte ciddi bir gerginlik dönemine girmiştir.⁵⁶ Yine ABD başkanının uyuşturucu ile mücadele kapsamında haşhaş üretiminde önemli bir payı olan Türkiye'ye haşhaş üretim yasağı getirmesi de ikili arasındaki gerginliği daha da artmıştır. Öte yandan Türkiye'de yükselişe geçen İslamcı ve solcu kesimlerin etkisiyle ABD karşıtlığı büyük bir tırmanışa geçmiştir.⁵⁷

1979 yılında ise bölgede Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran'da yaşanan devrim ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi daha da artmıştır. 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte Batı karşıtı söylemlerle iktidara gelen Ayetullah Humeyni, kısa süre içinde CENTO'dan ayrıldığını ilan etmiştir. İran'ın ayrılması ile birlikte CENTO'nun varlığı da ortadan kalkmıştır. Yine İranlı gençlerin Tahran'da ABD büyükelçilik binasını basarak 66 çalışanı 444 gün rehin alması bir taraftan Türkiye-ABD ilişkilerini tekrar yola koyacağı izlenimini verirken diğer yandan Türkiye, ABD'nin İran'a yönelik yaptırım taleplerine hayır cevabı vermiştir.⁵⁸ Türkiye “hayır” cevabını vererek önemli bir petrol ihracatçısı olan İran'la ekonomik ilişkisinin kesilmemesini hedeflemiştir. Aynı zamanda İran İslam Devrimi'nin yaşanması, ABD'ye bölgede ABD karşıtlığının artabileceği tehlikesini hissettirmiş ve Türkiye gibi bir müttefikin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Ramazan Gözen, Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu'ya yönelik ciddi bir politikasının olmadığını söyleyerek; Türkiye'nin bölgeye olan yaklaşımındaki değişikliği Batıyla yaşanan sorunlara verilen bir tepki olarak değerlendirmektedir. Ona göre Türkiye'nin bu politikası daha çok bir “etki-tepki” politikasıdır.⁵⁹

⁵⁶ İdris Bal, **ABD Politikaları ve Türkiye**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008, s.26-27.

⁵⁷ Esra Çayan, “Bülent Ecevit'in Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları”, Editör: Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi, Ankara, 2013, s.81-86.

⁵⁸ Bal, a.g.e., s.28.

⁵⁹ Gözen, a.g.e., 243.

1.5. 1980-1990 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

İkinci Soğuk Savaşı dönemi olarak bilinen 1980-1990 yılları arası dönem, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında önemli değişimlerin meydana geldiği bir dönemdir. Daha önce de değinildiği üzere Türkiye, tek partili döneminde Ortadoğu ülkelerine iç ve dış nedenlerden dolayı zorunlu bir şekilde mesafeli yaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve güvenlik kaygıları ile Batıya yaklaşan Türkiye, Batı etkisinde bir Ortadoğu politikası yürütmüştür. 1960-1980 yıllarında ise kendisini yakından ilgilendiren meselelerde Batı desteğini görememesi; Türkiye'yi uluslararası destek bulmak adına farklı alternatifler arama yoluna yönlendirmiştir.

1979 İran İslam Devrimi ve Rusya'nın Afganistan işgali Türkiye'nin bölge içinde önemini arttırmıştır. ABD'nin Türkiye gibi demokratik değerleri ve İslamiyet'i bir potada birleştiren bir ülkeyi gözden çıkarması söz konusu olamamıştır. 1980 askeri darbesi ile birlikte üç yıl süre ile askeri kadrolar tarafından yönetilen dönemde Türkiye-ABD ilişkileri olumsuz etkilenmemiş, aksine Türkiye'ye gelen ABD yardımları büyük bir artış göstermiştir.⁶⁰

Yukarıda değinildiği üzere Türkiye, Ortadoğu'daki gelişmelere uzun süreden beri dâhil olmama politikasını terk etme eğilimi göstermiştir. Rehine Krizi'ne karşı ABD'nin İran'a uluslararası yaptırım kararlarına Türkiye tarafından onay verilmemesi, aksine İran'la ekonomik ilişkilerini sıcak tutması ve İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkenti ilan etmesine karşılık olarak ilişkilerini askıya alması bunun önemli göstergelerinden birkaçıdır.⁶¹ Bu dönemde Irak'ın, İran'a saldırması üzerine Ortadoğu'da büyük bir kargaşa başlamıştır. İran'ın rejim ihracı politikası yürütmesi ve Irak'ın da ilk hedefin kendisinin olacağı kaygısıyla İran'a savaş ilan etmesi; bölgede sekiz yıl süren bir bunalımın başlamasına neden olmuştur. Türkiye bu dönemde İran-Irak arasında bir taraf tutmaktansa "aktif bir tarafsızlık politikası" yürütmüştür.⁶² Türkiye'nin böyle bir anlayışı benimsemesinin altında yatan temel

⁶⁰ Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s.184-186.

⁶¹ Gözen, a.g.e., s.184.

⁶² Şahin, a.g.m., s.14.

nedenler; Ortadoğu'daki herhangi bir devleti karşısına alma tehlikesinden uzak durmak istemesi, ekonomisi için son derece önemli iki ülke olan İran ve Irak'la arasının bozulmasını istememesi olarak sıralanabilir.⁶³

Öte yandan Türkiye'nin iç politikasında Özal gibi hem muhafazakâr nitelikleri hem de Avrupalı yaşam biçimini takip eden bir liderin iktidara gelmesi iki bakımdan önemlidir. Birincisi Özal'ın muhafazakâr tarafı Türkiye'nin İslam ülkeleri ile arasının bozulmaması için çalışmalar yapılmasına neden olmuştur. Avrupalı tarafı ise İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken Batı'dan vazgeçmemesini sağlamıştır.⁶⁴ 1987 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üyelik başvurusu yapması, bu iddianın önemli bir örneğidir.

Askeri darbe yönetimin 24 Ocak Kararlarını devreye sokmasıyla Türkiye'nin yıllardan beri devam eden ithal ikameci anlayışı sona ermiş; bunun yerine ihracata dayalı, ülkeye dışarıdan para akışını sağlayan liberal ekonomi modeli gelmiştir. Bu model, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin daha yumuşak seyretmesine neden olmuştur.⁶⁵

Ancak bu olumlu gelişimlere rağmen Ortadoğu'da yükselen iki tehlikenin varlığı Türk Dış Politikası yapımcılarını uzun süre meşgul etmiştir. 1984 Marksist-Leninist bir felsefeyle kurulan PKK terör örgütünün Suriye tarafından desteklenmesi, Türkiye-Suriye ilişkilerini geren bir gelişme olmuştur.⁶⁶ Ancak Suriye'nin bu tutumunun Türkiye'nin söz konusu yıllarda uluslararası arenada özellikle Arap devletleri ile ilişkilerinde önemli bir başlık olan Fırat, Dicle nehir sularının paylaşılması sorunuyla yakından ilgisi vardır. Suriye, Irak ve Türkiye için hayati öneme sahip olan nehir sularının Irak ve Suriye tarafından siyasi bir sorun hale getirilmesi Türkiye açısından uzun soluklu bir sorun yaratmıştır.

⁶³ Gözen, a.g.e., 185.

⁶⁴ Haydar Çakmak, "Turgut Özal'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", Editör: Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi, Ankara, 2013, s. 117-119.

⁶⁵ Çakmak, a.g.m., s.120.

⁶⁶ Sinkaya, a.g.m., s.6.

Irak ve Suriye, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında belli dönemlerde kendilerine verilen suların miktarının azalmasından rahatsız olurken; Türkiye, adil bir paylaşım gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür.⁶⁷ Turgut Özal, Barış Yolu Projesini su sorununu çözme girişimi olarak ortaya atarken; Irak ve Suriye, Türkiye'nin politikalarını Ortadoğu'da bir "Türk Emperyalizminin" ilk adımı olarak değerlendirmiştir.⁶⁸ Nihayetinde Turgut Özal'ın "Araplar bize petrol biz onlara su verelim." söylemine dayanan projeleri genelde ters tepki yaratmıştır.⁶⁹ Yine özellikle PKK militanlarının Suriye'de eğitim kampları kurmasına izin verilmesi, Suriye'nin örgüte her türlü lojistik desteği vermesi, zaten Hatay'ın kaybedilmesinin bir türlü kabullenemeyen ve su sorununa karşı PKK kartını kullanan Suriye ile Türkiye ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

Söz konusu gelişmelere bakıldığında bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasının temel olarak güvenlik algısıyla yürütüldüğünü, ancak ekonominin de önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir.

1.6. 1990-2002 Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Gorbaçov'un istifa etmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinden 1989'a kadar dünya siyasetini şekillendiren iki büyük güçten biri olan SSCB dağılmıştır. SSCB'nin dağılması, hemen hemen bütün dünya devletlerini yeni bir dış politika geliştirme ve yürütme arayışı içerisine sürüklemiştir.

Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu politikası genel olarak Birinci Körfez Savaşı, Suriye ile yaşanan kriz ve PKK ile mücadele olmak üzere üç önemli minvalde şekillenmiştir.⁷⁰

⁶⁷ Hale, a.g.e., s.203-204.

⁶⁸ Gözen, a.g.e., s.192

⁶⁹ Gözen, a.g.e., s.192.

⁷⁰ Gözen, a.g.e., s.196.

Armaoğlu'nun dünyanın yeni yapılanmasında ilk merhale olarak değerlendirdiği Körfez Savaşı, birçok açıdan Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir.⁷¹ 1980-1988 Irak-İran Savaşı'nda ABD'nin silah ve ekonomik yardımda bulunduğu Irak'ın 1990'da tarihi sebepler göstererek Kuveyt'e girmesi, başta Ortadoğu olmak üzere tüm dünyada büyük bir hareketliliğe neden olmuştur. İşgalin hemen ardından ABD öncülüğünde bütün büyük devletlerin ve 13 Arap devletinin katıldığı bir yaptırım süreci başlamıştır. ABD tarafından yürütülen bu sürecin ilk adımı ekonomik bakımdan Irak'ın izole edilmesi, bütün ticaret bağlantılarının kesilmesi; ikinci adımı, askeri güç kullanılarak Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamak olmuştur.⁷²

Türkiye, Körfez Savaşı ile birlikte kendisini bir ikilem içerisinde bulmuştur. Bir taraftan uzun yıllardan beri ekonomik bir ilişkiye sahip olduğu Irak'a tavrı koymak, diğer taraftan 20. yüzyıldaki en büyük işbirliğine katılarak Irak'a yaptırım uygulamak arasında kalmıştır.⁷³ Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, birincisini tercih etmiş önce petrol boru hattını kapatmış; sonra da İncirlik üssünün Koalisyon güçleri tarafından kullanılmasına izin vermiştir.⁷⁴ Ancak Türkiye bu kararı verirken Koalisyon güçlerinden uğradığı ekonomik zararı karşılamak ve yardım almak aynı zamanda çok tartışılan Türkiye'nin Sovyetlerin dağılmasının ardından öneminin azaldığı eleştirilerine de bir cevap vermeyi hedeflemiştir.⁷⁵

Türkiye'nin Irak'a karşılık vermesi konusunda en büyük çekincesi muhtemel bir Kürt devletinin kurulması kaygısı olmuştur. Bu, sadece Turgut Özal döneminde değil günümüzde bile Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasını şekillendiren önemli bir unsurdur. 1984'ten beri içeride mücadele ettiği Kürt ayrılıkçı hareketinin hemen yanı başında bir Kürt devletinin kurulması ihtimali dahi Türkiye'yi tedirgin etmiştir.

⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s.1042.

⁷² Gözen, "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakâr, Demokratik Emperyalist Bir Proje", **II. Körfez Savaşı**, Editörler: Mesut Taşgetiren- Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s.30-31.

⁷³ Dedeoğlu, a.g.m., s.16

⁷⁴ Dedeoğlu, a.g.m., s.17

⁷⁵ Zafer Akbaş, **Irak**, Barış Kitabevi, Ankara, 2011, s.42-44.

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'te işgal ettiği topraklardan çekilmesinin ardından sorunun biteceği düşünülürken, Saddam bu sefer kuzeyindeki Kürt nüfusuna yönelik sert yaptırımlar uygulamış ve çok sayıda Kürt vatandaşını öldürmüştür.⁷⁶ Saddam'dan kaçan yüz binlerce Kürt, Türkiye sınırına dayanmıştır. Türkiye başlarda isteksiz olsa da daha sonra çoğu mülteciye kapılarını açmıştır. Nihayetinde koalisyon güçleri tarafından Irak'ın kuzeyindeki 36.paralelinden itibaren uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve koalisyon askeri güçleri bu bölgede konuşlanmıştır.

Belli aralıklarla süreleri uzatılan Çekiç Güç, 2000'lerin başında bölgeden çekilmiştir. Türkiye'nin ilk zamanlar kurulmasında istekli davrandığı Çekiç Güç, aslında Türkiye'nin en büyük korkusu olan olası bir Kürt devletinin Kuzey Irak'ta giderek özerkleşmesine ön ayak olmuştur.⁷⁷

Bu yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında, 1960'lı yıllardan beri uygulanan "tarafsızlık politikası" bir nebze devam ettirilmiştir. Türkiye, aynı zamanda bölgedeki çatışma ve ilişkilerde bir denge siyaseti de yürütmüştür.⁷⁸

Dikkat çekici bir şekilde Türkiye, bu dönemde Arap-İsrail çatışmasına çözüm süreci olan Oslo'da aktif bir şekilde yer almamasına rağmen İsrail'le ilişkilerini düzeltmiştir. Daha önce maslahatgüzar seviyesinde olan elçilik kurumu büyükelçiliğe yükseltilmiş ve ikili arasında birçok başlığı kapsayan Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın önemli bir başlığı terörle mücadele konusunda işbirliği ve istihbarat paylaşım anlaşmasıdır. İsrail, kendisine yönelik tehlike arz eden Hizbullah ile mücadelede Türk istihbarat bilgilerini alırken; Türkiye, PKK ile mücadelede İsrail'den istihbarat alımı gerçekleştirmiştir.⁷⁹

Öte yandan Türkiye'nin 1939'da Hatay'ın anavatana katılma kararı almasından bu yana Türkiye'ye karşı düşmanca bir tavır içinde olan Suriye ile önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'ye karşı önce Fırat ve Dicle sularını bahane

⁷⁶ Gözen, a.g.m., s.31.

⁷⁷ Akbaş, a.g.e., s.127.

⁷⁸ Gözen, a.g.m., s.33.

⁷⁹ Gözen, a.g.m., s.33.

ederek PKK kartını kullanan Suriye, başta Arap Birliği toplantıları olmak üzere her platformda Türkiye'ye karşıt davranışlarda bulunmuştur. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunduğu kesinleşmesi üzerine Türk yönetimi çok sert açıklamalarda bulunmuştur. Dönemin Genelkurmay Başkanı, verdiği bir demeçte gerekirse Suriye'ye girileceği mesajı verirken; Süleyman Demirel, Suriye'nin bu düşmanca tavırlarından vazgeçmesi gerektiğini sert bir şekilde dile getirmiştir.⁸⁰ Nihayetinde bu dönemde Suriye tarafından Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanılan PKK lideri, Suriye'den çıkarılmış ve daha sonrada Kenya'daki Yunanistan büyükelçiliğinde yakalanmıştır. 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye ve Suriye teröre karşı işbirliği kurma ve düşmanca davranışlardan kaçınma üzerinde anlaşmışlardır.

Adana Mutabakatı sonrasında Türkiye-Suriye ilişkileri, düzelme sürecine girmiş ve Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ile birlikte kopana kadar önemli bir aşama kaydedilmiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın bitmesinden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği tarihe kadar olan süreçte yürüttüğü Ortadoğu politikası, güvenlik ve ekonomi temellerine dayanmakla birlikte büyük oranda Batı etkisinde gelişmiştir.

2. AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

2002 genel seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikası, uzun süreden beri yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Bu dönemde Türk dış politikasının şekillenmesinde ve yürütülmesinde önce başbakanlık baş danışmanlığı sonrasında da Dışişleri Bakanlığı yapan Ahmet Davutoğlu'nun büyük rolü bulunmaktadır.⁸¹ Davutoğlu, Türk dış politikasıyla ilgili olarak yazdığı "Stratejik Derinlik" adlı kitabında, Türkiye'nin 2002 öncesi dönemde Ortadoğu'dan uzak durduğunu ve dış politikasını tamamen güvenlik çerçevesinde yürüttüğünü dile

⁸⁰ Hatem Cambarlı, "Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Suriye'nin Yaklaşımı", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.335.

⁸¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.261-263.

getirmektedir. Davutoğlu'na göre Türkiye, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini artırmak ve Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak bir politika izlemelidir.⁸²

Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politika, “komşularla sıfır sorun politikası” olarak adlandırılmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde; sıfır sorun politikası, sadece Ortadoğu değil Ermenistan, Balkanlar, Rusya gibi birçok bölgeyi kapsayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.⁸³ Aynı sitede Türkiye'nin AKP iktidarının başından beri uygulamaya çalıştığı “komşularla sıfır sorun politikası” sonucunda Bulgaristan, Rusya, Ukrayna, Romanya ve Yunanistan ile olumlu çıktılar elde edildiğini ancak yine de en zayıf halkanın Ermenistan olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca bu politikanın komşularla hiç sorun yaşanmaması değil, yaşanan sorunların minimize edilmesi gerektiği idealine dayandığını ve aslında bu politikanın bir ideal olduğu ifade edilmiştir.⁸⁴ Davutoğlu'na göre, “çevremiz düşmanlarla çevrili” psikolojisi, şimdiye kadar Türkiye'ye çok şey kaybettirmiş, Türkiye'nin bölgenin olanaklarından faydalanmasını engellemiş, komşularıyla işbirliği içine girmesinin önüne geçerek uluslararası alanda onların desteğinden faydalanmasını önlemiş ve bu yüzden onu belli devletlere gereğinden fazla bağımlı kılmıştır.⁸⁵ “Yeni yaklaşım” çerçevesinde Türk yetkililer, Ortadoğu'da eskisine göre daha aktif ve farklı bir politika izledikleri ve bölgeye yönelik sorumluluk ve görevlerinden kaçmadıkları izlenimi vermişlerdir. Öte yandan Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü politikanın yeni olmadığı aslında Turgut Özal'dan itibaren değişen yaklaşımın bir sonucu olduğu da ileri sürülmektedir. Kardaş, Türkiye'nin Ortadoğu ile yaklaşımının aslında yeni olmadığını, Soğuk Savaş Sonrası dönemde zaman zaman denendiğini ancak net olarak AKP döneminde ortaya çıktığını vurgulamaktadır.⁸⁶ Akademik çalışmalarda görüldüğü üzere AKP'nin yürüttüğü dış

⁸² Davutoğlu, a.g.e., s.406.

⁸³ <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?eddda31b-595f-4e2d-b1d7-78ef1d689583>, (Erişim) 15.11.2013.

⁸⁴ Bal, a.g.e., s.88.

⁸⁵ Davutoğlu, a.g.e., s.411.

⁸⁶ Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 5, Sayı:2, 2011, s.24-25.

politika, bu dönemde güvenlik merkezli olmaktan çıkmış karşılıklı işbirliğine dayalı ve yumuşak gücü daha çok ön plana çıkaran bir çizgi izlemiştir.⁸⁷

AKP döneminin ilk zamanlarında ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi Türk karar alıcılarını büyük bir sorunla karşı karşıya getirmiştir. ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a asker göndermesini ve Türkiye üslerinin kullanılmasını içeren teklifleri kamuoyunda büyük tartışmalara neden olmuştur. Konu ile ilgili hazırlanan tezkere meclise gelmiş ve yeterli çoğunluk sağlanamadığından meclisten geçememiştir.⁸⁸ Özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir kriz olarak adlandırılan 1 Mart Tezkeresi, Ortadoğu devletleri tarafından Türkiye'ye olumlu yaklaşımların artmasını sağlamıştır. Her ne kadar 1 Mart Tezkeresi ile ABD'den sert eleştiriler işitmişse de süreç içerisinde ilişkiler yumuşamıştır.

Türkiye, Arap baharının ilk günlerine kadar Ortadoğu'da ile ilişkilerinde büyük gelişmeler kaydetmiştir. Suriye ile temelleri Adana Mutabakatı ile atılan barış sürecini devam ettirmiş ve ekonomik, kültürel, siyasi başarılar elde edilmiştir. İkili arasında birçok anlaşma imzalanmış, karşılık vizeler kaldırılmıştır. Ayrıca Suriye, Hatay sorununun tamamen kapandığı da açıklamıştır. "Türkiye'nin sıfır sorun politikasının en güzel örneği" olarak değerlendirilen Türkiye-Suriye ilişkileri, 2011 yılında Suriye'de halk hareketlerinin başlamasıyla büyük bir kriz yaşamıştır.⁸⁹

Aynı şekilde İran'la da ilişkilerini yumuşak tutma eğilimi gösteren Türkiye, daha sonra görüleceği üzere 2001'de 1,5-2 milyar dolar olan ticaret hacmini 15 milyar dolara yükseltmiştir.⁹⁰ Irak savaşının sonunda Irak'ın parçalanması tehlikesine karşı Suriye, İran ve Türkiye arasında birçok görüşme gerçekleşmiş ve ülkeler arasında konuya ilişkin ortak tavır alınması kararlaştırılmıştır.⁹¹ Yine İran'ın Batı ile gerilimler yaşamasına neden olan uranyum zenginleştirme çalışmalarının çözüme

⁸⁷ Kardaş, a.g.m., s.27.

⁸⁸ Serhat Erkmen, "2013'te Türkiye Irak İlişkileri İçin Beklentiler ve Olasılıklar", **Orta Doğu Analiz**, Ocak 2013, Cilt:5, Sayı: 49, s.94.

⁸⁹ Shaista Shaheen Zafar, "Turkey's 'Zero Problems with Neighbours' Foreign Policy; Relations with Syria", **Journal of European Studies**, s.145-146.

⁹⁰ Ali Ayata, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, Editör: Murat Ercan, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, S.170.

⁹¹ Ayata, a.g.m., s.171.

kavuşturulması konusunda da, Türkiye arabulucu rolünü üstlenmiş ve Brezilya ile birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde İran’a yaptırım kararlarına karşı çıkmıştır.⁹² Ancak Suriye’deki halk hareketlerine Türkiye ve İran’ın farklı politikalarla yaklaşması, ikili ilişkilerde hedeflenen başarıları gölgede bırakmıştır.

Türkiye, AKP iktidarının ilk dönemlerinde artık kronikleşen bir sorun haline gelen PKK’nın etkisiyle Irak’a, güvenlik temelli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak çözüm süreci ile birlikte Irak-Türk ilişkileri yumuşamıştır.⁹³ İkinci Körfez Savaşı sonunda Irak’ın yeniden yapılandırılması sürecinde aktif rol alan Türkiye, 2007’den sonra Irak’a birçok ziyaret düzenlemiştir. Daha önceki dönemlerden farklı olarak Türkiye, Kuzey Irak’a uzak durmamış; temkinli yaklaşmakla birlikte özellikle ekonomik ilişkileri sıcak tutmuştur. Ancak Bağdat ile Erbil arasındaki çekişmeler ve Türkiye’nin taraflara karşı değişen tutumları, Türkiye-Irak ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. Ayrıca Irak, yine Suriye’deki olaylarda Türkiye’den ziyade İran’ın tutumuna yakınlık göstermiştir.⁹⁴

Ortadoğu’da yaşanan sorunlara müdahil olmaya çalışan Türkiye, birçok eleştiriye de hedef olmuştur. Mesela Türkiye’nin Hamas-El Fetih gerginliğinin azaltılması konusunda aktif olma çabası ve Hamas’ı desteklemesi, Türkiye’nin uluslararası kamuoyunda eleştirilmesine neden olmuştur. Öte yandan Irak’ın savaş sonrası “düzeninde” Sünni grupları desteklemesi ve Suriye’de Sünni muhalif grupları desteklemesi, Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik aktif ama aynı zamanda taraflı ve ideolojik yaklaştığı şeklindeki iddiaları gündeme getirmiştir.⁹⁵

Bu dönemde Ortadoğu’ya yönelik yürütülen politika literatüre “eksen kayması” olarak geçen bazı tartışmaları başlatması açısından da önemli görülmektedir. Eksen kayması, kısaca Türkiye’nin uzun yıllar sürdürdüğü “batı yanlısı” dış politikasından kopmuş olduğunu ve Ortadoğu ülkelerine yaklaştığını

⁹² Melih Coşgun, “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri”, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, s.261.

⁹³ Veysel Ayhan, “Türkiye-Irak İlişkileri: ABD Sonrası İşbirliği ve Sorun Alanları”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Der: Cüneyt Yenigün-Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s.392.

⁹⁴ Erkmen, a.g.m., s.95.

⁹⁵ Oral Çalışlar, “Hamas Bir Terör Örgütü Müdür?”, **Radikal**, 27.10.2012.

ifade eden söylemdir.⁹⁶ Kaynağı belirsiz olmasına rağmen uzmanların hemfikir olduğu nokta, eksen kayması tartışmalarının çıkış yerinin başta ABD olmak üzere batılı yazarlar ve düşünce kuruluşları olduğudur. AKP döneminde hemen hemen her gazete ve tartışma programında rastlanılması mümkün olan bu konu; yorumcuların AKP iktidarına bakış açısı, siyasi tercihleri gibi etkenlere göre farklılık arz etmektedir. Keyman, bu tartışmanın hakkaniyetten uzak olduğunu aksine Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik aktif tutumunun bölgede yeni bir dönemin başlamasını sağlayacağını ileri sürmektedir.⁹⁷

Söz konusu yaklaşımın aksine bazı yazarlar, Türkiye'nin gerçekten bir eksen kayması yaşadığını dile getirmektedir. Cüneyt Ülsever, AKP'nin ilk yıllarda gösterdiği AB yanlısı tutumlarının aldatmaca olduğunu asıl hedefin içerde ve dışarıda meydana getirdiği değişimi meşrulaştırma olduğunu dile getirmektedir.⁹⁸ Aynı şekilde gazeteci Kadri Gürsel de “entegre dış politika” olarak gösterilen şeyin aslında “Ortadoğululaşma” olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁹

Özetle, Türkiye'nin AKP döneminin ilk yıllarında bölgeye yönelik yaklaşımları başarıya ulaşmış, bölge ülkeleri ile önemli ekonomik ve siyasi yakınlaşmalar gerçekleşmiştir. Ancak AKP'nin baştan beri dile getirdiği komşularla işbirliği, çok boyutlu dış politika, sıfır sorun politikası, gibi söylemler Arap Baharı ile bir çıkmaza girmiştir.¹⁰⁰ Aynı zamanda konu ile ilgili çalışmalarda “sıfır sorundan sıfır komşuya” gelindiğini ifade eden cümleler çok sık görülmeye başlanmıştır.

3. Sonuç Yerine

AKP öncesi dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikasının incelendiği bu bölümde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü politikalar konuyla ilgili

⁹⁶ Taha Özhan, “Merak Değil, Tehdit Sorusu Eksen Mi Kayıyor?”, **Yeni Şafak**, 14.06.2010.

⁹⁷ Fuat Keyman, “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm”, **SETA Analiz**, Ocak 2010, s.7-8.

⁹⁸ Cüneyt Ülsever, “Yeni Dönem ve AB”, **Hürriyet**, 07.06.2009.

⁹⁹ Kadri Gürsel, “Davutoğlu'nun Dünyasında Bir Gezinti”, **Milliyet**, 29.01.2009.

¹⁰⁰ Mustafa Kibaroglu, “What Went Wrong With The “Zero Problem With Neighbors” Doctrine?”, **Turkish Policy Quarterly**, 2012 Sonbahar Sayısı, s.88.

çalışmaları olan akademisyenlerin çalışmalarından hareketle dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde değişen Ortadoğu haritası, Türk dış politikası için sorunlu bir alan haline gelirken, savaş sonrası dönemde bölgede kurulan mandaterlik sistemi nedeniyle Türkiye'nin Ortadoğu politikasının manevra alanı daralmıştır.¹⁰¹ Ancak Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımının belirlenmesinde bölgede var olan İngiliz-Fransız mandaterliğinin yanı sıra Türk dış politikasının yürütmesinde doğrudan etkili olan birçok faktör söz konusu olmuştur.

Öncelikle Osmanlının dağılmasının ardından büyük bir kurtuluş mücadelesi verip Anadolu'da yeni bir devlet kuran Atatürk ve arkadaşları, Misak-ı Millîde belirtilen ve vatan toprağı olarak kabul edilen sınırların korunmasına büyük önem vermiştir. Ancak söz konusu toprakların korunmasını zorlaştıran iki etmen ön plana çıkmıştır. Öncelikle Türkiye'nin yeni çıktığı savaşların etkisiyle ekonomik ve siyasi hayatında karşılaştığı sorunlar, Türkiye'nin mandater devletlere yönelik yaklaşımında bir yumuşamaya gitmesine neden olmuştur. Ülke içinde yeni rejimin oturtulması için Türkiye, enerjisini iç politikaya ayırmıştır.¹⁰² Türkiye bu doğrultuda özellikle Lozan'da çözülemeyen sorunların çözümünde başat aktör olan batılı güçleri karşısına almamak için Ortadoğu'ya mesafeli yaklaşmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendisinden önce başlatılan modernleşme çabalarına hız vermek ve kendisini “çağdaş, laik” bir devlet düzeyine getirme hedefi öncelik durumuna gelmiştir. Bu sebepler Türkiye'nin batılı güçlerini karşısına almayı zorlaştırmış, birçok sorunun Türkiye'nin aleyhine çözülmesine razı olmuştur.

İki savaş arası dönemde ortaya çıkan Alman ve İtalyan yayılmacılığı, Türkiye'nin sınırlarını tehdit eden gelişmeler olmuş ve Türkiye, bir takım bölgesel işbirliklerine girmiştir. Ortadoğu bağlamında ön plana çıkan ise İtalyan yayılmacılığına karşı kurulan Sadabat Paktı olmuştur.¹⁰³ İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde her ne kadar Ortadoğu'ya mesafeli, bir tutum sergilese de Türkiye bölgeden tamamen kopmamıştır. Komşu ülkelerin siyasi liderlerinin Türkiye

¹⁰¹ Şahin, a.g.m., s.11-12.

¹⁰² Keyman, “Atatürk ve Dış Politika Vizyonu”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, s.156-161.

¹⁰³ Muhammed Arafat, “Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, s.219-220.

ziyaretleri, İran ve Irak yönetimlerinin Atatürk'ün modernleşme çabalarını örnek alıp bir takım girişimlerde bulunması bunun önemli örneklerinden bir kaçıdır.¹⁰⁴

Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'dan uzaklaşmasına neden olan bir diğer faktör ise, Arapların Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye "ihamet" ettiği algısı olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Ortadoğu'ya mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur.¹⁰⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye, birçok Ortadoğu ülkesinin aksine ABD'ye yakın olmuştur. Türkiye'nin yanında Irak ve İran da ABD yanında yer alan blokta bulunmuştur. Menderes döneminde Türkiye ekonomik sebepler ve Rus tehlikesiyle ABD'ye yakın olmuş ve tek parti döneminin aksine, Ortadoğu'ya yönelik daha aktif bir politika yürütmüştür. Ancak bu politika, daha önce değinildiği üzere ABD ve İngiltere'nin istekleri doğrultusunda gerçekleşmiş ve Türkiye'nin Ortadoğu'dan dışlanmasına neden olmuştur.¹⁰⁶ Türkiye'nin Ortadoğu devletleri tarafından "batının ajanı" olarak kabul edilmesi yine bu dönemde yürütülen politikalar neticesinde olmuştur. Bu çerçevede Menderes döneminde ABD ve İngiltere'nin destekleriyle Türkiye önderliğinde kurulun Bağdat Paktı, büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve Türkiye ile birlikte Irak'ın da bölgeden dışlanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde uluslararası sistemin etkileri ve Rusya'dan dolayı hissedilen tehditler bölgede yaşanan her gelişmenin Rusya tarafından meydana getirildiği şeklinde bir algının oluşmasına neden olmuştur. Bu algı, Suriye ile 1957 yılında neredeyse sıcak savaşa neden olacak bir çatışmanın da ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Kendisinden önceki dönemin aksine tamamen Amerikancı bir politika yürüten Menderes hükümeti, Türkiye'nin Ortadoğu'yla var olan mesafeli ilişkisini kopma noktasına getirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yalnızlaşmasına ve her konuda ABD'ye bağımlı bir hale gelmesine neden olmuştur. Bunun zararlı sonuçlarını gören Türkiye, ABD ile yaşadığı gerginlikler sonunda

¹⁰⁴ Arafat, a.g.m., s.218.

¹⁰⁵ Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1-4 Ankara, 1996, s.356-357.

¹⁰⁶ Sönmezoglu, a.g.e., s.98-102.

¹⁰⁷ Sönmezoglu, a.g.e., s.109-110.

Ortadoğu devletleri ile daha yakın bir politika yürütmüş ancak bu politika Türkiye'nin bir yön arayışı olmaktan çok bir destek arayışı olmuş ve ABD'nin kendisine yönelik politikalarına bir tepki mahiyetinde olmuştur.¹⁰⁸

Türkiye Soğuk Savaş'ın bitimine kadar Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelerde doğrudan taraf tutmamakla birlikte Arap devletlerine yakın bir tutum sergilemiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1973 Savaşı, rehine krizi ve Irak-İran Savaşı'nda sergilediği “aktif tarafsızlık” politikası bunun bel başlı örnekleridir. Soğuk Savaş döneminde sınırları, içeriği belirlenmiş bir Ortadoğu politikası yürütmeyen Türkiye, Ortadoğu devletleri ile var olan yakınlığını da batının politikalarına yönelik bir “tepki” mahiyetinde yürütmüştür. Türkiye'nin batının politikaları ile doğrudan ilişkili olan Ortadoğu politikası, Soğuk Savaş sonrası dönemde de kendisini göstermiştir.¹⁰⁹

Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Saddam karşında yer almasının temel nedenlerinden biri de yine Soğuk Savaşın bitmesiyle Türkiye'nin NATO'nun ileri karakolu özelliğini kaybettiği ve eski önemine sahip olmadığı tartışmaları olmuştur. Türkiye'nin Irak'ın Kuveyt'i alarak bölgede güçlenmesi de Türkiye'yi tedirgin eden ve uluslararası koalisyonda yer almasını sağlayan bir diğer faktör olmuştur.¹¹⁰ AKP öncesi dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerini belirleyen PKK ve Fırat ve Dicle nehir sularının paylaşılması sorunu da Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye gibi bölge devletleri ile çatışmalı bir ilişki kurmasına neden olmuştur.

AKP döneminde ise Türkiye kendisinden önce kurulan ekonomik ilişkilerle birlikte “komşularla sıfır sorun” politikası temelinde bir politika yürütmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin siyasi kadrolarının kendilerinden önceki dönemi eleştirmeleri, var olan tüm sorunların temelinde cumhuriyet rejimini göstermeleri dikkat çekmektedir.¹¹¹ AKP, kendisinden önceki iktidarların aksine Ortadoğu ile ekonomik ve siyasi bazı işbirliklerine gitmiş ve kısa sürede önemli kazanımlar elde etmiştir.

¹⁰⁸ Gözen, “Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, s.233-268.

¹⁰⁹ Gözen, a.g.m., s.233-268.

¹¹⁰ Sadık, a.g.m., s.194.

¹¹¹ İlhan Uzel, “Sıfır Sorunun Çöküşü”, **Radikal** 2, 01.07.2012.

Ancak Türkiye'nin AKP döneminde yürüttüğü Ortadoğu politikası, birçok platformda tartışılmaya devam etmektedir. Genel olarak bakıldığında; Türkiye'nin AKP öncesi döneme kıyasla daha aktif bir tutum sergilediği ve Ortadoğu'yu bir "genişleme alanı" olarak değerlendirdiği görülmektedir.¹¹² AKP kadrosunun kendisinden önceki dönemleri Ortadoğu'dan uzak durmakla eleştirmesinin yanında, yaşanan gelişmelere ve tez konusu kapsamında ele alınan Irak, İran ve Suriye ile ilişkilere bakıldığında AKP'nin Arap baharından önce yürüttüğü Ortadoğu politikasının "başarılarının" önemli bir kısmının temellerinin AKP öncesi dönemde atıldığı görülmektedir.

¹¹² Soli Özel, "Dış Politika ve Duygusallık", **Habertürk**, 08.01.2014.

II. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

1. Giriş

Çalışmanın ikinci bölümünde, AKP döneminde Türkiye-Irak ilişkileri incelenecektir. Bu bölümde öncelikle AKP öncesi dönemde Türkiye-Irak ilişkileri kısaca değerlendirildikten sonra 2002 tarihinden itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. İki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında özellikle Kuzey Irak, PKK, Kerkük meselesi gibi konularda bir süreklilik olmakla birlikte, AKP'nin dış politikası ve bölgesel gelişmelerin getirdiği bir takım değişimler görülmektedir.

AKP döneminde, Türkiye-Irak ilişkileri öncelikle ABD'nin Irak işgali ve Türkiye'nin işgale yönelik tutumu ve Türkiye-ABD ilişkilerinde büyük bir kırılma olan 1 Mart Tezkeresi çerçevesinde ele alınacaktır. Ardından, savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Irak'a yaklaşımı incelenecektir. Uzun yıllardan beri Türkiye'nin genelde Ortadoğu, özelde ise, Irak politikasının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan Kerkük meselesi, Kuzey Irak ve PKK sorunu gibi temel başlıklar ele alınacaktır. Son olarak ikili ilişkilerin ekonomik boyutu ve güncel bir konu olan Arap Baharı sürecinin Türkiye-Irak ilişkilerine yansımaları değerlendirilecektir.

2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Irak İlişkileri

Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde, birçok Ortadoğu ülkesiyle olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı ve sonrası bir milat olarak kabul edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'nun İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılmasıyla bölge ülkelerinin ikili ilişkileri ve bölgede meydana gelen gelişmeler, büyük oranda

batılı devletlerin etkisinde olmuştur. Ortadoğu ile ilgili yapılan herhangi bir okumada İngiliz ve Fransız paylaşımının Ortadoğu’da meydana gelen savaşların temel nedeni olduğu görülmektedir.

Türk kadrolarının Misak-ı Milli’de vatan toprağı olarak kabul ettiği Musul, Hatay gibi bölgeler San Remo Konferansı’yla Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Irak toprakları, bu konferans sonunda İngiliz hâkimiyetine girmiş ve uzun bir süre İngiliz mandası olarak kalmıştır. Her ne kadar Türkiye, bu topraklardan vazgeçmeyi kabul etmese de Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlar, Türkiye’nin bu topraklardan çekilmesine neden olmuştur. Ortadoğu devletlerinin batılı güçler tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Türkiye-Irak ilişkileri de büyük oranda İngiltere ile yürütülmüştür.¹¹³

Türkiye’nin uluslararası arenada bağımsız bir güç olarak kabul edilmesini sağlayan Lozan Antlaşması’nda Türkiye birçok kazanım elde ederken; aynı zamanda, bu anlaşma ile çözülemeyen birçok sorunla uzun yıllar uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu sorunlardan biri de Türkiye-Irak sınırının belirlenmesi sorunu olmuştur. Lozan’da belirlenmeyen bu sınırın, antlaşmada belirlenen süre içinde çizilmemesi üzerine sorun Milletler Cemiyeti’ne taşınmış ve Milletler Cemiyeti geçici bir Türkiye-Irak sınırı belirlemiştir.¹¹⁴ Ancak daha sonra imzalanacak Ankara Antlaşması’nda nihai şeklini alacak olan sınır sorununda, Türkiye’nin hareket alanını daraltan birçok faktör söz konusu olmuştur.

Türkiye’nin henüz savaşın yıkıcı etkisinden kurtulmamış olması, karşılaştığı ekonomik ve siyasi sorunlar Türkiye’nin bölgeyle yakından ilgilenmesini engellemiştir. Bununla birlikte, bölgenin mandater devletlerin kontrolünde olması da Türkiye’nin hareket alanını daraltan bir faktör olmuştur.¹¹⁵ Türkiye, karşılaştığı sorunlara rağmen uzun bir süre İngilizlerle görüşmeler gerçekleştirmiş ve sorunun Türkiye’nin lehine çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye’nin İngiltere ile

¹¹³ Sait Yılmaz, **Irak Dosyası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011, s.118.

¹¹⁴ Yılmaz, a.g.e., s.119.

¹¹⁵ Şahin, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, s.10-11.

yaptığı görüşmelerde verimli sonuçlar alamamasının en önemli nedenlerinden biri ise 1925'te Doğu Anadolu'da başlayan Şeyh Sait İsyanıdır.¹¹⁶

Bu nedenlerin etkisiyle Türkiye ve İngiltere arasında 1926 yılında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada Musul'un Irak'a, Hakkâri'nin ise Türkiye'ye bırakılması kararlaştırılmıştır. Ankara Antlaşması'nda ayrıca; Irak'ın 1932'ye kadar İngiliz mandası ile yönetilmesi de kabul edilmiştir. Antlaşmadaki bir diğer önemli madde ise Musul ile ilgilidir. Bu maddeye göre, Türkiye'nin Musul üzerindeki haklarından vazgeçmeyi kabul etmesi durumunda, Musul'da çıkarılan petrol gelirlerinin %10'unun, 25 yıl boyunca Türkiye'ye verilmesi kabul edilmiştir.¹¹⁷

Resmiyette bir Türk-İngiliz antlaşması olmasına rağmen, Ankara Antlaşması, Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinin belirlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'nin İngiltere ile sınır sorununu çözmüş olması, Irak'ın 1932'de bağımsız olmasıyla birlikte ikili ilişkilerin daha yumuşak bir havada yürütülmesini kolaylaştırmıştır. Bağımsızlıktan sonra Irak yönetimi, özellikle komşusu İran ile yaşadığı sınır çatışmalarından dolayı Türkiye'ye yaklaşmış, ayrıca Türkiye'deki modernleşme çalışmalarının benzerlerini de Irak'ta hayata geçirmeye yönelmiştir.¹¹⁸

1930'lu yıllardaki küresel gelişmeler ve bölge devletlerinde artan güvenlik kaygıları da Türkiye ve Irak'ı yakınlaştıran faktörler olmuştur. Batıda yükselen Alman ve İtalyan yayılmacılığı, güvenlik kaygılarının temel sebebi olmuştur. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle birlikte bölge devletleri yoğun görüşmeler gerçekleştirmiş ve sınırlarının güvenliğini temel alan Türkiye'nin önderliğinde İran, Irak, Türkiye ve Afganistan arasında bir güvenlik sözleşmesi olan Sadabat Paktı 1937'de kurulmuştur. Pakta dâhil olan devletler arasında sınır güvenliğine saygı gösterilmesi ve dostane ilişkilerin kurulmasını öngören pakt, varlığını uzun süre

¹¹⁶ Yılmaz, a.g.e., s.119.

¹¹⁷ Hale, a.g.e., s.50-51.

¹¹⁸ Yılmaz, a.g.e., s.120.

devam ettirememekle beraber, Türkiye-Irak ikilisini yakınlaştıran önemli bir gelişme olmuştur.¹¹⁹

Sadabat Paketi'nin ortaya çıkmasında etkili olan güvenlik endişeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de varlığını devam ettirmiştir. İki kutuplu dünyada askeri ve siyasi nedenlerle ABD yanlısı bir tutum sergileyen Türkiye ile ABD özellikle ekonomik endişelerle yakın bir ilişki kuran Irak arasında 1955'te Bağdat Paketi kurulmuştur. Pakta daha sonra İngiltere de dâhil olmuş, resmi olarak pakta dâhil olmayan ABD ise, paktın kurulmasında büyük rol oynamıştır.¹²⁰ ABD'nin yardımlarıyla kurulan Bağdat Paketi'nin gayesi; SSCB'nin bölgeye yayılmasını engellemek olmuş, ancak pakt uzun soluklu olmadığı gibi bölge devletleri arasında bölünme yaratmış ve kimi devletlerin Sovyet etkisine girmesine neden olmuştur. Bağdat Paketi aynı zamanda, Irak ve Türkiye'nin bölge devletleri tarafından eleştirilmesine hatta dışlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Irak, "Batı güdümünde bir devlet", Türkiye ise, "Batının ajanı" olarak nitelendirilmiştir.¹²¹

1950'li yıllarda Türkiye ve Irak'ı yakınlaştıran ama bölge devletleri tarafından sert eleştirilere maruz kalan Bağdat Paketi'nin yanı sıra, Irak'ta 1958'de meydana gelen General Kasım darbesi de Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen önemli bir etmen olmuştur. Türkiye'nin hemen karşı çıktığı darbe yönetimi ile kısa bir gerginlik yaşanmış, ancak İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye yeteri kadar destek vermemesi üzerine Türkiye darbeye yönelik tutumunu yumuşatmıştır.¹²² Darbe yönetiminin ardından ikili ilişkilerde büyük bir değişim yaşanmamakla birlikte, Abdülkerim Kasım'ın iktidarı döneminde Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrılacağı açıklanmıştır. Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrılması üzerine Bağdat Paketi önce CENTO'ya dönüştürülmüş ve daha çok, ekonomik bir pakt olarak varlığını devam

¹¹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.426-427.

¹²⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.99.

¹²¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.102.

¹²² Sönmezoğlu, a.g.e., s.113.

ettirmiştir. 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'ın da CENTO'dan ayrılmasıyla birlikte Bağdat Paketi resmen son bulmuştur.¹²³

Irak'ta 1968 yılında iktidara gelen Baas Sosyalist Partisi döneminde Türkiye-Irak ilişkileri yakınlığını korumuştur. Özellikle Irak-İran arasındaki tarihi sınır anlaşmazlığı (Şat-ül Arap nehir anlaşmazlığı) nedeniyle, ikili arasında savaş çıkmış ancak Türkiye herhangi bir taraf tutmamıştır.¹²⁴ Türkiye'nin İran-Irak çatışmasında taraf tutmaması ve ABD ile yaşadığı sorunlardan dolayı Arap devletlerine yönelik tutumunda meydana gelen değişiklikler, 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında meydana gelen petrol ambargosunda Türkiye'nin Irak'ın etkisiyle ambargoya dâhil edilmemesini sağlamıştır. Yine bu dönemde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının inşa edilmesi, Türkiye-Irak ilişkilerini yakınlaştırmış ve günümüze kadar devam eden ekonomik ilişkilerin zeminini meydana getirmiştir.¹²⁵

Türkiye'nin bölge devletleri arasındaki sorunlarda "taraf tutmama politikası", 1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda da devam ettirilmiştir. Sekiz yıl süren bu savaş boyunca Türkiye'nin hem İran'la hem de Irak'la ekonomik ilişkilerini devam ettirmesi, Türkiye'ye büyük ekonomik kazançlar sağlamış ve bu ülkelerle ikili ilişkilerinde herhangi bir kopmanın yaşanmasının önüne geçmiştir.¹²⁶

Günümüze kadarki dönemde Türkiye-Irak ilişkilerindeki belirleyici faktörlerden biri de PKK'nın varlığı olmuştur. Daha önce değinildiği üzere PKK, Türkiye'nin komşuları Suriye ve İran'la büyük sorunlar yaşamasına neden olduğu gibi, Türkiye-Irak ilişkilerinde de önemli bir rol oynamıştır. Suriye ve İran'ın aksine Irak, Türkiye'nin PKK ile mücadelesine destek vermiş ve Türkiye'nin Irak topraklarına girip örgüte karşı operasyonlar gerçekleştirmesine izin vermiştir.¹²⁷ Ancak Irak'ın bu yaklaşımı, Fırat ve Dicle nehir sularının paylaşılması sorununda zaman zaman Türkiye'nin aleyhine kullanılmıştır.

¹²³ Sönmezoğlu, a.g.e., s.116.

¹²⁴ Ayhan Kamel, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s.210.

¹²⁵ Kamel, a.g.e., s.210.

¹²⁶ Kamel, a.g.e., s.211.

¹²⁷ Yılmaz, a.g.e., s.123.

Suriye ve Irak için son derece önemli kaynaklar olan Fırat ve Dicle suları, bu ikilinin Türkiye ile zaman zaman büyük çatışmalar yaşamasına neden olmuştur. Fırat'ın düzenli akışını isteyen Irak yönetimi, Türkiye'nin Atatürk barajının yapımı sırasında Irak'a verilen su miktarını azaltmasına şiddetle karşı çıkmış ve her platformda Türkiye'nin, suyu bir "silah" olarak kullandığını ileri sürmüştür. Irak'ın bu yaklaşımın aksine; Türkiye, su sorununun Suriye, Irak ve Türkiye arasında kurulacak teknik bir komiteyle çözülebileceğini ileri sürmüştür. Su sorunu, Irak ve Suriye'nin PKK'yı Türkiye aleyhine kullanmasına neden olmuştur.¹²⁸ Suriye'nin PKK'ya verdiği açık desteğe karşın, Irak biraz daha temkinli yaklaşmıştır. Türkiye'nin Suriye ve Irak'la yaşadığı su sorunu, günümüz itibariyle tam olarak çözülmüş değildir.¹²⁹

Irak-İran Savaşı'nın bitmesinden kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği dağılmış ve iki kutuplu dünya düzeni son bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk önemli gelişmesi, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi olmuştur. Irak'ın Kuveyt işgaline, ABD önderliğinde kısa süre içinde oluşturulan uluslararası koalisyon güçleri tarafından son verilmiştir. Bu dönemde daha önceki "tarafsızlık politikasının" aksine Türkiye, işgalin başından itibaren Irak karşıtı bir tutum sergilemiş ve Irak'la var olan ekonomik ilişkilerini askıya almıştır.¹³⁰ Türkiye'nin bu tutumu, uzun yıllar boyunca tartışılmıştır. Dönemin en önemli siyasi aktörü olan Turgut Özal'ın Irak karşıtı tutumunun birçok nedeni olmakla birlikte akademik çalışmalarda en fazla öne çıkan iki neden bulunmaktadır.

Bunların birincisi; Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak öneminin azaldığına dair artan söylemlere Türkiye'nin bir cevap vermek amacıdır. İkinci neden olarak, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinin başarılı olması durumunda bölgede dengelerin değişmesi ve yeni sorunların ortaya çıkması endişesidir. Türkiye bu iki sebepten dolayı Irak'a karşı cephe açılmasını desteklemiş

¹²⁸ Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, s.195-198.

¹²⁹ Yılmaz, a.g.e., s.123.

¹³⁰ Gözen, a.g.e., s.201-204.

ve BM'nin Irak'a yaptırım kararlarının uygulanmasına gönüllü olmuştur.¹³¹ Yukarıda değinilen iki nedenin yanında bazı yazarlar, Türkiye'nin bu tutumunun asıl nedeninin iç sorunlar olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşünceye göre Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin ABD'nin yardımıyla bir devlet kurma ihtimali, PKK'nın varlığıyla birleşince Özal böyle bir tutum sergilemiştir. Bu çerçevede aslında Türkiye'nin uzun süreden beri devam ettirdiği "Irak'ın bütünlüğünün korunması politikasının" da temelleri atılmıştır. ABD'ye verilen destekle birlikte Türkiye savaş sonrasında Irak'ın parçalanmasının ve PKK'nın güçlenmesinin önüne geçmek amacıyla Barzani ve Talabani ile görüşmelerde bulunmuş ve kendilerine kırmızı pasaport vermiştir.¹³²

Körfez Savaşı kısa süre içinde bitmesine rağmen, savaşın neden olduğu gelişmeler, uzun yıllardan beri Türkiye'nin Irak politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Körfez Savaşı sırasında kendisine karşı hareket eden Kürtlerin, savaşın bitimiyle Saddam'ın kendilerine saldıracağı endişesiyle İran'a ve Türkiye'ye sığınması büyük bir sorunun ilk aşamasını oluşturmuştur. Sayıları 500 binden fazla olan Iraklı Kürt göçmenlerinin sınırdan içeri alınmasına temkinli yaklaşan Türkiye, kamuoyunun baskısı sonucunda binlerce sığınmacıya kapılarını açmıştır. Ancak ekonomik sorunlarla uğraşan Türkiye'nin sığınmacıların getirdiği ekonomik yükün altından kalkamaması üzerine, Kürtlerin geri dönmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda ABD'nin önceliğinde Irak'ta 36.paralelinin kuzeyi ile 32.paralelinin güneyi arasındaki bölge, uçuşa yasaklanmış ve Kürtlerin geri dönmesinin yolu açılmıştır.¹³³

Çekiç güç olarak isimlendirilen bu yapının zaman zaman süresi uzatılmış ve bu durum Kuzey Irak'ta Kürtlerin giderek güçlenmesini sağlamıştır.¹³⁴ Körfez Savaşı, Türkiye'nin ekonomik olarak büyük zararlara uğramasına ve ABD'nin yeni dünya düzeninde bölgedeki hâkim güç durumuna yükselmesine neden olmuştur.¹³⁵

¹³¹ Kürşat Turan, "Körfez Krizi 1990-1991", **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**, Kripto Yayınları, Ankara, 2013, s.194.

¹³² Asa Lundgren, **İstenmeyen Komşu: Türkiye'nin Kürt Politikası**, çev.Necla Ülkü Kuglin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.87-88.

¹³³ Lundgren, a.g.e., s.76.

¹³⁴ Yılmaz, a.g.e., s.139-141.

¹³⁵ Yılmaz, a.g.e., s.139-141.

Türkiye'nin uğradığı ekonomik zararların yanında PKK'nın giderek güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin bölgeye yönelik güvenlik odaklı bir politika benimsemesine ve özellikle Kuzey Irak'ın giderek güçlenmesi, konu ile ilgili tartışmaların hala devam etmesine neden olmuştur. 2003 yılında ABD'nin ikinci kez Irak'a girmesine Türkiye, daha önce olduğu gibi tam destek vermemiştir. 1 Mart Tezkeresinin meclisten geçmemiş ve Türkiye Birinci Körfez Savaşı'nda karşılaştığı sorunları tekrar yaşamamak için girişimlerde bulunmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye'nin 2002 sonrası Irak'a yönelik politikaları detaylı bir şekilde incelenecektir.

3. AKP Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri

Türkiye'nin AKP döneminde Irak'a yönelik yürüttüğü politika, sadece ikili ilişkiler temel alınarak açıklanamaz. Bu doğrultuda, ABD'nin Irak politikası, Irak'ın işgali ve Türkiye'nin işgal karşısındaki tutumunun incelenmesi Türk-Irak ilişkilerinin açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ABD'nin Ortadoğu politikası ve ABD'nin bölgeye yönelik stratejik, ekonomik, siyasi çıkarları kısaca değerlendirildikten sonra 11 Eylül sonrası ABD'nin değişen dış politikası çerçevesinde Irak işgali ele alınacaktır. Ardından Türkiye'nin bu süreçte izlediği politika ele alınacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin işgal sonrasında Irak'ın yeniden yapılanma sürecindeki girişimleri, Kuzey Irak politikası ve Irak'la yürütülen ekonomik siyasi ilişkiler incelenecektir.

3.1. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Temel Hedefleri

Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünyada hâkim güç durumuna gelen ABD'nin Ortadoğu politikası uzun bir geçmişe dayanmaktadır. ABD'nin Ortadoğu politikasını, temelde uzun bir geçmişi olan stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarları

belirlemiştir.¹³⁶ Bu çıkarlar; petrolün düzenli bir şekilde taşınmasını sağlamak, bölgenin ABD dışında herhangi büyük bir devletin egemenliği altına girmesini önlemek ve bölgedeki müttefik devletlerin özellikle İsrail'in güvenliğini sağlamak, olarak sıralanabilir.¹³⁷ ABD'nin söz konusu çıkarları, birbirinden bağımsız değil, aksine, iç içe geçmiş ve birbirinin tamamlayıcısı durumundadır.

Ekonomik olarak küresel güçlerin Ortadoğu politikalarının belirlenmesinde, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının büyük rolü bulunmaktadır. Başta ABD ve Batı olmak üzere dünyanın artan enerji ihtiyacı, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'ine sahip olan Ortadoğu'yu vazgeçilmez kılmaktadır.¹³⁸ ABD'nin Ortadoğu politikalarının belirlenmesinde de, enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasının ve taşımaların sorunsuz sağlanmasının oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bölgede yaşanan olayların, petrol fiyatları üzerinde doğrudan etkisi vardır. 1973 Arap-İsrail Savaşlarında yaşanan petrol krizi, 1980-1988 İran-Irak Savaşı, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, 11 Eylül saldırıları gibi olaylarda petrol fiyatlarında büyük yükselişler yaşanmış ve bu durum, bütün dünya ülkelerini olumsuz etkilemiştir.¹³⁹ Bu durumun farkında olan ABD, Ortadoğu'da kendisine yakın rejimlerle işbirliğini arttırıp enerji kaynaklarının güvenliği sağlamak ve petrol fiyatlarının istikrarını kontrol etme çabası içinde olmuştur.¹⁴⁰

İkinci olarak ABD'nin Ortadoğu politikasının temel siyasal çıkarları “terör” söylemi ve ABD-İsrail ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. 1948 yılında uluslararası platformda bağımsızlığı tanınan İsrail devletinin en büyük destekçisi ABD'dir. ABD, İsrail'in kurulduğu tarihten itibaren İsrail'e her türlü teknoloji, silah ve para yardımıyla bulunmuştur.¹⁴¹ Bölgede İsrail'e karşı her geçen gün biraz daha güçlenen karşıtlığa rağmen ABD-İsrail ilişkileri, yakınlığını korumuştur. ABD'nin

¹³⁶Kaan Gaytancıoğlu, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s.121-125.

¹³⁷ Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.58.

¹³⁸ Arı, a.g.e., s. 58.

¹³⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁴⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁴¹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

Ortadoğu'ya yönelik siyasi çıkarlarının en önemlisi İsrail'in güvenliğini sağlamaktır.¹⁴² ABD'nin bu tutumu, kamuoyunda ABD'nin yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. ABD'nin siyasi hedeflerinden biri ise, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde bölgede köktendinci terör örgütlerinin önüne geçmek ve kendisine yakın olan rejimlerin devamını sağlamaktır. ABD'nin kendisine yakın rejimleri koruma girişimleri, ABD'nin bu sayede bölgede varlığını devam ettirmesini de sağlamaktadır.¹⁴³

Siyasal ve Ekonomik çıkarların yanı sıra ABD'nin Ortadoğu politikasının bir takım stratejik hedefleri de söz konusudur. ABD, Soğuk Savaş döneminde özellikle komünizmin yayılmasının önüne geçmek için Ortadoğu'ya büyük önem vermiştir. Arap devletleri arasında ortaya çıkan derin ayrılıklarda ABD, kendisine yakın devletleri desteklemiştir.¹⁴⁴ Stratejik olarak ABD, Ortadoğu'da kendisinden başka herhangi bir gücün egemen olmasını istememektedir. ABD, bu doğrultuda Soğuk Savaş döneminde İran, Irak gibi bir takım devletlere destek vermiş ve bölgede herhangi bir gücün egemen olmasının önüne geçmiştir. Ayrıca Irak'ın Kuveyt işgaline son vermesini sağlamış, İran'ın nükleer güce sahip olmamasının ve Suriye gibi bölge devletlerinin teröre destek vermelerinin önüne geçmeye çalışmıştır.¹⁴⁵

3.2. 11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve İkinci Körfez Savaşı

11 Eylül 2001 saldırıları, ABD'nin dış politikasında bazı değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. İkiz kuleler ve Pentagon'un saldırıya uğramasından sonra yapılan açıklamalarda saldırının El Kaide tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

¹⁴² Arı, a.g.e., s.64.

¹⁴³ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁴⁴ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁴⁵ Arı, a.g.e., s.63.

Saldırının gerçek mahiyeti hakkında tartışmalar devam etmekle birlikte, El Kaide suçlu bulunan örgüt olmuştur.¹⁴⁶

Binlerce insanın ölümüne neden olan 11 Eylül saldırıları, ABD'nin bölgeye bakışında köklü değişiklikler getirmemekle birlikte, bölgede demokratik olmayan rejimlerin varlığı ve köktendinci terör örgütleri, ABD dış politikasında ilk sıraya yükselmiştir.¹⁴⁷ Bush Doktrini olarak bilinen Amerikan'ın Yeni Ulusal Güvenlik Bildirgesi doğrultusunda ABD için dünya ülkeleri; "teröre destek verenler ve karşıt olanlar" şeklinde ayrılmıştır.¹⁴⁸

Ortadoğu'da İran, Irak ve Suriye'nin de dâhil olduğu "şer eksenini" söylemi ortaya çıkmış ve ABD bu doğrultuda bir takım girişimlerde bulunmuştur. El Kaide'nin Afganistan'da Taliban tarafından desteklendiği ve Irak'ın da örgüte yardım ettiği ileri sürülmüş, 2001'de Afganistan'a, 2003'te ise Irak'a girilmiştir.¹⁴⁹ Her iki savaşta da yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş ve büyük ekonomik kayıplar yaşanmıştır. ABD'nin yeni yüzyılda terörizme karşı açtığı savaş doğrultusunda, Ortadoğu'daki terör örgütleriyle ve teröre destek veren devletlerle büyük bir mücadele başlatılmıştır.¹⁵⁰ Bölgenin "demokratikleşmesinin" terörü ortadan kaldıracığı inancı doğrultusunda Türkiye'nin de aktif bir şekilde katıldığı, Büyük Ortadoğu Projesi ortaya atılmıştır.¹⁵¹

11 Eylül saldırılarından sonra ABD, Afganistan ve Irak yönetimlerini suçlu ilan etmiştir. ABD'nin Afganistan işgalinden sonra gözler, Irak'a çevrilmiştir. BM Irak denetçilerinin Irak'ta kitle imha silahlarının varlığını gösteren herhangi bir kanıt bulamamalarına ve Irak'ın El Kaide ile bağlantılarının olmadığı yönündeki açıklamalarına rağmen; ABD, Irak'ı işgal etmekte ısrarcı davranmıştır.¹⁵² ABD,

¹⁴⁶ Arı, a.g.e., s.65.

¹⁴⁷ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.125-127.

¹⁴⁸ Armağan Kuloğlu-Fatma Elif Sarıkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2004, Sayı: 48, s.26.

¹⁴⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁵⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁵¹ Kuloğlu-Sarıkaya, a.g.m., s.27.

¹⁵² Ertan Efegil, "1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi'ni Kabul Etmedi?", **Stradigma**, 16.06.2013.

Irak işgaline uluslararası meşruiyet sağlamak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerinin itirazlarına rağmen; Güvenlik Konseyinde 8 Ekim 2002 tarihinde 1441 sayılı kararın kabul edilmesini sağlamıştır.¹⁵³ Nihayetinde Irak'ın işgali İngiltere, İspanya gibi bazı Avrupa ülkelerinin de yardımlarıyla başlamıştır.¹⁵⁴

ABD'nin BM onayı almadan Irak işgaline başlaması tüm dünyada eleştirilmesine neden olmuştur. Başta Çin, Rusya, Fransa, Almanya gibi ülkeler olmak üzere büyük bir kesim Irak Savaşı'nın büyük bir hata olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Irak'la uzun yıllar çatışmalı bir ilişki içinde olan İran gibi bölge devletleri de, aynı şekilde ABD'nin Irak'a girmesini ağır bir şekilde eleştirmiştir. Türkiye ise, ABD'nin savaşın başlamasından önce Türkiye üslerinin kullanılmasını ve ABD askerlerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçişini içeren 1 Mart Tezkeresi'ni kabul etmemiştir.¹⁵⁶ Ancak sonradan yapılan bir takım görüşmelerle bazı Türk üslerinin ABD'nin kullanıma verilmesi kabul edilmiştir.¹⁵⁷

Irak Savaşı, ABD'nin “demokrasi götürme mücadelesi” olarak adlandırılmasına rağmen, Irak eskisinden daha kötü duruma gelmiş, bir milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş ve Ortadoğu'daki istikrarsızlık daha da büyümüştür. Öte yandan, savaşın bitmesinden sonra bile, Irak'ta ne kitle imha silahlarına ne de Irak'ın El Kaide ile bağlantısını gösterecek kanıtlara ulaşılmıştır.¹⁵⁸

4. Türkiye ve İkinci Körfez Savaşı

Her ne kadar gerekçe olarak gösterilen kitle imha silahlarının varlığının Irak'ta ispatlanamaması ve Bağdat yönetiminin El Kaide ile olan sözde bağlantısının ortaya çıkarılmamasına rağmen, ABD'nin 2003'de Irak'a girmesi hem bölgesel hem

¹⁵³ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-130.

¹⁵⁴ Enver Bozkurt, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, **Stradigma**, 16.06.2013.

¹⁵⁵ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-125.

¹⁵⁶ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-130.

¹⁵⁷ Efeğil, a.g.m., **Stradigma**, 16.06.2013.

¹⁵⁸ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-130.

de küresel açıdan büyük yankı uyandırmıştır. ABD'nin, İsrail'in güvenliğini sağlamak, İslami terör örgütleriyle mücadele etmek ve ekonomik olarak petrol kaynaklarının güvenliğinde ve taşınmasında söz sahibi olmak gibi gerekçelerle uluslararası kamuoyunun eleştirilerine rağmen, Irak'ı işgal etmesi, başta Türkiye olmak üzere tüm Ortadoğu devletlerini tedirgin etmiştir.¹⁵⁹ Suriye ve İran gibi ülkelerin kendilerini “kısıtlanmış” hissetmeleri, Türkiye'nin ise Irak'ın bütünlüğünün tehlikeye girmesi endişeleri, bunların en açık örnekleridir.¹⁶⁰

Savaş öncesi görüşmelere ve Türkiye tarafından yapılan açıklamalara bakıldığında Türkiye'nin Irak'ın işgaline karşı çıktığı görülmektedir. ABD'nin işgal girişimlerinin yanlış olduğunu ifade etmekle birlikte Sönmezoğlu, Irak işgali için gereken BM kararlarının alınmamasının da Türkiye'yi böyle bir tutum sergilemeye yöneltmiş olduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹ Söz konusu olan bu etmenlerin yanında, iktidara yeni gelen bir parti olan AKP'nin enerjisini böyle bir savaşla muhatap olarak harcaması çekinceleri de bir iç faktör olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin diplomatik görüşmeleri ve Saddam Hüseyin'e birtakım yaptırımların uygulanmasını ileri sürmesi, aslında birçok devlet tarafından paylaşılan bir tutum olmuştur. Daha önce de vurgulandığı gibi Birinci Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye kazandırdığı kötü tecrübeler bunda büyük rol oynamıştır. Graham E. Fuller'in deyimiyle Türkiye açısından tam bir felaket olan ve Türkiye'ye tek faydasının ABD ile var olan stratejik birlikteliğinin pekişmesini sağlayan Birinci Körfez Savaşı, Türk kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır.¹⁶² Irak'ın kuzeyinde bir Kürt nüfusunun giderek güçlenmesi hem Türkiye'nin iç güvenliğini hem de uluslararası çıkarlarını olumsuz etkilemiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Fuller'in yorumunun haklılık payı olduğu görülmektedir.

ABD'nin Türkiye'nin kuzeyinden bir cephe açılması ve işgal güçlerinin Türkiye üzerinden geçiş yapma teklifleri Türkiye tarafından reddedilmiştir. Ancak

¹⁵⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-130.

¹⁶⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-130.

¹⁶¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.556.

¹⁶² Graham F. Fuller, **Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, çev. Mustafa Acar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s.187.

savaşın kaçınılmaz olduğunu gören Türkiye, ileride değinileceği üzere ABD ile bazı konularda anlaşmıştır. Bir sonraki bölümde Türkiye'nin hem ABD hem de Ortadoğu ile ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olan 1 Mart Tezkeresi incelenecektir.

4.1.1 Mart Tezkeresi

AKP döneminin ilk yıllarında en çok tartışılan konulardan biri, 1 Mart Tezkeresidir. Genel olarak Türkiye'nin Irak işgalinde oynayacağı rolü içeren 1 Mart Tezkeresi, hem Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini hem de Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen çok önemli bir gelişmedir. İleride değinileceği üzere tezkerenin mecliste reddedilmesi, Türkiye'nin Ortadoğu devletleri arasında övülmesini sağlamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından beri sıkı bir müttefiklik ilişkisi içerisinde olan Türkiye-ABD ilişkilerinde ise büyük bir “kırılma” yaşanmıştır.¹⁶³

Amerikan askerlerinin Türkiye'den geçişini ve kuzeyden bir cephe açılmasını içeren teklifleri, Türkiye tarafından daha önce de değinildiği üzere, yoğun tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Türkiye'nin daha önceki Körfez Savaşı'ndan edindiği tecrübelerin ve Türkiye'nin savaşın ekonomik yükünü karşılığı olan miktarın ödenmesinin ABD tarafından kabul edilmemesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Amerika, Türkiye'nin sadece Irak işgalinde değil, aynı zamanda Afganistan işgalinde de kendi yanında pozisyon almasını istemiştir. Afganistan işgalinde büyük oranda ABD'nin istediği gerçekleşmiştir.¹⁶⁴

Ancak ABD'nin Irak işgalini meşrulaştırmak için ileri sürdüğü kitle imha silahlarının ve Bağdat'ın El Kaide ile bağlantılarının olduğunu ispatlayan kanıtların olmaması uluslararası kamuoyunda büyük eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur.

Yine Türkiye'deki halkın çok büyük oranının Türkiye'nin ABD'nin yanında savaşa girmesini reddetmesi, AKP hükümetinin temkinli yaklaşmasına neden

¹⁶³ Dedeoğlu, a.g.m., s.26-28

¹⁶⁴ Dedeoğlu, a.g.m., s.26-28.

olmuştur. Ancak yine de 1 Mart 2003 tarihinden önce Türkiye-ABD arasında bir takım ekonomik ve siyasi şartlar konuşulmuştur. İkili arasında yapılan bu görüşmelerde Irak'ın bütünlüğü, Musul ve Kerkük'ün durumu, PKK'nın Kuzey Irak'tan çıkartılması gibi başlıklar üzerinde konuşulmuş ve karara bağlanmıştır.¹⁶⁵

Bu görüşmelerden sonra “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunması İçin Hükümete Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi” olarak bilinen 1 Mart Tezkeresi mecliste oylamaya sunulmuştur. 533 milletvekilinin katıldığı oylamada 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy kullanılmış, ancak salt çoğunluğa ulaşamadığı için tezkere meclisten geçememiştir.¹⁶⁶ TBMM’de çıkan “hayır” oyu, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir gerginlik yaratırken, Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri tarafından takdir edilmesini sağlamıştır. Türkiye olmadan da savaşacağını ifade eden ABD ise Türkiye’nin NATO’nun üyesi olarak hava sahasını açmasını istemiştir. Nihayetinde 21 Mart’ta mecliste bir oylama daha yapılmış ve “Yurtdışına Asker Gönderilmesi ve Türk Hava Sahasının Açılması” büyük bir oy oranıyla kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Ancak Türkiye’nin 1 Mart Tezkeresini reddetmesinden sonra ABD, Türkiye’nin Irak’la ilgili en büyük kaygısı olan, Irak’ta bir Kürt devletinin kurulması ihtimalini daha fazla gündeme gelmiştir. Zira Türkiye’nin ABD’ye “hayır” demesinden sonra ABD, Türkiye’nin Kuzey Irak’a girmesini kesin bir dille reddetmiş ve kuzeyden bir başka cephe açılmayacağını duyurmuştur. İdris Bal, 1 Mart Tezkeresi’nin reddedilmesinin en çok Kuzey Iraklı Kürtlerin hoşuna giden bir gelişme olduğunu ifade etmektedir. Zira ABD’nin yanında yer almayan bir Türkiye’nin Kuzey Irak için savaşın getireceği fırsatların daha kolay değerlendirilmesini sağladığını ileri sürmektedir.¹⁶⁸

Türkiye’nin ABD’nin isteklerine karşı tutumu, Türk kamuoyunu rahatlatmış ve Kuzey Irak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye’nin uzun bir süre sıkı bir müttefiklik ilişkisi içerisinde olduğu ABD ile ilişkilerinde büyük bir

¹⁶⁵ Özlen Çelebi, “1 Mart Tezkeresi Krizi”, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**, ed: Haydar Çakmak, Kripto Yayınları, Ankara, 2013, s.278.

¹⁶⁶ Özlen Çelebi, a.g.m., s.278.

¹⁶⁷ Çelebi, a.g.m., s.278.

¹⁶⁸ Bal, **ABD Politikaları ve Türkiye**, s.76.

kırılma yaşanmıştır. 1 Mart Tezkeresi ile gerilen ABD-Türkiye ilişkileri, ABD askerlerinin Süleymaniye’de bir “suikast hazırlığı içinde olunduğu” iddiası üzerine 11 Türk askerinin yakalanması ve başlarına çuval geçirilmesi hadisesi ile birlikte Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir güvensizlik dönemine girmiştir.¹⁶⁹

TBMM’de tezkerenin reddedilmesinin ardından ABD ile ilişkilerinin daha fazla gerilmesini göze almayan Türkiye, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Türk hava sahasını işgal güçlerine açan ikinci bir tezkerayı kabul etmiştir. Ancak bu gelişme, Türk-Amerikan ilişkilerinin yumuşaması için yeterli olmamıştır.

1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinin sebepleri konusunda birçok farklı fikir ileri sürülmektedir. Gürkan Zengin tezkerenin reddedilmesinin altından yatan nedenleri öncelikle ABD’nin savaş sonrası için Türkiye’yi ikna edememesi, ABD’nin Türkiye’nin isteklerine tatminkâr bir cevap verememesi, Türkiye’deki sivil-asker ilişkilerinde yaşanan sorunların ve kamuoyunun iktidar üzerindeki yoğun baskısı gibi faktörlerin varlığına dikkat çekmektedir.¹⁷⁰

Türkiye’nin Irak’ın işgali karşısındaki tutumunun ikili ilişkilere etkisinin yanında, Türkiye’nin çıkarlarını olumsuz etkileyen bir takım gelişmelerin de yaşanmasına neden olmuştur. Bu olumsuzlukların belki de en önemlisi Kuzey Irak’ı üs edinen PKK’nın artan faaliyetleri olmuştur.¹⁷¹ Savaşların bir ülkede huzursuzluğu arttırdığı ve birtakım terör örgütlerinin daha rahat hareket etmesine ortam hazırladığı bilinen bir gerçektir. Uzun bir zaman boyunca Irak’ın kuzeyini üs olarak kullanan PKK’nın savaş sırasında daha rahat hareket ettiği, Türkiye’ye yönelik saldırılarını arttırdığı görülmüştür.¹⁷² ABD’nin Saddam’ı devirmesine rağmen Türkiye’nin en büyük kaygısı, Irak’ın parçalanması ve bu durumun Türkiye’nin “milli güvenliğini” tehlikeye atması olmuştur. Ancak Türkiye’nin 1 Mart Tezkeresini reddetmesi,

¹⁶⁹ Çelebi, a.g.m., s.279.

¹⁷⁰ Gürkan Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi 2002-2010**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2010, s.148.

¹⁷¹ Çelebi, a.g.m., s.279.

¹⁷² Çelebi, a.g.m., s.279.

Türkiye'nin savaş ve savaş sonrası dönemde Irak'tan uzak kalmasına/bırakılmasına ve bundan faydalanan PKK'nın giderek güçlenmesine neden olmuştur.¹⁷³

Türkiye'nin Irak'tan uzak bırakılmasının ilk açık örneği, 2004'te Irak Geçici Anayasası hazırlanırken Türkiye'nin milli güvenlik konusu olarak kabul ettiği hassasiyetlerinin dikkate alınmaması olmuştur. Aynı şekilde Musul ve Kerkük vilayetlerinin durumu ve Irak'taki Türkmen nüfusunun sorunlarıyla ilgili Türkiye'nin önem verdiği bazı konularda da Türkiye'nin saf dışı bırakıldığı ileri sürülmektedir.¹⁷⁴

Sonuç olarak 1 Mart tezkeresinin mecliste reddedilmesinin, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliklerin yaşanmasına neden olduğu gibi Türkiye'nin savaş ve savaş sonrası dönemde Irak'tan uzak bırakılmasına neden olduğu görülmektedir. Kamuoyunda uzun zaman önce yaşanan bir hadise olmasına rağmen 1 Mart Tezkeresinin reddinin Türkiye için ne tür sonuçlar doğurduğu veya bunların iyi mi kötü mü olduğu yönünde bir uzlaşım sağlanabilmiş değildir.

Bu çalışma nedeniyle yapılan okumalar kapsamında tezkerenin reddedilmesinin Türkiye açısından sadece “olumlu” sonuçlar doğurduğu ve sadece “olumsuz” sonuçlar doğurduğu fikrinden ziyade; aynı anda hem bir takım olumlu hem de bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinin Türkiye açısından olumlu sonuçlarına bakıldığında, özellikle Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri nezdinde takdir edilmesini sağladığı görülmüştür. Yine Türkiye'nin “ABD'nin her istediğine evet diyen bir ülke” olmadığı, her ne kadar 1 Marttan sonraki görüşmelerde ABD'nin bir takım isteklerini kabul etse de, Ankara'nın Washington'un taleplerine “hayır” diyebileceği gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin evet demesi durumunda ülkedeki kamuoyunun tepkisine hedef olacağı ve bunun krizinden yeni çıkmış bir ülke olarak Türkiye'yi

¹⁷³ Yılmaz, a.g.e., s.139-145.

¹⁷⁴ Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 3, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.409.

istikrarsızlığa sürükleyebileceği ihtimalini ortadan kaldırılması da bir diğer olumlu sonuçtur.¹⁷⁵

Burada kısaca değerlendirilen olumlu sonuçların yanında tezkerenin reddinin, Türkiye için olumsuz sonuçları da olmuştur. Hatta denilebilir ki; olumsuz sonuçlar, olumlu sonuçlardan çok daha fazla olmuştur. Öncelikle Türkiye'nin bir ulusal güvenlik sorunu olarak algıladığı Kuzey Irak'tan uzak kalması olmuştur. Türkiye'nin hayır cevabı vermesi, Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili kaygılarının artmasına neden olmuştur. Aksi durumda yani Türkiye'nin evet demesi durumunda Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Kuzey Irak'ta daha aktif olacağı tahmin edilmektedir. Bir diğer olumsuz sonucu ise; Türk-Amerikan ilişkilerinin büyük bir gerginlik yaşaması ve hemen ertesinde Türk askerlerinin yaşadığı “çuval” olayının meydana gelmesidir. Bunların da ötesinde PKK'nın Türkiye'nin Kuzey Irak'tan uzak bırakılmasının rahatlığıyla daha da güçlendiği ve ABD'nin Türkiye'nin Kuzey Irak'a girişinin engellenmesinin getirdiği rahatlıkla Türkiye'ye saldırılarını daha da şiddetlendirdiği görülmüştür.¹⁷⁶

5. Türkiye-Irak İlişkilerinde Kuzey Irak Faktörü

Çalışmanın bu bölümünde genel olarak Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ama özelde AKP döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası incelenecektir. Irak'ın kuzeyinde Birinci Körfez Savaşı sonrası devletleşme sürecine giren Kuzey Irak, Türkiye'nin bu tarihten itibaren yoğun ilgisine mahzar olmuştur. Burada öncelikle Birinci Körfez Savaşı sonrası dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ele alındıktan sonra, İkinci Körfez Savaşı sonrası dönemdeki Türk politikası, temel hatlarıyla incelenecektir.

¹⁷⁵ Nuh Gönültaş, “1 Mart Tezkeresi'nin Reddi Üzerine Birkaç Not”, **Bugün**, 03.03.2013.

¹⁷⁶ Gönültaş, a.g.m., 03.03.2013.

5.1. Birinci Körfez Savaşı Sonunda Kuzey Irak'ın Devletleşme Süreci ve Türkiye'nin Politikası

İki kutuplu dünyanın sona ermesinin hemen ardından başlayan Birinci Körfez Savaşı, Türkiye'nin dış politikasında bazı sorunların daha öncelikli hale gelmesine neden olmuştur. Aynı şekilde bu savaş ABD'nin yeni dünya düzeninin tek aktörü konumuna yükselmesini sağlaması bakımından da dikkate değer bir gelişmedir. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının Türkiye-ABD-Irak denklemine taşınmasını sağlayan bu gelişme, Türkiye'nin dış politikasında güvenlik söylemlerinin artmasına neden olmuştur.¹⁷⁷

Saddam Hüseyin'in "tarihi gerekçelerle" Kuveyt'i işgal etmesinin ardından Rusya ve Çin sessiz kalmış ve ABD'nin önderliğinde büyük bir uluslararası koalisyon kurulmuştur. Koalisyon güçleri Saddam'ı, 1991 yılında yenilgiye uğratmıştır. Türkiye'nin Sovyetlerin dağılmasının ardından kurulan yeni düzendeki Ortadoğu politikasının ilk sınavı olarak değerlendirilebilecek olan bu savaşa Türkiye, hemen taraf olmuş ve Saddam karşısında pozisyon almıştır. Yurtiçindeki kamuoyunda büyük tartışmalara neden olan bu karar, günümüzde bile farklı platformlarda ele alınmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Irak'la var olan ekonomik ilişkilerini askıya alması ve yoğun bir Kürt göçüne sahne olması Türkiye'nin büyük ekonomik krizlerle karşılaşmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin bu dönemde Kuzey Irak politikası, genel olarak üç hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Birincisi; Türkiye, Irak'ın parçalanmasına ve Lübnan tarzı bir yapının ortaya çıkmasına engel olmak istemiştir. İkincisi; Körfez Savaşı'nın Türk ekonomisine verdiği zararın bir an önce giderilmesi için düzenin tekrar sağlanması hedefidir. Sonuncusu ise; ABD, NATO ile ilişkilerini sağlamlaştırarak

¹⁷⁷ Arı, "Türkiye, Irak, ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler", **İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, S.1.

“Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Türkiye’nin öneminin azaldığına” yönelik eleştirilerin boşa çıkartılmak istenmesi olarak ele alınmaktadır.¹⁷⁸

Ortadoğu’da birçok devlette varlık gösteren Kürtler ve Kürtlerin Ortadoğu siyasetindeki yerleri birçok bakımdan uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Irak Kürtlerini hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında en fazla destekleyen devletlerin başında ABD gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde Irak Kürtleri İran ve ABD tarafından desteklenmiştir.¹⁷⁹ 1972 de SSCB ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanması üzerine Kürtler ABD için “stratejik bir etki kanalı” olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan bölgesel bir güç olan İran’ın Kürtlere verdiği destek Irak’la 1975’te Cezayir Antlaşmasından sonra zayıflamıştır. Kürtler, Saddam yönetimine karşı uzun süre İran’ı desteklemiş ve 1980-1988 İran-Irak Savaşı’nda ise İran’ın yanında yer almışlardır.¹⁸⁰

Ancak ne ABD’nin ne de İran’ın Kürtlere verdiği destekler Kürtlerin Saddam’ın saldırılarından kurtulmalarına yetmemiş ve 1988 yılında beş bin Kürt’ün Halepçe’de biyolojik silahlarla öldürülmesine engel olunamamıştır.¹⁸¹ Kürtlerin, Saddam yönetimiyle, başından beri sorunlu bir ilişki kurmasına rağmen hedefledikleri biçimde hareket etmeleri kolay olmamıştır. Ancak Birinci Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’ın yenilmesi, Kürtlerin uçuşa yasak bölgeyi bir avantaj olarak değerlendirip güçlenmeleri için bir milat olmuştur.

Bu durumun ortaya çıkmasının ilk adımı Birinci Körfez Savaşı sırasında Saddam’a karşı isyan eden Kürtlerin savaş sonunda Bağdat yönetiminin saldırılarına hedef olması ve çareyi İran ve Türkiye gibi yakın ülkelere göç etmekte bulması olmuştur. Sayılar konusunda değişik tahminler olmakla birlikte bu dönemde Türkiye’ye göç eden Iraklı Kürt sayısının bir milyona yaklaştığı genel olarak kabul edilmektedir. Türkiye, ilk başlarda bu kadar yoğun bir göçün ekonomik yükünün altından kalkamayacağı gerekçesiyle sınırlarını kapatmış, ancak özellikle uluslararası

¹⁷⁸ Turan, a.g.m., s.194.

¹⁷⁹ Arı, a.g.m., s.4.

¹⁸⁰ Arı, a.g.m., s.5.

¹⁸¹ Arı, a.g.m., s.5.

kamuoyundan yükselen eleştirilerin ardından Ankara yönetimi, Kürtlere sınırlarını açmıştır.¹⁸²

Sınırların açılmasından kısa bir süre sonra BM’de 688 numaralı Güvenlik Konseyi kararı alınmıştır. Alınan karara göre Iraklı Kürtlerin ülkelerine geri dönmesi kararlaştırılmış ve bu insanların güvenliğini sağlamak amacıyla Irak’ta 36.paralelin kuzeyi ile 32.paralelin güneyinin arasında kalan bölge “uçuşa yasak bölge” ilan edilmiştir. Bölgede konuşlanan yapı, önce Huzur Operasyonu daha sonra da, yapının Türkiye’ye taşınmasıyla, Çekiç Güç Harekâtı (Operation Provide Comfort, OPC) ve nihayetinde de 1997 yılında Keşif Gücü olarak isimlendirilmiştir. Saddam’ın olası saldırılarına karşı İngiltere ve ABD uçaklarının kontrol uçuşlarının yapılması kararlaştırılmış ve söz konusu uçakların Türkiye’de İncirlik üssünden hareket etmesi noktasında anlaşmaya varılmıştır.¹⁸³

Belirli bir süre için kurulan Çekiç Güç’ün süresinin her seferinde azaltılması, Türk kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Baskın Oran, Türkiye’deki hemen hemen her kesimin Çekiç Güç’ün varlığını yanlış bulduğunu dile getirmektedir. Yazara göre, Türkiye’deki solcular bunu “emperyalist Batı’nın bir silahı olduğu”, dinciler “Hristiyan Batı’nın işgal gücü olduğu” ve sağcılar da “Kürt devletini kurdurduğu” için karşı çıkmışlardır.¹⁸⁴

Güvenlik Konseyinin bu kararlarının ardından Bağdat yönetimi, belirtilen bölgeden çekilmiş ve burada büyük bir boşluk ortaya çıkmıştır. Kuzey Irak’taki Kürtler, Bağdat yönetiminin bıraktığı bu boşluğu doldurmaya çalışmış ve bu girişimlerle birlikte koruma altına alınan Kuzey Irak, bu boşluk doldurma girişimleriyle birlikte otonom bir yapı haline gelmeye başlamıştır. Kürtlerin çalışmaları, BM kalkınma programlarıyla ve bazı STK’ların yardımlarıyla da desteklenmiştir. Ancak Kürtlerin en büyük iki partisi olan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) arasında çatışmalar meydana

¹⁸² Lundgren, a.g.e., s.76.

¹⁸³ Turan, a.g.m., s.194-195.

¹⁸⁴ Oran, “Kalkık Horoz Üzerine Bilgiler ve Düşünceler”, **Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.99.

gelmiş ve iki taraf arasındaki bu çatışmalar sorunlar yaratmıştır. KYB ve KDP arasındaki çatışmalar Türkiye'nin toprak bütünlüğü açısından büyük bir sorun olarak adlandırılmış ve Türkiye parçalı bir Kürt nüfusundan ziyade Irak'ta çatışmaların az olduğu bir Kürt nüfusunun varlığını tercih eder duruma gelmiştir. Türkiye'nin iki Kürt partisi arasındaki çatışmaları giderme girişimleri ABD tarafından desteklenmiş ve defalarca yapılan uluslararası toplantılara rağmen iki Kürt partisinin barışması uzun bir zaman almıştır. Bu çatışma 1990'lı yılların ortalarından itibaren sona ermiştir. Süreç içerisinde giderek güçlenen Kuzey Irak Kürtleri, bulundukları toprakların denetimini ele almış hatta yabancı devletlerle bir takım ilişkiler bile kurmuştur.¹⁸⁵

En başından günümüze kadar Irak'ın bütünlüğünü kendi güvenliği ve çıkarları doğrultusunda birinci öncelik olarak değerlendiren Türkiye, Kuzey Irak'taki yapılanmanın devletleşme sürecini istememekle birlikte; kontrolü ele almak için KYB ve KDP arasındaki sorunların çözümünde aktif rol oynamış ve parti liderlerine kırmızı pasaport vererek Türkiye'ye davet etmiştir. KYB ve KDP arasındaki çatışmayı kendi güvenliğini tehlikeye atacak bir durum olarak değerlendiren Türkiye, Kuzey Irak'ı üs gibi kullanan PKK'nın da varlığıyla birlikte çözüm arayışları başlatmış ve ikiye bölünmüş bir Kuzey Irak'tan ziyade "tek bir Kuzey Irak'ın" varlığını tercih eder duruma gelmiştir. Ancak yine de Türkiye, Kürtlerin kendi içinde kurumsallaşmasının Kuzey Irak'ı Bağdat'tan koparacağını ve Kürtlerin devlet olma isteklerini arttıracığı gerekçeleriyle de Kuzey Irak'taki çalışmalara şiddetle muhalefet etmiştir.¹⁸⁶

Türkiye'nin bu dönemdeki Kuzey Irak politikasındaki bu yaklaşımıyla birlikte Kuzey Irak'ın devletleşme sürecine bilerek ya da bilmeyerek destek olduğu da ileri sürülmektedir. Özellikle Türkiye'nin uçuşa yasak bölgenin kurulmasını desteklemesi, Kürt liderler ile sürekli temas halinde olması ve Kuzey Irak için son derece önemli olan Türkiye sınır ticaretinin de etkisiyle Kuzey Irak, ekonomik olarak güçlenmiş ve devletleşme çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye'nin bu çalışmaları

¹⁸⁵ Lundgren, a.g.e., s.78.

¹⁸⁶ Lundgren, a.g.e., s.79.

daha sonra bir yetkili tarafından “Kuzeydeki Iraklıların bugün sahip oldukları güvenlik, demokrasi, özgürlük ve ekonomik kalkınmayı büyük ölçüde Türkiye’nin korumasına borçlu oldukları unutulmamalıdır”, şeklinde ifade edilmiştir.¹⁸⁷

Kendi içinde büyük bir Kürt nüfusu taşıyan ve Kürtlerin haklarının savunuculuğunu üstlendiğini dile getiren PKK terörüyle mücadele eden Türkiye’nin en büyük kaygısı ülkenin bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması olmuştur. PKK’nın Irak sınırını kullanarak Türkiye’ye saldırması ve bu bölgede üs kurması Türkiye’nin Irak’ı büyük oranda güvenlik odaklı değerlendirmesine neden olmuştur. Asa Lundgren konuyla ilgili çalışmasında, Türkiye’nin bu dönemde sürekli kaçındığı bir “gerçekliğin” ortaya çıktığını ve söz konusu “gerçekliğin” ortaya çıkmasında Ankara’nın da katkılarının olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁸

Yazara göre; Türkiye’nin Kuzey Irak politikasında büyük bir paradoks bulunmaktadır. Türkiye, bir taraftan Irak’ın içişlerine karışarak ihlal yapmış; diğer yandan da Irak’ın bütünlüğünün korunmasını istemiştir.¹⁸⁹ Bazı yazarlar ise; Türkiye’nin uzun süre Ortadoğu’da meydana gelen gelişmelere “dengeli ve tarafsız bir politika” yürüttüğünü, bu politikasını Birinci Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında da devam ettirdiğini ve aslında bilindiğinin aksine bu dönemde de kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini dile getirmektedir.¹⁹⁰

Sonuç olarak; Türkiye, Birinci Körfez Savaşı’nda aktif bir rol alarak Saddam’a karşı durmuştur. Türkiye’nin bu tutumu bazı yazarlara tarafından “Türkiye’nin ABD politikasının bir takipçisi” durumuna düştüğü şeklinde dile getirilmektedir. Öte yandan, Türkiye’nin savaşın maliyetini karşılayacak ekonomik yardımları almaması, yine Türkiye’nin politikasına getirilen eleştirilerden bir diğeridir. Ancak yine uluslararası koalisyon gücünün Kuzey Irak’a yerleşmesinin Türkiye’nin göçün getirdiği ekonomik yüklerden kurtulmasını sağladığı ileri sürülmektedir. Kısa bir süre için Türkiye’yi rahatlatan bu durum, uzun vadede

¹⁸⁷ Lundgren, a.g.e., s.79.

¹⁸⁸ Lundgren, a.g.e., s.80.

¹⁸⁹ Lundgren, a.g.e., s.80.

¹⁹⁰ Yılmaz, a.g.e., s.167.

Türkiye'nin birçok sorunla karşılaşmasına neden olmuştur. Öncelikle Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin giderek güçlenmesi ve neredeyse “bağımsız bir devlet” gibi hareket etmesi, PKK'nın bölgeyi daha rahat kullanarak Türkiye'ye saldırması olarak sıralanabilmektedir. Dönemin en önemli siyasi aktörü Turgut Özal'ın kurulmasında büyük rol oynadığı Çekiç Güçle birlikte Türkiye, günümüze kadar yoğun tartışmaların yaşandığı Kuzey Irak sorunuyla daha fazla uğraşmak durumunda kalmıştır. Birinci Körfez Savaşı'nın sonunda giderek güçlenen Kuzey Irak yönetimi, Türkiye'nin iç politikalarında da oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. PKK'nın Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminden destek alması, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik güvenlik odaklı bir anlayış benimsemesine neden olmuştur. Bu durumun Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde 1990'lı yıllar boyunca gergin bir havanın oluşmasına neden olduğu ve bölge halkı üzerinde çok olumsuz etkiler bıraktığı görülmektedir.

5.2. AKP Döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

AKP hükümetinin yakın komşusu Irak'ta savaşa karşı çıkmasının altında yatan en önemli neden, Irak'ın bütünlüğünün bozulması ihtimalidir. Bilindiği üzere Türkiye PKK'nın kurulmasından itibaren Irak'a “güvenlik odaklı” bir politika yürütmüştür. PKK'nın Kuzey Irak'ı bir üs olarak kullanmasının, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikasını tekeline aldığı ileri sürülmektedir. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Çekiç Güç'ünün kurulmasıyla bölgede giderek güçlenen Kürdistan Bölgesel Yönetimi AKP'nin 2000'li yıllardaki Irak politikasının en önemli başlıklarından biri olmuştur.¹⁹¹

1 Mart Tezkeresiyle ABD-Türkiye ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte Türkiye'nin en büyük endişesi, savaş sonrası dönemde Irak'la ilgili meselelerde saf dışı bırakılması olmuştur. Savaş sonrası döneme bakıldığında Türkiye'nin bu endişesinin haklı olduğu görülmektedir. Bağdat yönetimine karşı ABD ile derin bir işbirliğine giden Kürt Bölgesel Yönetimi giderek güçlenmiştir. ABD'nin Kürtlerle kurduğu ittifak, PKK'nın 2004 yılında tekrar saldırılara başlamasıyla daha büyük bir

¹⁹¹ Zengin, a.g.e., s.153.

sorun haline gelmiştir. Bu dönemde Türkiye, Kuzey Irak’a daha önceki dönemlerin aksine daha bütüncül bir şekilde yaklaşma prensibini hayata geçirmiştir.¹⁹² Yine 2004 yılı Türkiye’nin uzun yıllardan beri takip ettiği “Türkmenler üzerinden kuzey Irak politikasında” da bir değişimin yaşandığı yıl olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül yaptığı bir açıklamada, “Kuzey Irak’ta Türk vatandaşlarının kültürel ve tarihsel bağlar taşıdığı tek topluluk Türkmenler değildir. Unutulmaması gerekir ki Türkiye’de sayısı hiç de küçümsenmeyecek Kürt kökenli vatandaşlarımız yaşamaktadır.” değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁹³ Bu açıklama, bazı akademisyenler tarafından Türkiye’nin hem Türkmenlere yönelik politikalarında bir değişimin hem de Kuzey Irak’a yönelik daha bütüncül bir yaklaşımın sergilenmeye başlandığının ifadesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁹⁴

Bölgedeki en fazla Kürt nüfusuna sahip bir ülke olarak Türkiye, uzun yıllardan beri Kürtlerin etnik haklarının savunuculuğunu üstlendiğini ileri süren PKK terör örgütüyle mücadele etmektedir. Ancak Türkiye’nin Kürt nüfusuyla ilgili sorunları, sadece Türkiye’nin bir sorunu olmaktan öte bir bölge sorunu olmuştur. Birinci Körfez Savaşı’nda Türkiye’nin yürüttüğü politikaların da bir sonucu olarak Irak’ın kuzeyinde giderek güçlenen Bölgesel Kürt Yönetimiyle ilişkiler her platformda tartışılan bir konu olmuştur.

İkinci Körfez Savaşı’nda ise ABD’nin yanında fiilen yer almayan Türkiye, savaş sonrası dönemde Irak’la ilgili meselelerde saf dışı bırakılmış ve bu durum, Türkiye için büyük bir sorun olmuştur. Yanı başında ABD’nin de destekleriyle giderek güçlenen Kuzey Irak Kürtleri, Türkiye için bir an önce ilgilenilmesi gereken bir bölge olmuştur. Bölgede yaşanan gelişmelere bakıldığında da Kürtlerin savaş sonrası dönemi çok iyi değerlendirdikleri görülmektedir. Savaşın dışında kalan bir ülke olarak Türkiye’nin bütünlüklü bir Kuzey Irak politikası yürütmesi büyük

¹⁹²Zengin, a.g.e., s154.

¹⁹³ Balcı, **Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, s.295.

¹⁹⁴ Balcı, a.g.e., s.295.

tartışmalara yol açmıştır. Bunun hem ülke içindeki siyasi koşullardan hem de bölgesel koşullardan etkilendiği görülmektedir.¹⁹⁵

Türkiye’nin, uzun yıllardan beri Kuzey Irak politikasının daha çok, askerler tarafından veya askeri kanadın etkisiyle yürütülmesi Kuzey Irak’ın tamamen bir “güvenlik sorunu” olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak bu sorunun Türkiye’de 2007’den itibaren askerin tasfiyesiyle birlikte siyasi kadrolarının eline geçtiği görülmüştür. 2008’e kadar Kuzey Irak politikasının askeri bir sorun olarak adlandırılmasıyla birlikte, Türkiye Kürtlerin kurduğu yapıyı hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bu durum, Türkiye’nin Kuzey Irak’la ilgili politikasında bir çelişki olarak adlandırılmaktadır.

Fahri Türk ve Kaan Gaytancıoğlu’nun hazırladıkları bir çalışmada Türkiye’nin bir taraftan savaş sonrası dönemde Kuzey Irak’ın kalkındırılması için yaptığı çalışmaların aksine, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimini tanımadığını açıklamasını bir çelişki olarak değerlendirmektedir. Yazarlar, Türkiye’nin askerin güçlü olduğu 2008 öncesi dönemde bile aslında “örtülü bir Kuzey Irak politikası” yürüttüğünü ifade etmektedirler.¹⁹⁶

Türkiye’de yaşanan gelişmelere bakıldığında 2008 yılında MGK’da alınan “Irak’taki bütün gruplarla ilişkileri geliştirme kararının” alınmasıyla Türkiye’nin daha önceki dönemde yürütülen politikasının “resmileştiği” görülmektedir. Bu karar, aynı zamanda Kuzey Irak politikasının artık siyasi kadrolar tarafından da yürütüleceğinin ilk örneği olmuştur.¹⁹⁷ Zira MGK kararının açıklanmasından kısa bir süre sonra bir Türk siyasi heyeti Irak’a ziyaret düzenlemiş hem merkezi Irak Yönetimiyle hem de Barzani ile bir görüşme yapmıştır. Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu görüşmelerde Türkiye, özellikle Kuzey Irak’ın PKK’ya verdiği desteği kesmesi karşılığında Irak’la her türlü ekonomik işbirliğinin yapılabileceğini

¹⁹⁵Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012**, s.409-410.

¹⁹⁶ Fahri Türk-Kaan Gaytancıoğlu, “Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye-Irak İlişkileri (2002-2009)”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, ed: Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s.412.

¹⁹⁷ Türk-Gaytancıoğlu, a.g.m., s.412.

belirtmiştir. Yine Irak siyasi lideri Nuri el-Maliki de Türkiye'nin kendileri için önemine değinmiş ve Türk şirketlerinin Irak'a yatırım yapmasının önemini belirtmiştir.¹⁹⁸

Bu dönemde Türkiye'nin Irak'la daha yoğun ilişkilerin kurulmaya başlandığının bir diğer örneği ise, Celal Talabani'nin 2008'deki Türkiye ziyareti olmuştur. Celal Talabani, Türkiye ziyareti sırasında yaptığı açıklamalarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yeni bir boru hattının inşa edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Türkiye'nin yaptığı açıklamaların temel vurgusu ise PKK sorunu olmuştur. Bu görüşmede Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, PKK'nın iki ülkenin ortak belası olduğunu bu sorunun çözülmesinin Türkiye-Irak ilişkilerini “örnek” bir ilişki haline getireceğini ifade etmiştir.¹⁹⁹

Türkiye'nin Irak'la karşılıklı ziyaretleri, Kuzey Irak'ın Türkiye yönelik tutumunda değişiklik yaratmıştır. Ancak Kuzey Irak'ın Türkiye'ye yönelik tutumun değişmesinde başka faktörler de olmuştur. Türkiye'nin maruz kaldığı terör saldırılarına sert tepki vermesi, Erdoğan'ın ABD'ye düzenlediği tarihi ABD ziyaretinden sonra ABD'nin Kuzey Irak'a yönelik “koşulsuz” destek politikasından vazgeçmesi ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a operasyonuna destek vermesi, Barzani'nin tutum değiştirmesinde etkili olan diğer nedenlerdir.²⁰⁰

Ayrıca Türkiye, Kuzey Irak politikasını diğer komşu ülkelerden bağımsız bir şekilde ele almamıştır. “Mezopotamya Vizyonu” çerçevesinde Suriye'nin de dâhil olduğu ortak bir ticari alan oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye'nin başta Irak olmak üzere komşu devletlerle ekonomik işbirliğine gidip sorunları çözme girişimlerinin önündeki en önemli engel Kuzey Irak yönetiminin bağımsızlık hedefleri olmuştur. Bir taraftan ABD'den aldıkları destek öte yandan Irak'ın dağılan yapısının bunu

¹⁹⁸ “İşte Talepler”, **Sabah**, 02.05.2009.

¹⁹⁹ “Talabani Türk İş Adamlarını Çağırıldı: 25 Milyar Dolarlık Ayırdık, Yatırıma Gelin”, **Zaman**, 09.03. 2008.

²⁰⁰ Zengin, a.g.e., s.180-183.

kolaylaştırması, Erbil yönetiminin bu girişimlerini hızlandıran gelişmeler olmuştur.²⁰¹

Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle ileride de değinileceği üzere Erdoğan'ın Irak ziyareti sırasında iki ülke arasında “Türkiye-Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” kurulmuştur. Bu doğrultuda ikili birçok konuda işbirliği yapılması ve terörle ilgili ortak bir tavır alınması konusunda fikir birliğine varmıştır.²⁰²

Erdoğan'ın 2008 ziyaretinden sonra Cumhurbaşkanı Gül 2009'da 33 yıl sonra Irak'ı ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı olarak Irak'a gitmiştir. Gül, Irak'ta yaptığı açıklamalarda Kuzey Irak'ın PKK faaliyetlerine engel olmasının ne kadar önemli olduğuna değinmiş ve kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden olan Kuzey Irak yönetimi yerine “Kürdistan Bölgesel Yönetimi” ifadesini kullanmıştır. Bazı gazeteciler Gül'ün bu söyleminin Kuzey Irak'ın resmen tanındığının bir belirtisi olduğunu ileri sürmüştür.²⁰³

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikasının değiştiğini gösteren bir diğer örnek ise, 2010 tarihinde Kuzey Irak'ın Erbil kentinde konsolosluk açılması olmuştur. Türkiye'nin birçok ülkenin resmi temsilcilikler açtığı Erbil'de böyle bir girişimde bulunması, hükümetin sert eleştirilere uğramasına neden olmuştur. Ancak bazı gazeteciler, Türkiye'nin Erbil'de temsilcilik açmasının doğru olduğunu, bunun Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerinin daha sağlıklı geliştirilmesi için önemli bir adım olduğunu ileri sürmüştür.²⁰⁴ Erbil'de konsoloslüğün açılmasını olumlu karşılayan bir diğer kesim ise Irak'ta yatırım yapan Türk firmalar olmuştur. Erbil yönetiminin PKK'ya yönelik tutumundaki görece kabul edilebilecek değişiklik ve Türkiye ile kurduğu ekonomik ilişkiler her iki tarafa da büyük kazanımlar sağlamıştır.²⁰⁵

Bu ilişkiyi güçlendiren bir diğer gelişme ise 2011 yılında ABD'nin Irak'tan askerlerini kademeli olarak çekmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. ABD'nin

²⁰¹ Zengin, a.g.e., s.154.

²⁰² Türk-Gaytancıoğlu, a.g.m., s.412-415.

²⁰³ “İlk Ağızdan Kürdistan”, **Hürriyet**, 24.03. 2009.

²⁰⁴ Mehmet Yılmaz, “Erbil'de Konsolosluk Açmak Çok Mu Zor?”, **Zaman**, 20.02.2009.

²⁰⁵ Türk-Gaytancıoğlu, a.g.m., s.412-415.

Irak'tan çekilmesinin ardından Irak'ta ortaya çıkan boşluk İran, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölge devletleri arasında yeni bir rekabet alanı yaratmıştır. İran, Şii Nuri el Maliki hükümetini destekleyen bir tutum sergilerken, Suudi Arabistan ve Türkiye Irak'taki Sünni kesimlerin de kendilerine yönelik yakınlaşma girişimlerinin sayesinde Nuri el Maliki karşıtı bir tutum sergilemiştir.²⁰⁶ Türkiye'nin böyle bir tutum sergilemesinde Irak'taki Şiiilerin daha fazla güçlenmesi ve Iraktaki boşluğun İran tarafından doldurulması ihtimali yatmaktadır. Irak'taki merkezi hükümetle karşıtlığa düşen Türkiye, Irak'taki Tarık Haşimi krizinde aktif rol oynamış ve Tarık Haşimi'ye kapılarını açmıştır. Türkiye'nin bu politikası, Kuzey Irak ile yakınlaşma sağlarken; Ankara- Bağdat ve Bağdat-Erbil arasında gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.²⁰⁷

Yukarıda değinilen süreç, Türkiye'nin Irak'a yönelik yaklaşımında bir farklılığı göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Türkiye, Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde Erbil'den ziyade Bağdat'ı ön plana çıkaran bir tutum sergilerken; 2007 yılı sonrası dönemde özellikle Kuzey Irak'ta 2009 yılında 15 milyar varil civarında petrol kaynağının bulunması ve bunun Türkiye için önemi göz önüne alındığında Türkiye'nin Erbil yönetimine öncelik veren bir tutum sergilediği görülmektedir.²⁰⁸

Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin inceleneceği bölümde de görüleceği üzere Türkiye'nin enerji kaynaklarına olan ihtiyacı petrol ve doğalgazın transferinde köprü olma arzusu ve Türk firmalarının Kuzey Irak'ta yaptığı yatırımlar, Türkiye için büyük bir öneme sahip olmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımı göz önüne alındığında Erbil'le yakınlaşmasının “mantıklı” bir açıklaması yapılabilmektedir. Öte yandan Erbil'in Bağdat'la yaşadığı “yetki sorunları” nedeniyle Türkiye'nin PKK ile mücadelesine destek veren bir çizgiye geldiği görülmektedir. Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, 2012'de Türkiye ziyareti sırasında PKK'yla ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Barzani, PKK'nın silahlı mücadeleye devam etmesi halinde “Irak Kürdistan'ında yaşamasına izin verilmeyeceğini” dile

²⁰⁶ Balcı, a.g.e., s.297-298.

²⁰⁷ Balcı, a.g.e., s.297-298.

²⁰⁸ Balcı, a.g.e., s.298.

getirmiştir. Barzani'nin bu tutumu, AKP hükümetinin Kürt sorununa yönelik çözüm girişimlerinin manevra alanını genişletmiş ve 2013 yılında Abdullah Öcalan'ının açıklamaları ve hükümet-PKK görüşmesi sonrasında başlayan çözüm sürecinin “sağlıklı” bir ortamda ilerlemesini sağlamıştır.²⁰⁹

Bunun yanında Mesut Barzani'nin 2013'ün son aylarında Diyarbakır'a gelmesi ve hükümetle Diyarbakır'da görüşmesi, bir taraftan Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerini pekiştirirken, diğer yandan Türk kamuoyunda bazı tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Hükümet yetkilileri tarafından bunun bir “siyasi ziyaretten çok çözüm sürecine katkı amacıyla yapılan bir ziyaret” olarak adlandırılması gerektiği açıklanmıştır. Muhalefet parti liderleri ise, Barzani'n Türkiye ziyaretini çok sert eleştirmiş ve “hükümeti PKK ile işbirliği yapmakla” suçlamıştır.²¹⁰ Sonuç itibarıyla bu ziyaret, Ankara-Erbil ilişkilerine olumlu yansımış ve ilişkilerin devamı için önemli bir adım olmuştur. Aynı zamanda bir süredir devam eden çözüm sürecinin devamı için de olumlu bir adım olmuştur. Ancak bazı yazarlar ise, Barzani'nin Türkiye'ye getirilmesinin, “Barzani'yi Abdullah Öcalan'a rakip olarak gösterilmeye çalışılmasının” tezahürü olduğu ve bunun söz konusu barış sürecini sekteye uğratma ihtimali taşıdığını ileri sürmektedir.²¹¹ Bu yazarlar, Uludere'de (Rosboski) 34 kişinin öldürülmesini, Gezi Parkı eylemleri ve son dönemde ortaya çıkan “yolsuzluk, rüşvet” operasyonlarıyla HSYK ve internet düzenlemelerinin, Türkiye'nin çözüm sürecinde istenilen başarıyı göstermesine engel olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle hükümetin bu olaylarda sergilediği tutum, bunda etkili olmaktadır. Yaşanan bu gelişmelerin Kuzey Irak her ne kadar Ankara ile yakın dursa da, hem Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerinde hem de çözüm sürecinin devamı için bir takım sorunların çıkması ihtimalini güçlendirdiği ileri sürülmektedir.²¹²

²⁰⁹ Balcı, a.g.e., s.298.

²¹⁰ Deniz Zeyrek, “Barzani Kim İçin Geliyor?”, **Radikal** 2, 13.10.2013.

²¹¹ Oran, “Sahi Barış Süreci Ne Oldu?”, **Radikal** 2, 19.01.2014.

²¹² Oran, a.g.m., **Radikal** 2, 19.01.2014.

5.3. Kerkük Sorunu ve Türkiye'nin Tutumu

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını etkileyen en önemli faktör PKK olmakla birlikte Kerkük'ün statüsü de Türkiye'nin 2000'li yıllarda en fazla meşgul olduğu konulardan biri olmuştur. Kerkük, sahip olduğu petrol rezervleri (yaklaşık 8,7 milyara varil) ve barındırdığı birçok farklı etnik gurubuyla Türkiye ile birlikte birçok bölge devletini de yakından ilgilendirmektedir. Bölgede bulunan Kürt, Arap, Türkmen etnik guruplarının yanında farklı mezhep gurupları da bulunmaktadır. Irakla ilgili yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi Davutoğlu'nun da deyimiyle "Irak, Ortadoğu'nun küçültülmüş hali, Kerkük ise Irak'ın küçültülmüş hali" olarak ele alınmaktadır.²¹³

Türkiye'nin 1926 tarihli Ankara Antlaşmasıyla Musul ve Kerkük'teki haklarından çıkartılacak petrol gelirlerinin yüzde onunun 25 yıl boyunca Türkiye'ye verilmesi karşılığında vazgeçtiği bölge, o tarihlerden itibaren Türkiye'nin Ortadoğu politikasında önemli bir sorun olarak kalmıştır. Daha sonra İngiltere'den bağımsızlığını alan Irak yönetiminin denetimine geçen Kerkük, yukarda değinilen sebeplerden dolayı yoğun çatışmalara sahne olmuştur. Özellikle bölgedeki Türkmen nüfusunun sorunları ve bölgede güçlü olan kesimlerin Kerkük'ün "kimyasını" değiştirme girişimleri sadece Türkiye'nin değil birçok bölge devletinin de kaygıyla izlediği bir duruma neden olmuştur. Saddam Hüseyin döneminde bölgenin Kürt ve Türkmen nüfusundan "arındırılarak" Araplaştırılma çalışmaları ve Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra giderek güçlenen Kuzey Irak yönetiminin bölgeyi "Kürtleştirme" politikalarına sahne olmuştur.²¹⁴ İlerde değinileceği üzere günümüzde yaşanan Kerkük sorunun en önemli çıkmazlarından biri de Kuzey Irak yönetiminin bölgede yürüttüğü Kürtleştirme politikalarıdır.

ABD'nin vaat ettiği demokrasinin yerini şiddetin ve iç çatışmaların aldığı Irak, günümüz itibariyle birçok sorunla kamuoyunun gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri de Kerkük sorunudur. 2003

²¹³ Zengin, a.g.e., s.157.

²¹⁴ Giray Sadık, "Kerkük'ün Statüsü Krizi", *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, s.265.

sonrası döneme bakıldığında Kerkük sorunun birkaç farklı boyutu olduğu görülmektedir. Sorunun ilk boyutu, daha önce de değinildiği üzere Irak'taki güçlü kesimlerin Kerkük vilayetinin nüfus yapısını değiştirmeye yönelik politikalarıdır.

Daha önce Saddam döneminde “Araplaştırılan” Kerkük, İkinci Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak yönetimi tarafından “Kürtleştirme” politikalarına hedef olmuştur. Giray Sadık, Saddam döneminde Türkmenler ve Kürtlerin bölgeden sürüldüklerini ve yerlerine Arapların yerleştirildiğini ifade etmektedir. Yazarın ileri sürdüğü örnekler bakıldığında Kerkük’ün baskın gruplar tarafından zaman zaman ya “Araplaştırılmaya” ya da “Kürtleştirilmeye” çalışılarak etnik bir çoğunluk oluşturma girişimlerine sahne olduğu görülmektedir. Hem Araplaştırma hem de Kürtleştirme faaliyetlerine bakıldığında Türkmenlerin her iki durumda da saf dışı bırakıldıkları dikkat çekmektedir.²¹⁵ Peşmergelerin hem ABD’nin destekleriyle hem de savaş ortamının getirdiği rahatlıkla 2003 yılında Kerkük’e girip Baas döneminden kalma nüfus kayıtlarını imha ettikleri görülmüştür. Bu duruma, özellikle Türkiye’nin sert eleştirisi üzerine son verilmiş ancak yine de binlerce nüfus kaydı imha edilmiştir.²¹⁶

Peşmergelerin bölgeye girmesi olayı, büyük infial yaratmış hem Erbil-Bağdat ilişkilerinde hem de Ankara-Erbil ilişkilerinde gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Erbil yönetiminin konuyla ilgili yaptığı açıklamalarda “kentin güvenliğinin sağlanmasının” amaç olduğu ileri sürülmüş buna karşın Bağdat yönetimi, kentin güvenliğinin sağlanmasının kendilerinin elinde olduğu şeklinde cevap vermiştir. Türk basınında hükümetin politikalarını eleştiren kesimler, Erbil’in böyle bir girişimde bulunmasının asıl nedeninin hem Bağdat hem de diğer bölge devletlerinin tepkisini ölçmek olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.²¹⁷

Ancak peşmergelerin şehrin nüfus kayıtlarını imha etmesi ve sonrasında da şehre çok sayıda Kürt’ün yerleştirilmesi, bölgede nüfus üzerinden bir politika yapıldığının göstergesi olmuştur.

²¹⁵ Sadık, a.g.m., s.265.

²¹⁶ Zengin, a.g.e., s.157.

²¹⁷ Özcan Yeniçeri, “Kerkük Kuşatma Altında”, **Yeniçağ**, 07.03.2011.

Bölgedeki nüfus yapısına bakıldığında savaş sonrası dönemde Kürtleştirme politikalarının sonuçları açıkça görülmektedir. Ümit Özdağ'ın konuyla ilgili ulusal bir gazetede yazdığı makalede son bir kaç yılda gıda karnelerine göre yaklaşık 840 bin olan nüfusun 1 milyonu aştığı ifade edilmektedir. Aynı yazıda şehrin 1,6 milyon olan gerçek nüfusunun son birkaç yılda yüzde elliden fazla arttığı ileri sürülmektedir. Yapılan değerlendirmede söz konusu nüfus patlamasının asıl nedenin dışarıdan getirilip kente yerleştirilen Kürt nüfusu olduğu açıklanmaktadır.²¹⁸

Kürt Bölgesel Yönetiminin uyguladığı bu politikalar, Kuzey Irak ile Bağdat yönetimi arasında da çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu mücadele nüfusla olduğu kadar bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının paylaşılması ve denetimi ile doğrudan bağlantılıdır.

Yukarıda özellikle Kuzey Irak yönetiminin Kerkük'le ilgili girişimlerin özetle üç ana stratejiye dayandığı görülmektedir. Erbil yönetimi, öncelikle savaş sonrası dönemde dışarıdan büyük bir Kürt nüfusunu kente taşıyarak ve şehirde etnik bir çoğunluk yaratmaktır. İkincisi, ABD'nin de yardımlarıyla bölgede çok sayıda milis güç bulundurarak şehrin "Kürtleştirilmesini" sağlamak ve sonuncusu ise, anayasada belirtilen referandumu gerçekleştirip uzun vadede Kerkük'ü Erbil'e bağlamak olarak ifade edilebilmektedir. Erbil yönetiminin uyguladığı bu politikalar, "Batı Şeria modeli" olarak da adlandırılmaktadır. Bu durumun İsrail'in Batı Şeria'da yaptığı gibi imar faaliyetleriyle ve Yahudi nüfusunu yerleştirerek uzun vadede İsrail'in hedeflerini gerçekleştirme politikasına benzerlik taşıdığı ileri sürülmektedir.²¹⁹

Bu durum, Erbil yönetiminin 2007'de yapılması düşünülen ancak hala yapılmayan referanduma yönelik tutumunun da temel nedenini göstermesi bakımından önemlidir. Savaşın bitmesinden sonra halk oylamasıyla hazırlanan Irak Anayasası'nın Kerkük'ün geleceğiyle ilgili maddeleri günümüze değin uygulanmamakla birlikte, sorunun çözülmediği de görülmektedir. Irak Anayasası'nın Kerkük'le ilgili 140. maddesinde "Kerkük'ün kaderinin tayini için 2007'de

²¹⁸ Ümit Özdağ, "AKP Kerkük'ü Peşmerge Kuşatmasına Terk Etti", **Yeniçağ**, 07.03.2011.

²¹⁹ Ali Semin, "Kuzey Irak Seçimleri, Türkmenler ve Kerkük Sorunu", **Erbil Gazetesi**, 23.09.2013.

referandum yapılması” öngörülmüştür. Ancak söz konusu madde henüz uygulanmış değildir.²²⁰ Bunda etkili olan en önemli faktör olarak Kuzey Irak Yönetiminin politikaları gösterilmektedir. Kuzey Irak yönetimi, artan Kürt nüfusunun da verdiği rahatlıkla referandumun bir an önce yapılmasını istemektedir. Ancak Türkiye, Bağdat yönetimi ve İran gibi diğer güçler söz konusu referandumun sorunu çözmeyeceğini aksine daha büyük çatışmaların önünü açacağını ileri sürmektedir.

Türkiye’nin referandumla ilgili en önemli teklifi, referandumdan önce Kerkük’te bulunan gruplar arasında bir fikir birliğine varılmasının ardından Kerkük’ün statüsüyle ilgili bir referandumun yapılmasını içermiştir. Kerkük’ün özel bir statüye kavuşturulmasının önemine vurgu yapan Türkiye, Kerkük’ün Kuzey Irak’a bağlanmasının Irak’ın bütünlüğü açısından tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür.²²¹ Irak Savaşı sırasında bölgede meydana gelen gelişimlere bakıldığında Türkiye’nin endişelerinin haklılık payı taşıdığı görülmektedir. Söz konusu gelişmeler temel alındığında Kuzey Irak yönetiminin asıl hedefinin Kürt nüfusunu arttırarak Kerkük’ü bir “Kürt şehri” olarak göstermek ve nihayetinde de Kerkük’ü Erbil’e bağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Diğer Arap devletleri ve İran ise bölgenin giderek Kürtleştirilmesine karşı çıkmakla beraber Türkiye’nin daha aktif bir rol oynamasını beklemektedirler.

Referandumla ilgili hemen herkesin farklı bir tutum sergilemesi, görüldüğü kadarıyla referandum yapılmasını bir çözüm olmaktan uzaklaştırmıştır. Ancak sorunun çözülmesi için analistler bazı fikirler ileri sürmektedir. Armağan Kuloğlu, bir çalışmada üç farklı çözüm yolunun uygun olacağını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, “İsveç usulü kanton bölge uygulamasıdır”. Bu uygulamada Kerkük’ün kantonlara ayrılması, kantonların birer meclisinin olması ve petrol kaynaklarının Bağdat yönetiminin elinde diğer kantonların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılması ile Kerkük’ün merkezi Irak yönetimine bağlanması öngörülmektedir. İkinci uygulamada Kerkük’ün bütün olarak Bağdat’a bağlanması ve nüfus oranında temsil ön görülmektedir. Son olarak sadece şehrin idaresinin

²²⁰ Semin, a.g.m.

²²¹ Yılmaz, a.g.e., s.268

küçük meclislere verilmesi ön görülmektedir.²²² Ancak söz konusu uygulamaların veya benzerlerinin hayata geçirilmesi için hem bölgesel bir uzlaşımın hem de Erbil-Bağdat uzlaşımının gerekliliği söz konusudur. Bu çerçevede yaşanan gelişmelere bakıldığında çözümün hala uzak olduğu görülmektedir.

Kerkük sorunu ve bu sorunun çözümünü zorlaştıran ikinci faktör ise; Kerkük'ün sahip olduğu petrol rezervleridir. Irak petrollerinin büyük bölümünü barındıran Kerkük bu bakımdan önemli bir yer teşkil etmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ekonomik olarak zayıf durumda bulunan Bağdat yönetiminin Kerkük petrollerine duyduğu ihtiyacın yanında Kürtlerin de yeni bir devlet inşa etmek için ihtiyaç duydukları ekonomik kaynak olarak değerlendirilmektedir. Kerkük'ün ekonomik olarak ifade ettiği anlam büyük bir Bağdat-Erbil çatışmasına neden olmaktadır. Daha önce anayasada ülkede çıkarılacak petrolün merkezi Irak yönetimi tarafından diğer vilayetlerin de hakkının gözetirler yöneltmesi kararlaştırılmıştır. Ankara-Bağdat ve İran gibi aktörler Kerkük'ün Kuzey Irak'a bağlanması durumunda Irak'ın tamamen bağımsızlaşacağını ve durumun söz konusu üç aktöre de büyük bir zarar vereceğini ileri sürmektedirler.

Kerkük'le ilgili olarak Türkiye'nin ilgisini çeken bir diğer faktör de bölgede yaşayan Türkmen nüfusedir. Yüzyıllardan beri bölgede yaşayan Türkmen nüfusu ile Türkiye arasında tarihi ve kültüre bir bağ bulunmaktadır. Ancak Türkiye-İngiltere arsında imzalanan antlaşmayla bölge Türkiye'nin denetiminden çıktığı gibi Irak'taki Türkmen nüfusunun haklarıyla ilgili vaat edilen haklar da tanınmamıştır.²²³

Uzun yıllar Baas rejimi tarafından her türlü baskıya maruz kalan Türkmen grupları Saddam Hüseyin'in bölgeyi Araplaştırma çalışmalarından dolayı yaşadıkları bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. 1995 yılında Irak Türkmen Cephesinin kurulmasında önyak olan Türkiye, Türkmenlerin siyasi ve sosyal hayatta ayrımcılığa uğramalarına engel olmak istemiştir. Ancak 2003 savaşından sonra

²²² Kuloğlu, "Türkiye'nin Irak ve Irak'ın Kuzeyi Politikalarındaki Değişim", **Büsam Bülteni**, 20.05.2008.

²²³ Bilgay Duman, "Tarihsel Perspektif Işığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük Ziyareti ve Yansımaları", **Ortadoğu Analiz**, Eylül 2012 Cilt: 12, Sayı: 4, s.32-34.

giderek güçlenen Erbil yönetiminin Kürtleştirme politikaları neticesinde Türkmen nüfus, göçe zorlanmış ve teoride Irak'ın bir parçası olarak gösterildikleri haldi siyasal yaşamda yeteri kadar etkin olamamışlardır. Kürt peşmergelerin kente girip nüfus kayıtlarını imha etmeleri ve Türkmenleri göçe zorlamaları, Ankara yöntemi tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmiş ancak somut adımlar atılmış değildir.

Ancak Türkiye'nin AKP döneminde Kerkük sorununa yönelik zaman zaman aktifmiş gibi görülmesine rağmen AKP'nin "Kerkük politikası", yoğun eleştirilere neden olmaktadır. Abartılı bir ifadeyle AKP'nin Kerkük politikası hakkında nedretyse olumlu bir değerlendirme bulmak bile zor olmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan okumalarda AKP'ye yönelik en büyük eleştirilerin başında, Türkiye'nin Kerkük sorununa "ilgisiz" kaldığı söylemi gelmektedir. Türkiye'nin AKP öncesi dönemde ciddi bir Kerkük ve Türkmen politikası olmadığı gibi iddialar da söz konusudur. İlhan Uzgel konu ile ilgili bir yazısında Türkiye'nin Kerkük'e önem verdiğini bunun da altında yatan en önemli sebeplerden birinin Irak Türkmenleri olduğunu ifade etmektedir. Ancak yazara göre; Türkiye'nin bu ilgisi, uzun vadeli ve etkin bir politika olamamıştır. Yazıda geçen bir diğer ifade ise, Türkiye'nin AKP döneminde Türkmenler arasında bir ayrıma gittiğini ve daha çok muhafazakâr Türkmenlere yakın durduğunu ileri sürmektedir.²²⁴

Türkiye'nin Irak Anayasası'nda belirtildiği gibi referandum yapılmasına karşı çıkmakla birlikte Ankara yönetiminin düzenlediği Kuzey Irak ziyaretleri ve yumuşayan ikili ilişkiler, Türkiye'nin daha yumuşak bir tutum sergilediği yönünde değerlendirilmelerin yapılmasına da neden olmuştur. Daha da önemlisi, Erdoğan'ın 2011 yılındaki Erbil ziyaretinin Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilişkilerinde Kerkük'ü "kırmızıçizgi" olarak değerlendirmedeğinin görüldüğü şeklinde yorumlar yapılmıştır.²²⁵

²²⁴ İlhan Uzgel, "Irak Türkmenleri", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, s.407.

²²⁵ Selen Tonkuş, "Başbakan Erdoğan'ın Ziyaretinin Ardından Erbil'den İzlenimler", **ORSAM**, 31.03.2011.

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'nin elinden çıkan en önemli toprak parçalarından biri olan Kerkük, o tarihlerden itibaren Türkiye'nin Ortadoğu politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye'nin Kerkük'le sahip olduğu tarihi ve kültürel ilişkiler, Türkiye'nin istese de bölgeden uzaklaşmasını engellemiştir. Bu çerçevede özellikle bölgede yaşayan Türkmenlerin sorunları ana tartışma konularından biri olmuştur. Hem Saddam döneminde hem de 2003 sonrası dönemde yoğun baskılara maruz kalan Türkmen nüfusunun Irak'ın siyasal yapısında yeteri kadar temsil edilmedikleri görülmektedir.

Kendi başına bir araştırma konusu olabilecek kadar karmaşık bir içeriğe sahip olan Kerkük sorununu ve Türkiye'nin tutumunu tam olarak ele almak bu çalışma kapsamında mümkün görülmemektedir. Ancak konuyla ilgili yapılan okumalarda Kerkük sorununun hem Irak'ın içyapısından kaynaklanan hem de bölge ve diğer büyük güçlerin tutumlarından kaynaklanan birçok sorunu barındırdığı görülmüştür.

Kerkük'ün sahip olduğu petrol kaynakları ve stratejik önemi dolayısıyla Erbil-Bağdat, Ankara-Erbil yönetimi arasında sorunlara neden olduğu görülmektedir. Erbil yönetiminin bölgede sürdürdüğü Kürtleştirme politikaları, sorunun ilk aşaması olmakla birlikte; daha önce değinildiği üzere bölgenin sahip olduğu ekonomik kaynakların “kim” tarafından veya “nasıl” kontrol edileceği de büyük bir sorun olmaya devam etmektedir.²²⁶

Aynı şekilde Kerkük'ün giderek Kürt Bölgesel Yönetiminin denetimine geçmesi, bölgede yeni bir “Arap ve Kürt savaşının” başlamasını tetikleme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.²²⁷ Kürt Bölgesel Yönetiminin en büyük destekçilerinden biri olan ABD'nin Erbil'e verdiği destek, Kürt yönetiminin giderek güçlenmesini sağlamakla birlikte; Kerkük sorunun çözümü de zorlaştıran bir etken olmaktadır. Herhangi bir çözüme kavuşturulmayan Kerkük sorununun, önümüzdeki yıllarda önemini korumaya devam edeceği ve Ortadoğu'da Türkiye'nin de dâhil olacağı yeni çatışmaların başlamasına neden olacağı öngörülebilmektedir.

²²⁶ Duman, a.g.m., s.32-34.

²²⁷ Sadık, a.g.m., s.271.

Bu bağlamda Türkiye’ye, AKP döneminde Kerkük’le ilgili getirilen en büyük eleştirilerin başında, Türkiye’nin daha önce “kırmızı çizgi” olarak kabul ettiği Kerkük’e ilgisiz kalması ve Türkmen nüfusunun sorunlarıyla yakından ilgilenmemesi gelmektedir. Iraklı bir akademisyen, Türkiye’nin uzun süre Türkmen nüfusunu göz ardı ettiğini Türkiye’nin Türkmenlere yönelmesindeki en büyük dönüşümün nedeninin Körfez Savaşları sonrasında Kürtlerin giderek güçlenmesi olduğunu dile getirmektedir. Yazar ayrıca, Türkiye’nin Türkmenlerin sorunlarıyla doğrudan ilgilenmemesinin nedenin Kürtlerin en büyük müttefiki olan ABD’yi karşısına almak istememesi ve Kuzey Irak’la kurduğu ekonomik ilişkiler getirdiği kazançlar olduğunu ifade etmektedir.²²⁸

6. Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri

6.1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri

Türkiye’nin yakın komşusu Irak’la kurduğu ekonomik ilişkiler, hem Türkiye’nin Ortadoğu politikasının hem de Türkiye’nin Kuzey Irak politikasının açıklanmasında önemli bir başlıktır. Yeteri kadar doğal enerji kaynağına sahip olmayan Türkiye, özellikle enerji ticaretine büyük bir önem vermiştir. Bu bağlamda Irak’ın coğrafi olarak Türkiye’ye olan yakınlığı, sahip olduğu rezervler ve Türkiye’nin Ortadoğu’ya açılımını kolaylaştıran bir ülke olarak değerlendirilmesi, Irak’ı Türkiye için “vazgeçilmez” bir ülke durumuna getirmiştir. Türkiye’nin Irak’la kurduğu ekonomik ilişkiler ilerde de değinileceği üzere sadece merkezi hükümeti kapsamamaktadır.

Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin ele alınacağı bu bölümde öncelikle, AKP öncesi dönemde Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Özellikle AKP döneminde Türkiye-Irak ilişkilerinin ekonomik boyutunun inceleneceği bu bölümde istatistikî veriler önemli olmakla birlikte;

²²⁸ Mohammad Arafat, “Ak Parti Döneminde Türkiye ve Irak İlişkileri”, **Akademik Perspektif**, 25.10.2013

ekonomik ilişkilerin kurulmasında ve geliştirilmesinde etkili olan faktörler ile bu ilişkilere yöneltilen eleştiriler genel olarak değerlendirilecektir. Kuzey Irak yönetiminin giderek güçlenen yapısı ve Türkiye'nin Kürt Bölgesel Yönetimi ile olan ekonomik yakınlığı büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Öncelikle 1980-1988 İran-Irak savaşında “aktif tarafsızlık” politikası yürüten Türkiye, bu dönemdeki savaş şartlarının da etkisiyle hem İran’la hem de Irak’la olan ekonomik verilerinde büyük yükselişler görmüştür. Ancak Birinci Körfez Savaşı’nda Saddam karşıtı kutupta yer alan Türkiye, Irak’la olan ekonomik ilişkilerini askıya almış ve büyük oranda “güvenlik” odaklı bir politika yürütmüştür. Birinci Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’a uygulanan ekonomik ambargoların da etkisiyle ikili arasındaki ekonomide büyük bir durgunluk yaşanmıştır.²²⁹

Türkiye’nin Saddam karşıtı blokta yer almasının kamuoyunda fazlaca tartışılması bir yana, Türkiye’nin savaş boyunca takip ettiği politikalar, Türkiye ekonomisine büyük zarar vermiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hattının kesilmesi ve BM’nin Irak’a uyguladığı ambargolar, Türk-Irak ekonomisini olumsuz etkilemiştir.²³⁰ Türkiye’nin ekonomik olarak yaşadığı sıkıntılar, Türkiye’nin Irak’a yönelik ambargoların hafifletilmesi ve Türkiye-Irak ekonomisinin canlandırılması için büyük çaba sarf etmesine neden olmuştur.

Türkiye 1990’lı yıllarda Körfez Savaşı’nda yürüttüğü politikaların ekonomisi üzerindeki etkisini hafifletmek için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Dönemin hükümetleri özellikle BM ambargolarının hafifletilmesi için büyük uğraşlar vermiştir. Türkiye’nin bu girişimleri 1990’lı yılların sonlarına doğru olumlu etiklerini göstermeye başlamıştır. BM’nin Irak’a uyguladığı yaptırımlar önemli ölçüde değişmemekle birlikte özellikle İsmail Cem’in girişimleri ve Ankara yönetimi

²²⁹ Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012**, s.407.

²³⁰ Yılmaz, a.g.e., s.193.

tarafından düzenlenen Irak ziyaretleri sonrasında Irak'a uygulanan petrol ambargosu hafifletilmiş ve Irak'ın petrol ihraç etme yasağı kaldırılmıştır.²³¹

Türkiye'nin Irak'la ekonomik ilişkilerini canlandırmak için yaptığı çalışmalar, Birinci Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında yer almasına rağmen ekonomik sorunlarda ABD'den farklı bir tutum sergilemiştir. Mustafa Aydın ve Damla Aras konuyla ilgili bir çalışmalarında bu dönemde Türkiye'nin özellikle Irak'la ekonomik ilişkilerinde ABD'den farklılaştığını, İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına izin vermekle birlikte ABD'yi daha fazla eleştirmeye başladığını dile getirmektedir. Yazarlara göre Türkiye bu dönemde, bir taraftan ambargoların kaldırılması için ABD'yi ikna etmeye çalışmış ama aynı zamanda ambargonun kaldırılması durumunda derhal harekete geçmek üzere bir takım girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin bu hazırlık çalışmaları ikili arasındaki ekonomik verilerinde yükselişi sağlamış ve Türkiye'nin 2000 sonrası dönemde Irak'la geliştirilecek olan ekonomik ilişkilerinin de alt yapısını hazırlamıştır.²³²

7. AKP Dönemi Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri

Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği tarihten itibaren Irak, Türk dış politikasında güvenlik söylemleriyle değerlendirilen bir alan olmuştur. Savaş sonrasında Irak'a uygulanan ekonomik ambargolar, Irak'ı uzun sürecek bir istikrarsızlığa sürüklemiştir. Sınır komsusunun maruz kaldığı istikrarsızlık, Türkiye'yi de yakından etkilemiş ve Türkiye'nin bu ekonomik istikrarsızlığın yarattığı olumsuzlukları düzeltmesi uzun bir zaman almıştır. Ancak 2002'de iktidar olan AKP, batıyla ilişkilerine önem vermiş ve yakın komşularının yaşayacağı herhangi bir savaş ihtimaline karşı diplomasiyi ön plana çıkarmıştır.

AKP'nin Ortadoğu politikasının temel söylemlerinden birini oluşturan “karşılıklı ekonomik bağımlılık”, Suriye ve Irak'la hayata geçirilmeye

²³¹ Oran, a.g.e., s.403

²³² Mustafa Aydın-Damla Aras, "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:2, 2004, s.114.

çalışılmıştır.²³³ Son bölümde ele alındığı üzere bu yaklaşım, Suriye ile Arap baharının başlamasına kadar önemli sonuçlar doğurmuş, ancak bu süreç, Türkiye'nin Esad'a karşı sergilediği tutum nedeniyle son bulmuştur.

Türkiye, Suriye gibi Irak'la da ekonomik bir işbirliği yaratmaya çalışmışsa da 2003 Irak savaşı bunun önünü kesmiştir. Türkiye savaşın kendisine vereceği zararlar ve ekonomik taleplerinin ABD tarafından karşılanmaması üzerine 1 Mart Tezkeresiyle Irak savaşına yönelik politikasını ortaya koymuştur. Savaş sonrası dönemde Irak'ın Türkiye için ifade ettiği ekonomik önemi çok iyi kavrayan Türkiye, Irak'ın ekonomik olarak yeniden kalkındırılması sürecinde büyük rol oynamıştır. Batı kamuoyunda "Türkiye'nin Irak savaşında kazançlı çıkan tek devlet" olduğunu ifade eden yorumlar yapılmıştır.²³⁴ Türkiye AKP döneminde Irakla yoğun ekonomik ilişkiler kurmuş, Türk işadamlarının Irak'ta yaptığı yatırımlar binlerce insana istihdam alanı yaratmıştır. İki ülke arasında kurulan ekonomik ilişkiler petrol ticareti, müteahhitlik çalışmaları, ulaşımın geliştirilmesi gibi birçok alanda yürütülen çalışmalar, yapılan ikili anlaşmalarla kurumsallaştırılmıştır.²³⁵

2002'de iktidara gelen AKP hükümeti, kendisinden önceki politikaları devam ettirmekle birlikte, özellikle 1 Mart Tezkeresiyle Irak'tan dışlanma korkusu yaşamıştır. Oran, Türkiye'nin bu dönemde Irak'a yönelik bu yaklaşımının Irak politikasının bir hükümet politikasından ziyade bir devlet politikası olduğunun göstergesi olduğunu dile getirmektedir. Yine aslında ABD'nin Türkiye'den taleplerine karşı çıkılmasının altında yatan nedenlerden biri de yakınında çıkacak bir savaşın Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyeceği endişesi olmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımının bir nedeni ise, Irak'ın geleceğinin nasıl olacağının büyük oranda işgalci güçlere bağlı olduğu düşüncesidir. Bu nedenden dolayı Türkiye; Türk hava sahasını işgalci güçlere açılmasını kabul etmiş, Irak'a asker gönderilmesi ve İncirlik, Mersin

²³³ Mete Çubukçu, Taha Özhan, "İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri", **SETA Analiz**, Nisan 2010, s.8.

²³⁴ **Financial Times**, 14.04.2013

²³⁵ Çubukçu-Özhan, a.g.m., s.9.

limanlarının lojistik destek için işgal kuvvetlerine açılması gibi bir takım talepleri kabul etmiştir.²³⁶

Yakarıda da değinildiği üzere Birinci Körfez Savaşı'yla birlikte Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri tamamen durmuş ve BM'nin Irak'a uyguladığı ambargolar on yılı aşkın bir süre devam etmiştir. İkinci Körfez Savaşı'nın bitmesinden kısa bir süre sonra 2003 yılında Irak'a uygulanan ambargoların kaldırılmasıyla Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri canlanmaya başlamıştır. Yine BM ve çeşitli insani yardımlaşma örgütlerinin Irak'a gönderdikleri yardımların Türkiye üzerinden Irak'a iletilmesi özellikle Türkiye'nin ihracatında büyük yükselişlerin görülmesini sağlamıştır.²³⁷

Türkiye'nin Irak ile ilgili çalışmaları, işgalci güçlerin lideri konumundaki ABD için büyük önem arz etmiştir. Her şeyden önce Türkiye'nin Irak'ın Akdeniz ve Avrupa'ya açılan kapısı durumundadır. Suriye'nin ABD ile yaşadığı sorunlardan dolayı Irak'ın Suriye üzerinden açılması söz konusu olmamıştır. Bu nedenden dolayı özellikle Kuzey Irak ekonomisinin geleceği, Türkiye'ye bağımlı bir hale gelmiştir. Yine Kuzey Irak'ın dünya ile entegrasyonunu sağlayan en önemli bölgenin Türkiye olması, Türkiye'nin Irak'ın ekonomik olarak yeniden yapılandırılması sürecinde önemli roller alabileceği ihtimalini güçlendirmiştir.²³⁸

Türkiye, savaştan sonra çalışmalara başlamış ve bu doğrultuda 2003 yılında Şırnak Silopi'de kurulan elektrik santralinden Kuzey Irak'a elektrik ihraç etmiş ve yine aynı yıl içerisinde Türkiye-Irak Yönetim Konseyi arasında ekonomi içerikli bir anlaşma imzalanmıştır. Türkiye'nin bu girişimleri, ABD tarafından da desteklemiş ve Irak'ın yeniden yapılandırılması için ayrılan bütçenin büyük çoğunluğunun Türk firmaları tarafından kullanılması öngörülmüştür. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafik konumunu kullanması ve ABD'nin de Türkiye'nin çalışmalarını desteklemesi, Türkiye-Irak ekonomisine yansımaları gecikmemiştir.²³⁹

²³⁶ Oran, a.g.e., s.407.

²³⁷ Oran, a.g.e., s.408.

²³⁸ Oran, a.g.e., s.408.

²³⁹ Oran, a.g.e., s.408.

Savaştan önce çok düşük sayıda olan Habur sınır kapısından geçen tır sayısı, yukarıda değinilen gelişmelerden sonra yılda 4.000'i bulmuştur. Yine ekonomik verilere bakıldığında Türkiye'nin Irak'a olan 2003 yılında 829 milyon dolar olan ihraç miktarı, 2011 yılında 8 milyar doların üzerine çıkmıştır. Yine 2006 yılında Türkiye'de düzenlenen Bağdat Fuarı devam ettirilerek her yıl Türkiye'de Irak Uluslararası Fuarı'nın yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin Irak'a yönelik çalışmalarında Türk firmaları büyük rol oynamıştır. Türk firmaları, 2003'ten günümüze değin Irak'ta 10 milyar dolar üzerinde yatırımlarda bulunmuş ve yüzlerce projede rol oynamıştır.²⁴⁰

AKP döneminde daha önce de değinildiği üzere dış politika ziyaretlere büyük bir önem verilmiştir. Hükümet yetkililerin Irak'a düzenledikleri ziyaretler Türk-Irak ekonomik ilişkilerinde büyük gelişmelerin yaşamasını sağlamıştır. Özellikle iki ülkenin coğrafik olarak yakınlığı, savaş sonrası dönemde Türk müteahhitlik firmalarının Irak'ta birçok hastane, sosyal tesis, okul yapımında aktif olmasını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomisinde çok önemli bir rol oynayan Irak-Türkiye arasındaki yolların yapımında da Türk firmalar büyük rol oynamıştır.²⁴¹

Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin savaş sonrası dönemde düzeltilmesi için Türkiye'nin oynadığı rol, Türkiye'nin bu konuda uluslararası kamuoyunda aldığı destek sayesinde daha da kolaylaşmıştır. Ayrıca ikili arasındaki ekonominin sağlam temellere oturtulması ve kurumsallaşması için bir takım anlaşmalar imzalanmış ve bu anlaşmalar, Türkiye'nin Irak'ta manevra alanını genişleten ve Irak konusunda daha etkin olmasını sağlayan gelişmeler olmuştur. Yapılan anlaşmalara bakıldığında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliğinin kurulması ve Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması büyük önem arz etmektedir.

Başbakan Erdoğan'ın 2008'de Irak ziyaretinde gündeme gelen Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin temel amacının; iki ülke arasında enerji, güvenlik,

²⁴⁰ Yılmaz, a.g.e., s.195-196.

²⁴¹ Yılmaz, a.g.e., s.194.

ticaret ve su sorununa yayılan geniş bir yelpazede işbirliği yapılması olarak açıklanmıştır. Ziyaret esnasında birçok konuda işbirliğinin sağlanmasının kararlaştırılmasının aksine Nuri el Maliki'nin Irak'ın içişlerine karışılmamasına vurgu yapması, aslında ikili arasında PKK, Kerkük'ün statüsü ve su sorunları gibi bazı konularda fikir ayrılığı olduğu kamuoyunda tartışılmıştır.²⁴²

Bu konseyin kurulmasının ardından 23 Mart 2009 tarihinde ise, Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. İkili arasında imzalanan anlaşma, temel olarak, ikili arasında ekonomik, ticari, güvenlik ve teknik konularda işbirliğinin sağlanmasını ve iki ülke arasında sonraki dönemlerde yapılacak ekonomik faaliyetlerin yol haritasının belirlenmesi olmuştur. Anlaşma metninde dikkat çeken önemli maddelere bakıldığında ikilinin gümrük vergilerinde “birbirini en çok kayıran ülke” ilkesinin uygulanması, ikili arasında ticaretin arttırılması, Irak'ta üretilen doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılması, bir Türkiye-Irak petrol hattının kurulması ve iki ülke arasında transit geçişlerin serbestleştirilmesi gibi bir takım başlıklar ön plana çıkmıştır.²⁴³

Türkiye'nin Irak'la ekonomik ilişkilerinde önemli bir başlık ise enerjidir. Irak'ın sahip olduğu rezervler dolayısıyla Türkiye için büyük bir öneme sahip olmuştur. İkili arasındaki ilk petrol ticaretinde dönüm noktasını, 1975 yılında Kerkük boru hattından Türkiye'ye petrol verilmesi olmuştur. İkili arasındaki petrol ticareti o tarihten itibaren büyük bir değişime uğramamıştır. Ancak daha önce değinildiği üzere Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı sırasında boru hattını kapatması ile enerji ticareti durma noktasına gelmiştir.²⁴⁴

İkinci Körfez Savaşı'nın bitmesinin ardından Türkiye'nin Irak ticaretinin tekrar canlanması için yaptığı çalışmalar Kerkük-yumurtalık hattının daha aktif çalışmasını sağlamıştır. Ancak savaş dolayısıyla Irak'ta meydana gelen düzensizlik ve bir takım terör örgütlerinin boru hatlarına yönelik sabotajları, Türkiye-Irak enerji ticaretinde zaman zaman sorunlara neden olmuştur.

²⁴² Türk-Gaytancıoğlu, a.g.m., s.414.

²⁴³ Türk-Gaytancıoğlu, a.g.m., s.414.

²⁴⁴ Yılmaz, a.g.e., s.204.

Irak'ın coğrafik olarak Türkiye'ye yakın olması, petrolün Türkiye'ye kısa sürede içerisinde taşınabilmesi ve Irak'ın sahip olduğu rezervler, Türkiye'nin Irak'a büyük önem vermesinin nedenleridir. Bu doğrultuda birçok Türk enerji şirketi, 2004 yılından beri Kuzey Irak'ta çalışmalarda bulunmaktadır. İkili arasındaki enerji ticaretinin gelişmesinin önemli bir aşaması 2007 yılında Türkiye-Irak arasında imzalanan Enerji Anlaşması'dır. Söz konusu anlaşmayla Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) Irak'a davet edilmesi, Irak doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmesi gibi konularda anlaşılmıştır.²⁴⁵ TPAO, 2009 ve 2010'da bir takım ihalelere katılmış ve nihayetinde 2010 yılında Çinli bir şirketle birlikte bazı bölgelerde petrol yataklarının geliştirilmesi ihalesini kazanmış ve Irak'la anlaşma imzalanmıştır.²⁴⁶ TPAO, aynı zamanda Irak'ta bazı doğalgaz yataklarını işletilmesi anlaşmalarını da imza atmıştır. Aynı zamanda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının tekrara devreye girmesi de Türk-Irak ekonomik verilerinde büyük yükselişlerin yaşanmasını sağlamıştır.²⁴⁷

İkili arasında yapılan anlaşma ve işbirliğine rağmen ikili arasındaki enerji ticaretiyle ilgili bir takım sorunlar da yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar Irak'ta devam eden düzensizlik ve terör faaliyetleriyle sınırlı değildir. Türkiye'nin özellikle Kuzey Irak'la kurduğu ilişkiler, Bağdat yönetimi ile Türkiye arasında büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bağdat yönetiminin Türkiye'yi uluslararası hukuka aykırı davranmakla eleştirmesinin temel nedeni Türkiye'nin Erbil yönetimi ile yaptığı anlaşmalardır.²⁴⁸

Bilindiği üzere Türkiye'nin 2007 sonrası dönemde Kuzey Irak'la kurduğu yakın ilişkiler hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Türk firmalarının Kuzey Irak'ta yaptığı

²⁴⁵ TPAO, 1954 yılında kamu adına hidrokarbon arama, sondaj, üretim, rafineri ve pazarlama faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulan Türkiye'nin tek milli petrol şirkettir. TPAO aynı zamanda PETKİM, TÜPRAŞ ve Petrol Ofisi gibi şirketlerin kurulmasında rol oynamıştır. TPAO 1983 yılında yapılan bir düzenleme ile sadece yurtiçinde ve yurtdışında petrol arama, sondaj ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=3> (Erişim) 30.04.2014.

²⁴⁶ Oran, a.g.e., s.409.

²⁴⁷ Oran, a.g.e., s.409.

²⁴⁸ Balcı, "Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi: Enerji ve PKK Ekseninde Dış Politika", **Ortadoğu Araştırmaları Analiz Serisi**, No:1, 2013, s.2-3.

yatırımlar bazı Türk akademisyenler tarafından “Türkiye’nin parasıyla Kürdistan’ın kurulduğu” şeklinde yorumların yapılmasına neden olmuştur.²⁴⁹ Ancak yaşanan tartışmalara ve hükümete getirilen eleştiriler, AKP kadrosu Kuzey Irak’la ekonomik ilişkilerine daha fazla önem vermesinin önüne geçememiştir. Kuzey Irak’ın Türkiye ihracatında büyük bir yer alması bunun en açık örneğidir. Türkiye’nin Irak’la olan ihracatına bakıldığında ticaretin yarısından fazlasının doğrudan Kuzey Irak’la yapıldığı görülmektedir. Yine Kuzey Irak’ın Türkiye’den büyük miktarda elektrik ithal etmesi, Erbil-Ankara arasındaki ekonomik ilişkileri yaklaştıran diğer bir faktör olmuştur. Ayrıca bölgede petrol rafinelerinin yeteri kadar olmaması da ikili arasındaki ilişkiyi Ali Balcı’nın deyiimiyle “bağımlılık düzeyine” yükseltmiştir. Yazar, söz konusu petrolün işletilmesi için bir bölümünün Türkiye’ye gönderilmesini ve Kuzey Irak petrolünün Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınmasını, ikili arasındaki bağımlılık ilişkisinin en kolay açıklaması olarak değerlendirmektedir.²⁵⁰

Ancak ikili arasındaki bu ilişki, bir yandan da Türkiye ile merkezi Irak yönetimini karşı karşıya getiren bir etmen olmuştur. Tarık Haşimi’nin Türkiye tarafından korunması ve Kuzey Irak’ın Türkiye’ye giderek yaklaşması, Bağdat yönetiminden Türkiye’ye yönelik birtakım eleştirilerin yöneltilmesine neden olmuştur. Ankara-Erbil arasındaki ekonomik yakınlıktan rahatsızlık duyan Bağdat yönetimi, TPAO’nun Irak’ta petrol aramasını içeren 25 milyon dolarlık anlaşmasını iptal ettirmiş ve Kuzey Irak’ın Bağdat yönetimini hiçe sayarak Türkiye gibi ülkelerle anlaşma imzalanmasının doğrul olmadığını sert bir şekilde dile getirmiştir.²⁵¹

Türkiye’nin Kuzey Irak ile kurduğu ekonomik ilişkilerin Bağdat’ı rahatsız etmesinin yanında Irak petrollerinin ihracı konusunun da bir Bağdat-Erbil çatışması yaratması, Türkiye’nin Irak’la kurduğu enerji ticaretini olumsuz etkileyen bir diğer önemli bir faktör olmuştur. Bununla birlikte Bağdat-Erbil çatışmasından dolayı

²⁴⁹ Tuğçe Varol Sevim, “Kürdistan Bizim Paramızla mı Kurulacak?”, **21.yy Türkiye Enstitüsü**, 02.08.2012.

²⁵⁰ Balcı, a.g.m., s.3.

²⁵¹ Balcı, a.g.m., s.3.

Erbil'in Türkiye'ye yaklaşması ise, Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerini güçlendiren bir ortam yaratmıştır.²⁵²

İlaveten ExxonMobil gibi uluslararası şirketlerin son yıllarda Irak'ta petrol aramaya başlaması Kuzey Irak'ın özellikle çıkarılacak petrolün dışarıya taşınması konusu, Ankara-Erbil arasındaki işbirliğini daha da güçlendirmiştir. Yine 2013 yılında Erbil ve Ankara arasında yapılan resmi görüşmelerde Kuzey Irak'ın bir petrol boru hattının olmamasından dolayı yeni bir boru hattının kurulması konusu gündeme gelmiş, ancak günümüz itibarıyla bu konuda somut adımlar atılmış değildir.²⁵³

Sonuç olarak Türkiye'nin AKP öncesi dönemde Irak'la kurduğu ekonomik ilişkiler, 1975'de Kerkük boru hattından Türkiye'ye petrol taşınmasıyla birlikte hızlanmış ve Irak ile yapılan ticaret, Türkiye için her zaman önemli olmuştur. Türkiye'nin 1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda taraf tutmaması ve her iki ülkeyle de ticarete devam etmesi Türkiye açısından önemli kazanımlar sağlamıştır. Ancak Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırmasıyla başlayan Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında bir değişime giderek uluslararası koalisyondan yana olması, Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerini son derece olumsuz etkilemiştir. Körfez Krizinden 2003 yılına kadar Irak'a uygulanan ambargoların da ikili ilişkilere olumsuz yansıdığı görülmüştür.

2000'li yılların başında iktidara gelen AKP hükümetinin Irak sorununda savaştan ziyade diplomasiyi ön plana çıkaran girişimleri ve ABD'nin kuzeyden cephe açılması isteklerinin reddedilmesinin altında yatan nedenlerden biri de Irak'ın ekonomik olarak Türkiye için sahip olduğu önem olmuştur. "Komşularla sıfır sorun politikası" çerçevesinde bir dış politika söylemi üreten AKP hükümeti, ekonomik ilişkilere büyük bir önem vermiştir. Ekonomik olarak birbiriyle ilişki kuran devletlerin arasında çatışmaların azalacağını vurgulayan Türkiye hükümeti, Irak'ın

²⁵² Balcı, a.g.m., s.3-4.

²⁵³ Balcı, a.g.m., s.3-4.

sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervleri ve coğrafik olarak yakınlığı, Irak'ı Türkiye için önemli bir ortak haline getirmiştir.²⁵⁴

Bu çerçevede Irak Savaşı'ndan sonra Türkiye, Irak yönetimi ile birtakım görüşmeler yapmış ve yukarıda değinildiği üzere çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Yapılan görüşmeler ve Türkiye'nin Irak politikasının güvenlik söyleminden 2007'den sonra uzaklaşmaya başlaması neticesinde Türkiye, Irak'ta birçok yatırım gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Türkiye-Irak ticaret verilerinde büyük artışlar görülmüştür. Ancak Türkiye'nin Irak ile kurduğu ekonomik ilişkilerin sadece Bağdat- Ankara arasında belirlenmediği görülmektedir. Erbil'in de bu ikiliye dâhil olması, Türk-Irak ekonomik ilişkilerinin önemli sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Irak'ın iç işlerine fazlaca dâhil olması ve Bağdat yönetiminden ziyade doğrudan Erbil yönetimiyle ilişki kurması, Türkiye'nin yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu, Kuzey Irak ve Türkiye'yi birbirine yaklaştırmıştır. Bu tutum, ayrıca “Ankara-Bağdat” ve “Erbil-Bağdat” çatışmalarının da çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak'la kurduğu ekonomik ilişkiler, yurtiçinde de bir takım gazeteci ve akademisyenler tarafından “Türkiye'nin körfez savaşı sonrasında uyguladığı yanlış politikaların yanında Türkiye'nin kendi eliyle bir Kürdistan inşa ettiği” yönünde eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.²⁵⁵

8. Sonuç Yerine

Türkiye-Irak ilişkilerinin incelendiği bu bölümde öncelikle, AKP öncesi dönemde ikili ilişkilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Birçok Ortadoğu devleti gibi günümüzdeki Irak devleti de Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan bazı antlaşmalar ile mandater devletlerin denetimine girmiş ve Irak, 1932 yılında

²⁵⁴ Çubukçu-Özhan, a.g.m., s,7-9.

²⁵⁵ Varol, a.g.m.

bağımsızlığını kazanana kadar İngiliz mandaterliği ile yönetilmiştir.²⁵⁶ Irak topraklarının İngilizlerin denetiminde olması nedeniyle Türk-Irak ilişkileri uzun bir süre Türkiye-Irak değil, “Türkiye-İngiltere” ilişkileri şeklinde yürütülmüştür. İkili arasındaki başlıca sorunlardan olan Musul ve Kerkük’ün hangi tarafta kalacağı, uzun diplomatik görüşmelerle belirlenmeye çalışılmış; ancak Türkiye-İngiltere arasında yapılan Ankara Antlaşmasıyla bu bölgeler Türkiye’nin elinden çıkmıştır. Yapılan antlaşmalarda petrol gelirlerinin belirli bir kısmının 25 yıl süre ile Türkiye’ye verilmesi ve Türk nüfusunun kültürel haklarının korunması kararlaştırılmış, ancak hem petrol gelirlerinin Türkiye’ye ödenmesinde hem de Türkmen nüfusunun haklarının korunmasına ilişkin sorunlar varlığını uzun süre korumuştur.²⁵⁷

Yine bu dönemde Türkiye enerjisini daha ziyade iç politikada “modernleşme” ve “yeni rejimi” oturtmaya, dış politika da ise tam bağımsızlık doğrultusunda sınırlarının güvenliği korumaya harcamıştır. Irak ise henüz bağımsızlığını kazanmadığından ve İran’la yaşadığı sınır sorunlarından dolayı Türkiye ile yakın bir ilişki kuramamıştır.²⁵⁸ Türkiye-Irak ilişkilerindeki ilk ciddi yakınlaşma, İtalya’nın Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında sınır güvenliği sağlamak üzere 1937 yılında kurulan Sadabat Paktı ile olmuştur.²⁵⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’nin ABD’den çeşitli ekonomik yardımlar almak ve SSCB’nin taleplerinden dolayı hissettiği güvenlik endişelerini bertaraf etmek amacıyla ile batıya yaklaşmış ve kısa süre içinde NATO’ya üye olmuştur. Aynı dönemlerde Irak da ABD ile benzer çıkarılara dayanan bir yakınlaşma kurmuş ve Türkiye-Irak ikilisi Soğuk Savaş döneminde ABD’ye yakın olmuştur.²⁶⁰ Daha önce değinildiği üzere Türkiye’nin İngiltere ve ABD destekleriyle kurduğu Bağdat Paktı’na Irak’ın da dâhil olması, Ortadoğu’da bir bölünme yaratmıştır. Bağdat, Türkiye’nin ve Irak’ın Ortadoğu’dan dışlanmasına neden olmuştur.²⁶¹ Soğuk Savaş boyunca Türkiye’nin zaman zaman değişen Ortadoğu politikası çerçevesinde

²⁵⁶ Dedoğlu, a.g.m., s.12.

²⁵⁷ Yılmaz, a.g.e., s.120-121.

²⁵⁸ Dedoğlu, a.g.m., s.12-13.

²⁵⁹ Dedoğlu, a.g.m., s.12-13.

²⁶⁰ Sönemzoğlu, a.g.e., s.198-202.

²⁶¹ Sönemzoğlu, a.g.e., s.198-202.

Irak'ta yönetimlerin değişmesine rağmen, Türkiye-Irak ilişkileri yakınlığını korumuştur.²⁶²

İkili arasında kurulan ekonomik ilişki, uzun süre varlığını korumuş ve Irak, Türkiye için önemli bir ekonomik ortak haline gelmiştir. Ancak 1970'lerde Molla Mustafa Barzani'nin KDB'yi kurması ve sonrasında Türkiye-Irak ilişkilerinde PKK ve Kürtler önemli bir faktör olmuştur.²⁶³ Türkiye sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'nda bazılarına göre dolaylı yollardan Irak'a destek vermiş ve ikili arasındaki ticarete önemli bir artış sağlanmıştır.²⁶⁴ Yine Türkiye'nin GAP projesi kapsamında Fırat ve Dicle sularını zaman zaman azaltması Türkiye, Irak ve Suriye üçlüsü arasında önemli bir sorun olmuş ve bu ülkeler, PKK'yı Türkiye'yi su konusunda ikna etmek için bir koz olarak kullanmıştır.

Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin ABD yanında Irak karşısında olması Türkiye-Irak ilişkilerinde büyük bir kırılmaya neden olduğu gibi Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda yürüttüğü politika, kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Turgut Özal'ın tek başına karar aldığı, TSK kadroları tarafından belirtilmiş ve Türkiye'de sivil-askeri bürokraside bir gerginlik yaşanmıştır.²⁶⁵ Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının tartışmasına neden olan bir diğer gelişme ise, Türkiye'nin de destekleriyle kurulan ve Kürtleri Saddam rejimine karşı korumayı amaç edinen Çekiç Güç'ün varlığı olmuştur. Çekiç Güç'le ilgili olarak en fazla dillendirilen söylem Türkiye'nin bölgede ABD'nin yardımıyla bir Kürdistan kurduğu ifadesidir.²⁶⁶

Ancak Türkiye'nin bu dönemde yürüttüğü Irak politikasının asıl hedeflerine bakıldığında batı için önemli bir üye olduğunu göstermek ve Irak'ın parçalanmasının önüne geçmek gibi iki temel hedef söz konusudur.²⁶⁷ Savaş sonrası gelişmelere bakıldığında Türkiye'nin Irak'la var olan ekonomik bağlarını koparması, Türkiye'ye

²⁶² Dedeoğlu, a.g.m., s.15.

²⁶³ Dedeoğlu, a.g.m., s.17.

²⁶⁴ Dedeoğlu, a.g.m., s.19.

²⁶⁵ Ali Akif Demir, **Türk Dış Politikasında Liderler**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s.597-602.

²⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s.161-164.

²⁶⁷ Turan, a.g.m., s.194.

büyük ekonomik kayıplar vermiş ve Kuzey Irak'ta Kürtlerin giderek güçlenmesini sağlamıştır.²⁶⁸ Kuzey Irak'la ilgili yaşanan gelişmelerin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin iç politikasına yansımaları olmuş ve Türkiye Güneydoğu Anadolu'da uzun süre güvenli bir politika yürütmüş ve bu yaklaşım Türkiye'nin Irak politikasının da güvenlik temelli olmasına neden olmuştur.²⁶⁹

AKP dönemi Türkiye-Irak ilişkilerine bakıldığında Soğuk Savaş şartlarının geçerli olmamasına rağmen, Türkiye'nin Irak politikasında temel belirleyicilerden birinin ABD olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali ve öncesinde Türkiye'yi kendi yanında savaşa dâhil etmek istediği görülmüştür. Ancak bu durum gerçekleşmemiş ve Türkiye-ABD ilişkilerinde büyük bir gerginlik yaşanmıştır. ABD'nin Türkiye'den taleplerini içeren 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinde hem Türkiye halkının büyük çoğunluğunun savaşa karşı çıkması hem de uluslararası kamuoyunda ABD'ye yönelik yoğun eleştirilerin gelmesi etkili olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'nin Irak'ın işgalinde aktif bir şekilde olmasa bile hava sahasını ABD savaş uçaklarına açtığı görülmüştür.²⁷⁰

Bu dönemde Türkiye'nin Irak politikası ile ilgili olarak en fazla öne çıkan tartışma, Irak savaşında Türkiye'nin oynanacağı rol üzerine olmuştur. Türkiye savaşa dâhil olup kuzeyde bir Kürt devletinin kurulmasının önüne geçmek veya savaş dışı kalıp ABD-Kürt ittifakına göz yummak arasında kalmıştır. Ancak savaş sonrasında görüldüğü üzere ABD ve Kürtler arasında bir ittifak kurulmuş ve Türkiye'nin en büyük endişelerinden biri olan Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde saf dışı bırakılması ihtimali gereceğe dönmüştür.²⁷¹

Her ne kadar Türkiye Irak savaşına doğrudan dâhil olmamışsa da, savaş sonrası dönemde Irak'ın özellikle ekonomik olarak yeniden inşasında ABD'nin de destekleriyle önemli bir rol oynamış ve kısa sürede yapılan antlaşmalarla ikili

²⁶⁸ Turan, a.g.m., s.196.

²⁶⁹ Lundgren, a.g.e., s.82-83.

²⁷⁰ Dedeoğlu, a.g.m., s.27.

²⁷¹ Oran, a.g.e., s. 409.

ticarete önemli artışlar görülmüştür.²⁷² Türkiye'nin savaş sonrası dönemde Irak ile ilişkilerinde Kürt faktörünün yanı sıra Kerkük'ün statüsü önemli bir yer tutulmaktadır. Kerkük sorunu sadece Türkiye-Irak değil, İran başta olmak üzere Ortadoğu devletleri ve ABD gibi küresel güçleri kapsayan bir sorun olmuştur.²⁷³ Kerkük'ün İkinci Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak yönetimi tarafından Kürtleştirmeye çalışılması ve Kerkük'te bulunan petrol kaynaklarının paylaşılması sorunu, Kerkük ile ilgili yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin en önemli talebi, anayasada belirtilen referandumun yapılmaması üzerine olmuştur. Zira uzun zamandan beri şehirdeki Türkmenlerin göçe zorlanması ve şehrin Kürtleştirilmesi, referandumun yapılması durumunda bile doğru bir sonucun alınamayacağını göstermiştir.²⁷⁴ Ayrıca Türkiye şehrin özel bir statüye kavuşturulması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak AKP'nin Kerkük politikasına yönelik kamuoyunda bazı eleştiriler yükselmiş ve Türkiye'nin uzun süre "kırmızı çizgi" "olarak gördüğü Kerkük'e yeteri kadar ilgi göstermediği ileri sürülmüştür.²⁷⁵ Kerkük'ün Kürtler tarafından bir Kürt şehri, Türkmenler tarafından bir Türkmen şehri olarak görülmesi, sorunu etnik bir zemine taşımakta ve çözümünü zorlaştırmaktadır. Kerkük sorunun çözümüne ilişkin Irak Anayasası'nda belirtilen referandum henüz yapılmamış ve Kerkük statüsü sorunu, çözülmeye kavuşturulmayı beklemektedir.

AKP döneminde Türkiye'nin Irak ile ilişkilerine bakıldığında ekonominin önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Yapılan antlaşmalar ile birlikte ticaret miktarında önemli artışlar olmuş ancak ekonomik ilişkileri bazı sorunların da yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye 2007'nin sonlarına kadar daha çok Bağdat yönetimiyle ilişkilerini yürütürken bu tarihlerden sonra Kuzey Irak yönetimi ile ilişki kurmuştur. Söz konusu ilişkiler özellikle ekonomik çıkarlar etkili olmuştur.

Türkiye'nin sık sık Kuzey Irak'la temasta bulunması ve bazı antlaşmalar imzalaması, Ankara-Erbil ilişkilerini canlandırırken ve çatışmadan ziyade

²⁷² Oran, a.g.e., s.407.

²⁷³ Sadık, a.g.m., s.263-269.

²⁷⁴ Sadık, a.g.m., s.263-269.

²⁷⁵ Yeniçeri, a.g.m., **Yeniçağ**, 07.03.2011.

yumuşamanın yaşanmasını sağlarken, Ankara-Bağdat arasında büyük gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin Erbil'le kurduğu temaslar, Irak içinde de Erbil-Bağdat yönetimleri arasında büyük gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.²⁷⁶ Bu minvalde Kuzey Irak ile Türkiye arasında kurulan ekonomik ilişkiler, kimileri tarafından “karşılıklı bağımlılık” olarak adlandırılırken; başka bir kesim tarafından AKP'nin Kürdistan'ı kurduğu şeklinde eleştirilerin getirilmesine neden olmuştur.²⁷⁷

Daha önce de olduğu gibi Türkiye-Irak ilişkileri, AKP döneminde de ABD'nin, Kürtlerin ve ekonominin etkileriyle yürütülmüş ve bu ilişkiler önemli kazanımlar sağlamakla birlikte büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kazanımlara bakıldığında Türkiye'nin Irak'la olan ticaretinde büyük faydalar sağladığı, Irak'ta yapılan yatırımların geniş bir istihdam alanı yarattığı ve Türk firmalarının Ortadoğu'daki marka değerini arttırdığı görülmüştür.²⁷⁸

Bunun yanında 2004'de ateşkesi bitirdiğini Türkiye'ye düzenli saldırılarla ilan eden PKK, AKP yönetimini çok zor bir duruma koymuş ve Türkiye zaman zaman sınır ötesi operasyonlar düzenlemek zorunda kalmıştır. Ancak 2007 yılından itibaren yurt içinde askerin tasfiyesiyle ve ABD'nin Irak konusundaki tavrını yumuşatmasıyla Türkiye'nin Irak politikasında siyasiler ön plana çıkmış ve Kuzey Irak'la kurulan ilişkiler neticesinde Türkiye, PKK ile daha rahat mücadele etmiştir. Bunun yanında başlatılan “çözüm süreci” de yine Kuzey Irak'ın PKK'ya verdiği desteği azaltması ve Türkiye'ye yakın bir tutum sergilemesi, karşılıklı çıkar ilişkisine dayanmakla birlikte Türkiye'nin Kürt sorununun çözümünde manevra alanını genişletmiştir.²⁷⁹

Türkiye-Irak ilişkileri uzun bir tarihe dayanmakla birlikte çalışma kapsamında ele alınan AKP dönemi Türkiye-Irak ilişkilerinin belirlenmesinde ABD, uluslararası düzen, Türkiye'nin iç politikasında yaşanan sorunlar ve Ortadoğu ile

²⁷⁶ Balcı, “Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi: Enerji ve PKK Ekseninde Dış Politika”, s.2-4.

²⁷⁷ Balcı, a.g.m., s.2-4.

²⁷⁸ Çubukçu-Özhan, a.g.m., s.9-10.

²⁷⁹ Lundgren, a.g.e., s.118.

ilgili bölgesel sorunlar önemli faktörler olmuştur. Bunun yanında Türkiye-Irak ilişkilerinin AKP döneminde de daha önce olduğu gibi Kuzey Irak, ekonomi ve ABD'nin etkili olduğu görülmüştür.²⁸⁰ Ancak Türkiye'nin son yıllarda değişen iç ve dış politik düzende daha az “güvenlik odaklı” bir yaklaşım sergilediği ve bunun Türkiye-Irak ilişkilerine olumlu yansıdığı görülmüştür. Kamuoyunda hükümete yöneltilen eleştirilere rağmen özellikle Kuzey Irak’la kurulan yumuşak ilişkilerin Türkiye'nin Kürt sorununun çözümün “daha az kanlı” olmasını sağladığı görülmektedir.²⁸¹

Türkiye'nin AKP dönemi Irak politikasında dikkat çeken durumlara bakıldığında Türkiye'nin Kuzey Irak’la kurduğu yakın ilişkilere rağmen, Bağdat yöntemiyle sorunlar yaşadığı ve Bağdat yönetiminin Suriye sorununda görüldüğü üzere daha çok İran ve Esad yanlısı bir tutum sergilediği durumlar ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Irak’a yönelik politikasının Irak’taki “merkez-çevre” çatışmasını derinleştirdiği ve bir Erbil-Bağdat ikilemi yarattığı görülmektedir.²⁸² Bunun yanında Türkiye'nin 2010 Irak seçimlerinde olduğu gibi Irak’ta daha çok Sünni kesimleri desteklemesi ve Şii iktidarı karşısına alması Türkiye'nin ideolojik davranmakla ve mezhepler arası çatışmaları körüklemekle suçlanmasına neden olmuştur. Yine Türkiye'nin özellikle Bağdat yönetimiyle yaşadığı sorunlar, Ankara-Bağdat ikilisini uzaklaştırdığı gibi Bağdat’ın Suriye sorununda Türkiye'nin aksine Esad yanlısı bir politika izlemesi ve Şii İran’a daha çok yaklaşmasına neden olmuştur.²⁸³

²⁸⁰ Dedeoğlu, a.g.m., s.21.

²⁸¹ Lundgren, a.g.e., s.122-127.

²⁸² Balcı, a.g.e., s.2-4.

²⁸³ Uygur, a.g.m., s.9-12.

III. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1. Giriş

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde vurgulandığı gibi Türkiye, AKP döneminde değişen dış politika algısı ve ilkeleri doğrultusunda, bölge ile ilgili sorunlarda daha aktif bir politika takip etmiştir. Türkiye'nin takip ettiği dış politika çerçevesinde, İran ile yakın bir temasa geçilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin İran'la ilişkileri incelenecektir. Bu bölüm, temelde AKP döneminde Türkiye-İran ilişkilerini kapsamına rağmen ikili ilişkilerin kısa bir tarihi de ele alınacaktır. Ardından iki ülkenin PJAK ve PKK'ya karşı kurdukları işbirliği, Filistin sorununa yönelik gelişen yakınlaşmaları, ikili ekonomik ilişkiler, İran'ın nükleer çalışmaları ele alınacaktır. Sıralanan başlıklar genelde ikili arasında “işbirliği ve yakınlaşma” olarak adlandırılırken, Türkiye-İran ilişkilerinin durgunlaştığı, çıkarların çakıştığı Arap baharı ve Suriye bunalımı da yine çalışma kapsamında ele alınacaktır. İlaveten Türkiye ve İran'ın İkinci Körfez Savaşı ve sonrasındaki dönemde Irak politikalarına da değinilecektir.

2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-İran İlişkileri

Ortadoğu'da iki önemli bölgesel güç olan Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Osmanlı devrinde imzalanan 1639 Kasrı-Şirin Antlaşması'nda sınırlar çizilmiş olup günümüze kadar zaman zaman yaşanan sorunlara rağmen, ikili o tarihten itibaren sıcak çatışmaya girmemiştir.²⁸⁴ İki ülke arasında var olan çeşitli rekabetlerin başında; İran'ın sahip olduğu Türkmen

²⁸⁴ Kamel, a.g.e., s.215.

nüfusunun İran için Türkiye'nin bir nüfuz alanı olarak kabul edilmesidir.²⁸⁵ Öte yandan iki ülke arasındaki rejim farklılıkları da süreklilik arz eden bir sorun olmuştur. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan beri yürüttüğü demokratikleşme ve batılılaşma hareketlerine karşın; İran, Şahlık döneminde totaliter bir rejimle yönetilmiş, ardından da 1979 İran İslam Devrimi'yle köktendinci bir İslami rejim İran'da hâkim olmuştur.²⁸⁶

Özellikle AKP öncesi Türkiye-İran ilişkilerine bakıldığında iki ülke arasında 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar büyük gerilimlerin yaşanmadığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde güvenlik endişeleriyle kurulan Sadabat Paketi'ne İran da Türkiye ile birlikte katılmış, daha sonra ise, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında kurulan Bağdat Paketi'ne dâhil olmuştur.²⁸⁷ İkili, Sovyetlere karşı hissettikleri güvenlik endişesinden dolayı ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Öte yandan 1979 İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından Türkiye, devrimi tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur.²⁸⁸

Türkiye, İran ile olan ilişkilerinin bozulmaması için girişimlerde bulunurken ortaya çıkan ABD-İran gerilimi Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde İran'da yaşanan rehine krizi nedeniyle ABD'nin İran'a yaptırım kararına Türkiye, katılmamış ve 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda İran'la ilişkilerini bozmayıp savaş boyunca “aktif tarafsızlık politikası” yürütmüştür.²⁸⁹

Ancak İran'ın devrimden sonra rejim ihracı politikası, PKK'ya verdiği destek ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkî Cumhuriyetlerdeki güç boşluğundan dolayı Türk-İran ilişkileri zaman zaman büyük gerginliklere sahne olmuştur.²⁹⁰ Aynı zamanda Birinci Körfez Savaşı'nın ardından Kuzey Irak'ta olası bir Kürt devletinin kurulması ihtimali, ikiliyi birbirine yaklaştırmış ve aralarında işbirliği kurulmuştur.

²⁸⁵ Kamel, a.g.e., s.215.

²⁸⁶ Kamel, a.g.e., s.215

²⁸⁷ Gökhan Çetinsaya, “Türk-İran İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, 2004, s. 221.

²⁸⁸ Çetinsaya, a.g.m., s.222-224.

²⁸⁹ Mehmet Tan-Pelin Aliyev, “2002 Sonrası Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye-İran İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012, s.105.

²⁹⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.571.

Yine 1990'lı yıllarda Türkiye'de gerçekleşen bazı cinayetlerden dolayı İran'ın suçlanması, Türkiye'nin İsrail ilişkilerinden dolayı İran tarafından eleştirilmesi gibi olaylar, Türk-İran ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur.²⁹¹ PKK'nın İran sınırını kullanarak Türkiye'ye geçiş yapması, ilişkilerin bozulmasına neden olan bir başka gelişme olmuştur.

Özetle AKP öncesi dönemde İran ile ilişkiler uzun bir dönem sorunsuz ilerlemiştir. 2002 öncesi dönemde ilişkilerin bozulmasına neden olan gelişmeler ise; İran'ın devrim ihracı politikası, PKK'yı desteklemesi, Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan rekabet olarak sıralanabilir.²⁹² Yaşanan olumsuzluklarla birlikte 1980'li yıllardan itibaren ikili arasında günümüz İran-Türkiye ekonomik ilişkilerini doğrudan etkileyen bir takım işbirlikleri de söz konusu olmuştur.

3. AKP Döneminde Türkiye-İran İlişkileri

Türkiye İran ilişkilerinin AKP dönemine bakıldığında Arap baharı ile birlikte yaşanan farklılıklara rağmen ikili ilişkilerin bir uyum içerisinde ilerlediği görülmektedir. Bu dönemde ikili ilişkiler; ortak güvenlik endişeleri, Irak'ın işgali, Filistin sorunu gibi bölgesel bir takım gelişmelerden etkilenmiştir. Söz konusu gelişmeler ile birlikte ikili arasındaki ekonomik ilişkilerde büyük değişimler yaşanmıştır. Bunun yanında İran'ın nükleer çalışmalarının yarattığı gerilimler gibi Türkiye'nin üçüncü taraf olarak dâhil olduğu sorunlar da Türkiye-İran yakınlaşmasını sağlamıştır. Ancak 2011'de başlayan Suriye krizi ile birlikte Türkiye-İran ilişkilerinde zaman zaman sorunlar yaşanmıştır.

²⁹¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.574.

²⁹² Tan-Aliyev, a.g.m., .105-108.

3.1. İkinci Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde Türkiye'nin ve İran'ın Irak Politikaları

Uluslararası kamuoyunun büyük eleştirilerine ve Irak'ta bulunduğu ileri sürülen kimyasal silahların varlığının ispatlanmamasına rağmen, ABD 2003 yılında Irak'ı işgal etmiştir. Irak işgali diğer adıyla İkinci Körfez Savaşı Ortadoğu'da büyük bir kaosun yaşanmasına neden olmuştur. Burada Türkiye ve İran ikilisinin İkinci Körfez Savaşı sonrası dönemde Irak politikaları incelenip, iki ülke arasında ortaya çıkan yakınlaşma ele alınacaktır.

3.1.1. Türkiye'nin Irak Politikası

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye-Irak ilişkileri değerlendirildiğinden Türkiye'nin savaş sonrası Irak politikası burada kısaca ele alınacaktır. 2003 Irak işgali sonrası dönemde Türkiye'nin Irak politikası, özellikle Kuzey Irak üzerinde şekillenmiştir. Türkiye'nin Irak'a yönelik politikası birkaç önemli başlıkta ele alınabilir. Öncelikle; Türkiye, kendi içinde büyük bir Kürt nüfusu bulundurması ve uzun yıllardan beri etnik temelli PKK terör örgütüyle mücadele etmesi nedeniyle Irak'ın parçalanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Türkiye'nin bu politikası, Birinci Körfez Savaşı'na kadar götürülebilir.²⁹³

Türkiye, Körfez Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin'in baskılarından kaçan binlerce Kürt'e sınırlarını açmış ve daha sonra Kürt nüfusunun Irak'a geri dönmesi durumunda güvenliklerini sağlayacak bir askeri gücün bölgede kurulmasına ön ayak olmuştur.²⁹⁴ Bu doğrultuda; Türkiye, Irak'ın parçalanması durumunda kendi ulusal bütünlüğünün de tehlikeye gireceği algısıyla Suriye ve İran'la işbirliğine girmiştir. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra ise; Türkiye, aynı şekilde İran ve Suriye ile işbirliğine gitmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için girişimlerde

²⁹³Oytun Orhan, "Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2007, Sayı: 86, s.52.

²⁹⁴Oran, "Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti", **Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel Sayısı)**, 1996, Cilt: 3, Sayı: 1, s.156.

bulunmuştur.²⁹⁵ Türkiye'nin Irak politikasındaki diğer önemli bir konu ise, Türkiye'nin Irak'ta bulunan Türkmen nüfusuyla ilgili İkinci Körfez Savaşı sonrası dönemden günümüze yürüttüğü çalışmalardır. Bu girişimler; Türkmenlerin Irak'ta temsil edilmesini sağlamak ve Türkmen bölgelerinde Kürt ve Arapların, Türkmenleri sindirme girişimlerine karşı çıkmak olmuştur.²⁹⁶ Ayrıca Kerkük sorunu da Türkiye'nin Irak politikasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkiye, Kerkük'ün özel bir yönetime kavuşturularak her topluluğun temsil edilmesini istemektedir.²⁹⁷

Türkiye, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecini yakından takip etmiş ve hem Kuzey Irak'la hem de merkezi Irak yönetimiyle ilişkilerini yumuşak tutmuştur. Özellikle son yıllarda enerji ticareti bağlamında yürütülen Türkiye'nin Irak politikası, Türkiye-Irak ilişkilerinde ve Bağdat-Erbil ilişkilerinde tartışmalara neden olmaktadır.

3.1.2. İran'ın Irak Politikası

ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında İran'ı da "teröre destek veren ülkeler" grubuna dâhil etmesi, İran'ın Irak sonrasında sıranın kendisine geleceği algısını güçlendirmiştir. Bu durumunun altında yatan diğer nedenler ise; İran'ın nükleer çalışmaları dolayısıyla yaşadığı büyük gerilim ve uzun yıllardan beri sürdüğü İsrail karşıtlığıdır.²⁹⁸

ABD'nin Irak'a girmesini Bağdat yönetimiyle iyi geçinmemesine rağmen, Tahran yönetimi şiddetle eleştirmiştir. İran'ın savaşla birlikte Irak'ın parçalanacağı ve Irak'ta bir Kürt devletinin ortaya çıkmasının kendi içindeki ayrılıkçı Kürtleri etkileyeceği düşüncesi, İran'ın Irak politikasının belirlenmesinde önemli bir faktör olmuştur.²⁹⁹ İran'ın söz konusu tehdit algısı, Suriye ve Türkiye tarafından paylaşılmaktadır. Birinci Körfez Savaşı'nda üçlü devletler, Irak'ın parçalanmasına şiddetle karşı çıkmış ve işbirliğine gitmiştir. İşgalden sonra Türkiye'nin oluşumuna

²⁹⁵ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.121-128.

²⁹⁶ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.121-128.

²⁹⁷ Erol Kurubaş, "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", *Avrasya Dosyası*, 2003, Cilt: 9, Sayı: 4, s.205.

²⁹⁸ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.121-128.

²⁹⁹ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s.453.

öncülük ettiği Irak’a Komşu Ülkeler Toplantısı, İran, Türkiye ve Suriye arasında Irak’ın durumuyla ilgili önemli bir çalışma olmuştur.³⁰⁰

Üç ülkenin de Irak’ın parçalanmasına karşı olmaların rağmen işgal sonrasında Türkiye’nin Kuzey Irak’a girip enerji kaynaklarını alma ihtimali, İran’ı tedirgin etmiştir. Tahran’ın bu algısı Türkiye’nin işgal sonrasında Kuzey Irak’a yaptığı operasyonlarda İran’ın soğuk davranmasına neden olmuştur.³⁰¹ Tahran’ın işgal sonrası Irak politikasını belirleyen bir diğer etmen ise Irak’taki Şii kesimler olmuştur. İran, Irak’ın yeniden yapılandırma sürecinde Şiilerin güçlenmesi ve temsiliyetlerinin artması için girişimlerde bulunmuştur.³⁰²

Özetle Türkiye’nin yukarıda değinilen güvenlik odaklı endişeleri ile İran’ın ABD tarafından uluslararası izolasyona uğratılması ve İran’ın bölgesel bir takım çıkarları, iki ülkenin İkinci Körfez Savaşı’na karşı çıkmasına neden olmuş, ancak Irak’ın parçalanmasına karşı ortak bir tutum sergileyen Türkiye ve İran savaş sonrası dönemde özellikle Suriye sorunu nedeniyle bir “ayrılığa” düşmüştür.

4. Türkiye-İran Arasında Gelişen İşbirlikleri

4.1. Terör Örgütlerine (PJAK/PKK) Karşı Kurulan İşbirliği

1980’li yılların başında Marksist-Leninist bir felsefeyle kurulan PKK terör örgütü, o günden beri Türkiye’nin Ortadoğu politikalarında ve Ortadoğu ile ikili ilişkilerinde önemli bir başlık olmuştur. Türkiye, uzun süre PKK’nın İran, Irak ve Suriye tarafından destelendiğini dile getirmiş ve bu durum, ikili ilişkilerde önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak; Türkiye’nin AKP iktidarı döneminde İran’la kurduğu ilişkiler ve PKK’nın bir uzantısı durumunda olan PJAK’ın İran’daki faaliyetleri, iki ülkeyi yakınlaştıran nedenler olmuştur. Aynı

³⁰⁰ Oran, a.g.e., s.453.

³⁰¹ Oran, a.g.e., s.454.

³⁰² Oran, a.g.e., s.454.

zamanda her iki ülkedeki Kürt nüfusu nedeniyle Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi de, ikiliyi yakınlaştırmış ve işbirliğine gitmelerine neden olmuştur.³⁰³

PKK'nın kurulduğu ilk yıllarda İran'ın örgüte destek verdiği ileri sürülmektedir. Bu durum, iki devlet arasında büyük gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Kendi içinde önemli büyüklükte bir Kürt nüfusu barındıran İran yönetimi, PKK'nın giderek büyümesinden ve Kürt devleti kurma hedeflerinden tedirgin olmuştur.³⁰⁴ İran, bu doğrultuda Türkiye'yi karşısına almamak amacıyla 1984 yılında Türkiye ile anlaşmak durumunda kalmıştır. 28 Kasım 1984'te imzalanan anlaşma ile hem İran'ın hem de Türkiye'nin kendi topraklarında birbirlerinin güvenliğini tehlikeye atacak faaliyetlere izin verilmemesi konusunda anlaşmışlardır.³⁰⁵ Ancak akademisyen Nihat Ali Özcan, Türkiye-İran arasındaki bu anlaşmadan iki yıl sonra, İran'ın PKK ile 1986 yılında bir anlaşmaya vardığını ileri sürmektedir. Özcan'a göre, anlaşmada PKK'nın Türkiye-İran sınırında eylem yapmaması ve Türkiye içinden İran'a istihbarat sağlanması kararlaştırılmıştır.³⁰⁶ İran'ın PKK ile bu ilişkisi, ikili ilişkilerinde güvenlik boyutunu daha çok ön plana çıkarmıştır.

AKP öncesi Türkiye-İran ilişkilerindeki güvenlik merkezli yaklaşmanın tarihi PKK'nın kurulduğu yıllara dayanmaktadır. Ancak hem Türkiye'nin yapılan anlaşmalara rağmen İran'a yönelik eleştirileri hem de bölgede Suriye'nin PKK'ya aktif desteğinden dolayı çalışmalar başarıya ulaşamamıştır. Suriye ile Adana Mutabakatının imzalanması ile Türkiye, PKK'ya karşı daha güçlü bir duruma gelmiştir.

AKP döneminde hem Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği tamamen kesmesi hem de Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından dolayı, Türkiye-İran arasında 2002 yılından itibaren güvenlik konusunda önceki dönemlere nazaran daha uyumlu bir

³⁰³ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s.451.

³⁰⁴ Oran, a.g.e., s.452.

³⁰⁵ Nihat Ali Özcan, "İran-PKK İlişkisi Nereye?", *Türkiye*, 11.05.2013.

³⁰⁶ Özcan, a.g.m., 11.05.2013.

politika yürütülmüş ve işbirliği sağlanabilmiştir.³⁰⁷ Bu yakınlaşmada etkili olan gelişmelerden biri de bu işbirliğinin kurulmasına doğrudan etkide bulunan, 1997’de kâğıt üzerinde belirlenen ve 2004 yılında PKK’nın İran kökenli üyeleri tarafından eylemlere başlayan PJAK’ın (Party For a Free Life in Kurdistan) kurulmasıdır.³⁰⁸

PJAK terör örgütünün temel amacı, bütün terör örgütlerinde olduğu gibi şiddet kullanarak İran’daki Kürt nüfusunun haklarını elde etmek olarak açıklanmıştır.³⁰⁹ Örgütün kurulmasında PKK’nın üst düzey yönetici kadrolarının aktif katkısı olmuştur. PJAK’ın kurulmasında aktif rol almış ve PKK’nın önemli isimlerinden biri olan Cemil Bayık, iki örgütün ilişkisi hakkında “biz, birbirimizi destekleyen iki kardeş partiyiz” şeklinde bir açıklama getirmiştir. Dahası iki örgüt, aynı kampları kullanma ortaklığı içine de girmişlerdir.³¹⁰ İki örgüt arasındaki derin ilişki, Türkiye-İran arasında önemli işbirliklerinin kurulmasını sağlamıştır. İki ülke arasında işbirliğinin kurulmasındaki tek etken bununla sınırlı değildir.

Söz konusu gelişmelerin yaşandığı dönemde Türkiye’de 2004 yılında PKK, Abdullah Öcalan’ın yakalanmasından sonra ilan edilen ateşkesi bitirdiğini açıklamış ve daha sonra, Türkiye’nin Ortadoğu sınırlarını özellikle Kuzey Irak bölgesini kullanarak TSK ile çatışmaya başlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin örgüte karşı mücadele girişimlerini arttırmıştır. Türkiye’nin İran’la işbirliği kurmasının temel nedeni de yine İran’daki PJAK’ın ve Türkiye’deki PKK terörünün varlığıdır. Birbirine bağlı olarak gelişen bu tehdit algısı, iki ülkenin PKK ve PJAK konusunda işbirliği sağlamalarına neden olmuştur.

AKP dönemi Türkiye-İran ilişkilerinde PKK varlığı ikili arasında bir çatışma değil iş birliği yaratmıştır. Özellikle Irak’ın işgali sonrası her iki ülkede oluşan ortak tehdit algısı ve PKK’nın bir uzantısı olan PJAK’ın İran’da faaliyet göstermesi, Türk-İran ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. 2002 yılında yapılan birkaç operasyon neticesinde Türkiye’nin Hizbullah’ı çökertmesi ve İran’ın da PKK’yı bir terör örgütü

³⁰⁷ Oran, a.g.e., s.452.

³⁰⁸ Soner Çagaptay-Zeynep Eroğlu, “The PKK, PJAK, and Iran: Implications for U.S.-Turkish Relations”, **The Washington Institute**, 2007, s.1.

³⁰⁹ Çagaptay-Eroğlu, a.g.m., s.2-3

³¹⁰ Çagaptay-Eroğlu, a.g.m., s.2-3

olarak kabul ettiğini açıklaması, ikili ilişkilerin yakınlaşmasını sağlamıştır. Oran’a göre İran’ın PKK karşısındaki tutum değişikliğinin altında iki neden bulunmaktadır. Öncelikle Öcalan’ın yakalanmasının ardından örgütte bir takım ayrılıklar ortaya çıkmış ve bu durum, İran için PKK’yı “güvenilir bir örgüt” olmaktan çıkarmıştır. Diğer bir neden ise; ABD’nin 11 Eylül saldırılarından sonra önce Afganistan ardından Irak’ı işgal etmesi ve İran’ı “şer eksenine” dâhil etmesi, İran’ın güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur.³¹¹

Türkiye-İran arasındaki yakınlaşmada Recep Tayyip Erdoğan’ın 2004 yılında Tahran’a gerçekleştirdiği ziyaret büyük önem arz etmektedir. Erdoğan’ın bu ziyaretinde, ikili arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Tahran yönetimi, PKK’nın terör örgütü olduğunu açıklamış, PJAK ve PKK ile mücadelede karşılık istihbarat alış verişinin yapılmasını kabul etmiştir. Ayrıca, iki ülkenin sınırlarının güvenliğine karşılıklı saygı gösterilmesi ve genelkurmay düzeyinde toplantıların yapılması kararlaştırılmıştır.³¹²

Yapılan anlaşma, olumlu sonuçlarını hemen göstermiştir. İran, hem yakaladığı birçok PKK militanını Türkiye’ye teslim etmiş hem de PKK’nın İran topraklarını kullanmalarını engellemeye çalışmıştır.³¹³ İki ülke arasındaki bu işbirliği, daha önceki dönemlerin aksine güvenlik odaklı söylemlerin azalmasını sağlamış ve bu durum, yeni işbirliği imkânlarının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda 2007 yılında ABD de Türkiye-İran arasındaki istihbarat paylaşımına katkıda bulunacağını açıklamış; nihayetinde Türkiye, PKK ile mücadelede önemli kazanımlar elde etmiştir.³¹⁴

Türkiye ile İran arasındaki terör örgütleri ile mücadele işbirliği konusunda bir diğer önemli gelişme ise, On İkinci Türkiye-İran Yüksek Güvenlik Konseyi’nin Ankara’da toplanmasıdır. Bu toplantının ana gündemi, terörle mücadelede var olan işbirliğini ilerletmek ve iki ülke arasında suçla mücadele alanını genişletmek

³¹¹ Oran, a.g.e., s.452.

³¹² “Erdoğan’ın ziyareti İran basınında geniş yer aldı”, **CNNTÜRK**, 29.07.2004.

³¹³ Oran, a.g.e., s.451.

³¹⁴ “ABD’den Hem İstihbarat Hem Lojistik Destek”, **Radikal**, 17.12.2007.

olmuştur. Bu konseyin toplantısında alınan kararlar; iki ülkenin terör örgütlerinin yanı sıra organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır güvenliği konularında işbirliği sağlanmasını kolaylaştırmıştır.³¹⁵

Sonuç olarak PKK'nın kurulduğu yıllarda ikili arasındaki sorunlara rağmen bir takım anlaşmalar yapılmış ancak hedeflenen işbirliği sağlanamamıştır. PKK'nın bir kolu olan PJAK'ın İran'da faaliyete geçmesi, son dönemde iki ülke arasındaki ziyaretler, Türkiye-İran arasında terörle mücadelede işbirliğinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Yine 11 Eylül saldırıları sonrasında İran'ın ABD tarafından “şer eksenine” dâhil edilmesi, İran'ın Türkiye'ye yaklaşmasını ve işgal sonrası dönemde bir Kürt devletinin kurulmasının önüne geçmek için ikili arasında işbirliğinin kurulmasını sağlamıştır. Erdoğan'ın Tahran ziyareti ve On İkinci Türkiye-İran Yüksek Güvenlik Konseyi'nin Ankara'da toplanması, bu süreci hızlandıran diğer gelişmeler olmuştur. Türk-İran ilişkilerinde terörle mücadelede 2000'li yıllarda kurulan işbirliği, ikili ilişkilerin güvenlik söylemlerinden uzaklaşmasını kolaylaştırmış ve aralarında yeni işbirliklerinin kurulmasına fırsat vermiştir.³¹⁶ Terörle mücadele kurulan işbirliğinin aslında bir zorunluluk olduğu da ileri sürülebilir. PJAK'ın ve PKK'nın Kuzey Irak'ı ortak üs olarak kullanması ve ikili arasındaki yakın ilişki, Türkiye ve İran'ın işbirliği sağlamasını kolaylaştırmıştır.

4.2. İsrail-Filistin Sorununa Yönelik Geliştirilen İşbirliği

Çalışmanın bu kısmında İsrail-Filistin çatışması tüm boyutlarıyla ele alınmayacak daha ziyade Türkiye-İran ilişkilerine olan yansımaları ele alınacaktır. Ortadoğu'daki birçok devletin İsrail-Filistin çatışmasının bir tarafı haline geldiği olgusu göz önüne alındığında sorunu, Türkiye ve İran açısından da değerlendirmek bir zaruret olmaktadır.

³¹⁵ “2008’de Türkiye-İran ilişkileri”, **Milliyet**, 19.12.2008.

³¹⁶ Sinkaya, “Başbakan Erdoğan’ın Tahran Ziyaretinin Sonuçları ve Türkiye-İran ilişkilerinin Sınırları”, **Ortadoğu Analiz**, 2009, Cilt: 1, Sayı: 19, s.22-23.

Bugün İsrail'in bölgedeki en büyük karşıtı durumunda bulunan İran, Soğuk Savaş döneminde bölge devletlerinin SSCB yanlısı eğilimleri ve Irak'ın kendisine yönelik toprak talepleri neticesinde İsrail'e yaklaşmıştır. Bunun yanında İsrail de Arap kuşatmasından kurtulmanın çaresini İran'a yaklaşmak olarak değerlendirmiştir. İki kutuplu dünyada İsrail-İran ilişkilerinin temel çıkış noktası bu yakınlaşma olmuştur.³¹⁷

İkili arasındaki yakınlık durumu, İran İslam Devrimi'nden sonra Humeyni'nin İsrail karşıtlığını İran dış politikasında önemli bir argüman olarak değerlendirmesiyle son bulmuştur.³¹⁸

Öte yandan birinci bölümde vurgulandığı üzere Türkiye'nin Arap devletleri ile yaşadığı sorunların temel nedenlerinden biri, Türkiye'nin İsrail devletini tanıyan ilk bölge ülkesi olmasıdır. Ancak Soğuk Savaş döneminde Batı yanlısı bir politika izlemesine rağmen yaşadığı sorunlar (Kıbrıs meselesi, silah ambargosu) Türkiye'yi yeni alternatifler aramaya itmiştir. Bu çerçevede özellikle Kıbrıs meselesindeki yalnızlığını gidermek amacıyla İslam ülkelerine yanaşmış ve ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.³¹⁹ Bu dönemde Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara'da büro açmasına izin vermiş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda (BMGK) Siyonizm'i ırkçılık olarak kabul etmiştir. Ancak söz konusu sorunlara rağmen Türkiye, İsrail'le ilişkilerine önem vermiş ve 1990'lı yıllarda ikili Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalamıştır.³²⁰

Kısaca AKP öncesi dönemde Türkiye ve İran'ın, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik tutumlarına bakıldığında iki ülkenin de farklı yaklaşımlar içinde olduğu görülmektedir. Özellikle devrimden sonra İsrail karşıtlığı, İran dış politikasında önemli bir söylem durumundayken; Türkiye, aynı dönemde İsrail'le yaşadığı

³¹⁷ Arif Keskin, "İsrail-Filistin Sorunu ve İran-Türkiye İlişkileri", **21. Yüzyıl**, 2010, Sayı:20, s.31.

³¹⁸ Keskin, a.g.m., s.32.

³¹⁹ Keskin, a.g.m., s.31-32.

³²⁰ Keskin, a.g.m., s.35.

sorunlara rağmen ilişkilerin devam etmesi yönünde atılımlarda bulunmuş ve bu çerçevede çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.³²¹

Türkiye, 2002 yılından itibaren bölgeye yönelik geliştirdiği çok yönlü ve aktif politika ile birlikte Filistin sorununda 2000 öncesi döneme göre İran'a daha da yaklaşma eğilimi göstermiştir. Türkiye siyasi kadrosu, İsrail'in Filistin halkına yönelik eylemlerini sert bir dille eleştirmiş ve uluslararası platformlarda her fırsatta Filistin halkının yanında olduğunu dile getirmiştir. Türkiye, AKP döneminde İran'ın İsrail politikasına önemli ölçüde yaklaşmıştır. Türkiye'nin Filistin sorununa daha da aktif şekilde katıldığını gösteren önemli olaylardan biri Hamas üyelerinin 2006 Şubat ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur. Batı medyasında “terör örgütü” olarak kabul edilen Hamas'ın Türkiye ziyareti, hem Türkiye'nin eleştirilmesine neden olmuş hem de Türkiye'nin Filistin sorunundaki aktif tutumunu göstermiştir.³²²

2008 yılında İsrail'in Gazze'ye düzenlediği saldırı neticesinde Türkiye başbakanı Erdoğan; İsrail'i çok sert eleştirmiş, İsrail'in masum insanların haklarına girdiğini ve uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiğini dile getirmiştir.³²³ Davos Zirvesinde yaşanan “One Minute”, alçak koltuk krizi ve 9 Türk vatandaşın öldürüldüğü “Mavi Marmara” olayları, Türk-İsrail ilişkilerini önemli ölçüde zedelemiştir. Türkiye'nin İsrail'le yaşadığı bu sorunlar, tüm dünyada özellikle de Ortadoğu'da büyük yankı uyandırmıştır. Bu olay neticesinde İsrail karşıtı olarak bilinen tüm taraflardan Türkiye'ye destek mesajları gelmiştir. Tahran yönetimi de Türkiye'nin bu tutumunu desteklemiş ve Erdoğan'ın tepkisinin haklı olduğunu dile getirmiştir.³²⁴

Yaşanan sorunlar, sadece Türkiye-İsrail ilişkilerini bozmamış; aynı zamanda İsrail'in en büyük destekçisi durumundaki ABD ile Türkiye ilişkilerinde de sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'den ABD'ye yönelik en fazla dile getirilen eleştirilerden biri, ABD'nin İsrail'e verdiği koşulsuz desteğin İsrail'in sorumsuzca

³²¹ Keskin, a.g.m., s.35.

³²² Oran, a.g.m., s.431

³²³ Selin M. Bölme, “Gazze’de Katliam Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu”, **SETA Analiz**, 2009, s.10.

³²⁴ Bölme, a.g.m., s.12.

davranmasına neden olduğudur.³²⁵ Türkiye'nin ABD-İsrail ikilisiyle yaşadığı sorunlar, devrimden beri Batı ile büyük sorunlar yaşayan İran tarafından olumlu karşılanmış ve Türkiye-İran, önceki dönemlerin aksine İsrail karşısındaki tutumlarında yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak söz konusu yakınlaşmaya rağmen İran'ın, Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik çalışmalarından rahatsızlık duyduğu da iddia edilmektedir.³²⁶

İran, Ortadoğu siyasetinde İsrail karşıtlığına ve Filistin davasındaki savunucu rolüne büyük önem vermektedir. Bu bağlamda Türkiye-İran arasındaki yakınlaşma ve Türkiye'nin Filistin davasındaki aktif tutumu, İran'ın dış politika söylemlerine uymamaktadır. İran'ın en büyük tedirginliklerinden biri, Türkiye'nin bu aktif tutum sayesinde kendi rolünü devralma düşüncesidir. Bu çerçevede Filistin sorununun Türkiye-İran arasında yeni bir rekabet alanı olma potansiyeli taşıdığı ileri sürülmektedir.³²⁷ Nasuh Uslu, Türkiye'nin hem İsrail'e hem de Filistin'e yakın bir devlet olması nedeniyle Filistin sorununda İran'dan daha etkili olabileceği fikrine katılmaktadır. Ancak ona göre özellikle AKP kadrolarının İsrail karşıtlığının yüksek olduğu bir geçmişten gelmeleri, İsrail-Filistin çatışmasını duygusallıkla değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu durum ise, Türkiye'nin İsrail'e karşıt tavrını güçlendirdikçe sorunun çözümünde üstleneceği rolü de tehlikeye koymaktadır.³²⁸

Sonuç olarak, Türkiye'nin daha önceki dönemlerin aksine Filistin davasına yönelik tutumları İran'a yaklaşmış ve İsrail karşıtlığı bu bağlamda ikili arasında bir ayırım olmaktan çıkmıştır. Türkiye-İsrail arasında yaşanan bir takım olaylar sonrasında Türkiye, Filistin sorununda İsrail'i neredeyse en fazla eleştiren devlet durumuna gelmiştir. İsrail'in Filistin'e karşı daha güçlü durumda bulunması ve Türkiye'nin mazlum durumunda bulunan Filistin'i destekleyen söylemleri, Türkiye'nin hem bölgesel hem de uluslararası toplumda olumlu karşılanmasını sağlamaktadır. Dahası Türkiye'nin birçok devlet gibi ikili devlet çözümünü

³²⁵ Bölme, a.g.m., s.9.

³²⁶ Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı", *Bilig*, 2010, Sayı:25, s.168.

³²⁷ Uslu, a.g.m., s.167.

³²⁸ Uslu, a.g.m., s.168.

desteklemesi, Türkiye'nin manevra alanını genişleten bir etkidir. İran'ın koyu ideolojik söylemlerine karşı Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ilişkiler ve Türkiye'nin her iki tarafla görüşmelerde bulunması, Filistin sorunun çözümünde Türkiye'ye önemli imkânlar sunmaktadır.

5. Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri

5.1. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri

AKP döneminde Türkiye'nin komşularıyla “sıfır sorun politikası” doğrultusunda geliştirdiği ilişkilerin en önemli aracı ekonomi olmuştur. Kemal Kirişçi'nin Türk dış politikasına uyguladığı “ticaret devleti” söylemi, Türkiye'nin 2000'li yıllarda yürüttüğü dış politikanın ekonomik boyutunun anlaşılmasında önemli bir yaklaşımdır. Liberal teoriye yakın bir söylem olan “ticaret devleti” kısaca; bir ülkenin ekonomiyi dış politikasının bir aracı olarak kullanması ve bununla ikili ilişkilerde sorunların çözülmesini sağlayarak ülkeler arasında “karşılıklı bir ekonomik bağımlılığın” yaratılması olarak tanımlanabilir.³²⁹

Bu çerçevede AKP iktidarı döneminde Türkiye, komşularla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiş ve böyle bir yaklaşımın komşular arasındaki bağımlılığı arttıracaklarını ve bunun da bölgedeki sorunların çözümünü kolaylaştıracağını ileri sürmüştür.³³⁰ Türkiye'nin ekonomik ilişkilere verdiği önem doğrultusunda İran'la ekonomik ilişkilerde büyük artışlar yaşanmıştır. Ancak AKP döneminde İran'la geliştirilen ekonomik ilişkilerin temeli 2000 öncesi dönemde atılmıştır.³³¹ AKP öncesi dönemde yapılan bir takım görüşme ve antlaşmalarla günümüz İran-Türkiye ekonomik ilişkilerinin ilk adımları atılmış ancak; 2000 öncesi dönemde ekonomik ilişkilerde düzenli bir hareketlilikten ziyade bölgesel

³²⁹ Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, s. 29–57.

³³⁰ Kirişçi, a.g.m., s.29-57.

³³¹ Kemal İskit, “Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics”, **Perceptions**, Cilt: 1, No: 1, Mart-Mayıs 1996, s.58-82

gelişmelerden büyük oranda etkilenen düzensiz bir hareketlilik söz konusu olmuştur.³³² Bu durumun en somut örneklerinden biri 1980-1988 İran-İrak Savaşı'dır. Türkiye'nin tarafsız bir politika takip ettiği bu savaş döneminde İran'la olan ticaret 1,5-2 milyar dolara yükselmiştir. Daha sonra ticari ilişkilerin gerilediği ve 1990'lı yıllarda Körfez Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler dolayısıyla büyük bir düşüş yaşadığı görülmektedir. AKP öncesi dönemde Türk-İran ekonomik ilişkilerindeki en önemli konular; ticari ilişkiler ve buna bağlı olarak enerji ticareti ile ulaşım sorunlarıdır.³³³

İkilinin coğrafik olarak transit geçiş yolları üzerinde bulunmaları nedeniyle İran, Türkiye'yi dışarıya açılmanın bir yolu olarak değerlendirirken; Türkiye ise, İran'ı Orta Asya'ya kolay geçiş yapabileceği bir köprü olarak değerlendirmiştir. İkili arasındaki bu yaklaşım, Türk-İran ekonomik ilişkilerini günümüz itibarıyla de yoğun bir şekilde etkilemektedir.

Öte yandan Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinde belirleyici bir konumda bulunan enerji ticareti, AKP öncesi dönemde atılan bir takım adımlarla düzeltilmeye çalışılmıştır. İkili arasında yapılan görüşmeler neticesinde 1995 yılında Doğalgaz Satış Mutabakatı imzalanmıştır. Daha sonra 1996 yılında "NIGC – İran ile Doğalgaz Alım ve Satım Antlaşması" olarak imzalanacak olan mutabakatta Türkiye- İran arasında bir boru hattının inşa edilmesine, Türkiye'nin 25 yıl süre ile İran'dan yıllık 3 milyar metreküp doğalgaz alması ve bu miktarın 2007 yılında 10 milyar metreküpe çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma, 2001 yılında hayata geçirilmiştir.³³⁴

2000'li yıllara yükselişe geçen enerji ticareti ile birlikte Ankara-Tahran ikilisi arasındaki ilişkilerin yakınlaştığı yeni bir dönem başlamıştır.³³⁵ Bu dönemle birlikte ikili arasında zaman zaman yaşanan bir takım sorunlara rağmen, Türkiye-İran

³³² Fatma Sariaslan, "2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri", **Akademik Ortadoğu**, Sayı:15, 2007, s.14.

³³³ Sariaslan, a.g.m., s.12-15.

³³⁴ İskit, a.g.m., s.58-82.

³³⁵ Sariaslan, a.g.m., s.12-15.

Doğalgaz Anlaşması günümüz itibariyle geçerliliğini korumaktadır.³³⁶ 2000 sonrası ekonomik ilişkilere bakıldığında AKP öncesi dönemde yapılan bir takım anlaşma ve görüşmelerin ikili arasındaki ekonomik ilişkilere büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir.

5.2. AKP Dönemi Türkiye-İran Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin 2000 öncesi dönemde İran'la kurduğu ekonomik ilişkilerin AKP döneminde yeni şartlarda ve daha üst düzeyde ilerlediği görülmektedir. AKP'nin komşularla sıfır sorun söyleminden hareketle yakın komşularıyla kurulan ekonomik ilişkilerinin sorunların çözümüne aktif bir rol oynayacağı ileri sürülmüştür.³³⁷ Bu doğrultuda İran'la karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiş ve her ziyaret, ekonomik ilişkilerin bir adım öteye gitmesini sağlamıştır. İkili arasındaki yoğun diplomatik görüşmelerin altında; İran'ın kendisine uygulanan ekonomik ambargonun yükünü hafifletme ve Batı pazarlarını açılma çalışmaları ile Türkiye'nin başta Rusya ile yaşadığı enerji bağımlılığını azaltma ve Orta Asya pazarlarına açılma gibi hedefleri yatmaktadır.³³⁸

Bu doğrultuda Türkiye-İran arasında Türkiye'nin büyüyen enerji ihtiyacına rağmen doğalgaz ve petrol gibi kaynaklara sahip olmaması, Türkiye'yi başta Rusya ve İran olmak üzere başka devletlere bağımlı hale getirmektedir. Türkiye'nin o tarihten itibaren en büyük çabası, enerji ihtiyacının yüzde 60'ını karşılayan Rusya ile yaşadığı bağımlılığı hafifletmektedir. Türkiye açısından İran, hem coğrafik olarak kendisine yakın olması hem de sahip olduğu enerji kaynakları ile Rusya ve Irak'tan sonra en büyük alternatif durumundadır. Türkiye'nin enerji konusundaki bu arayışı, Türk-İran ekonomisini canlandıran önemli bir etkidir.³³⁹

³³⁶ Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu**, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s.436.

³³⁷ Sariaslan, a.g.m., s.10-20.

³³⁸ Sariaslan, a.g.m., s.10-20.

³³⁹ Nader Habibi, "Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions", **Brown Center Fob Middle East Studies**, 2012, Sayı: 62, s.4.

Ankara-Tahran arasında daha önce imzalanan anlaşmalar, AKP döneminde yeni anlaşmalarla devam ettirilmiştir. Enerji işbirliği anlaşmalarının en önemlisi, 2007 yılında imzalanan anlaşmadır.³⁴⁰ Anlaşmada, enerji ile ilgili olarak üç önemli konuda fikir birliği sağlanmıştır. İran ve Türkmen doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, 14 trilyon metreküp rezerve sahip olan Güney Parsta³⁴¹ bazı sahaların ihalesiz Türkiye'ye verilmesi, üretilen gazın bir miktarının Türkiye'nin kullanımına verilmesi ve kalan kısmının Türkiye-Avrupa Birliği Doğalgaz Hattı'ndan (Nabucco) Avrupa'ya taşınması kararlaştırılan önemli konulardır.³⁴² İkili arasına önemli gelişmelerin sağlanmasını kolaylaştıracak olan bu mutabakatın 2008'de imzalanıp hayata geçirilmesi kararlaştırılmış ancak söz konusu beklenti gerçekleşmemiştir.³⁴³ Türkiye tarafından 2010 yılında bu projenin durdurulduğu açıklanmıştır.³⁴⁴

İki ülke arasında enerji ile ilgili olarak yapılan 2007 tarihli mutabakatın hayata geçirilememesinden sonra, 17 Kasım 2008 tarihinde konu ile ilgili olarak bir başka mutabakat metni hazırlanmıştır.³⁴⁵ Mutabakatta; Türkmenistan doğalgazının İran üzerinden Türkiye'ye taşınması, Güney Pars'ın bazı bölgelerinde yatırımların yapılması ve çıkarılan doğalgazın yarısının Türkiye'ye, diğer yarısının ise, Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılması kararlaştırılmıştır.³⁴⁶

Yine AKP iktidarı döneminde ikili arasında bir takım fuarlar düzenlenmiş, 2003'te Türk-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi kurulmuş, 2002'de imzalanan Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması 2007'de yürürlüğe girmiş ve 2008 yılında

³⁴⁰ Sariaslan, a.g.m., s.14-16.

³⁴¹ Güney Pars, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinin bulunduğu, İran ve Katar denetimindeki Basra Körfezi bölgesidir. Uluslararası Enerji Kurumunun verilerine göre bölgede yaklaşık 50 milyar metreküplük bir doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bkz. <http://www.iea.org/>, (Erişim) 11.01.2014.

³⁴² İlk kez 2002 yılında BOTAŞ tarafından gündeme getirilen Nabucco projesinin temel hedefi 2009'da Ankara'da yapılan antlaşmada Hazar petrollerinin Türkiye üzerinden Batıya taşınması olarak açıklanmıştır. Proje özellikle AB tarafından Rusya aracılığıyla enerji transferi güzergâhına bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Proje ayrıca Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya gibi ülkeleri de kapsamaktadır. bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Nabucco_Boru_Hatt%C4%B1_Projesi ve Fehmi Gürdallı, "Nabucco projesi nedir? Ne değildir?", <http://www.ntvmsnbc.com/id/24983042/>, 13.07.2009, (Erişim) 30.04.2014.

³⁴³ Oran, a.g.e., s.459.

³⁴⁴ "İran'la Güney Pars Defteri Kapandı.", **Sabah**, 24.07.2010.

³⁴⁵ Sariaslan, a.g.m., s.14-16.

³⁴⁶ Oran, a.g.e., s.459.

Türkiye'nin İran sınırına yakın illerinde ortak bir sanayi bölgesinin kurulması kararlaştırılmıştır.³⁴⁷

İkili arasında yapılan bir takım görüşme ve anlaşmalarıyla birlikte Türk-İran ekonomik verilerinde büyük bir değişim yaşanmıştır. Ekonomi bakanlığının verilerine göre 2001 yılında Türkiye'nin İran'la ticaret hacmi yaklaşık 1.201 milyar dolarken bu oran, 2013 yılında 14 milyar dolar olarak yükselmiştir.³⁴⁸ Türkiye'nin İran'la ulaştığı bu seviye ile birlikte Türkiye'nin İran'dan aldığı ithal ürünlerinde doğalgaz, petrol ve petrol ürünlerinin dışında bir çeşitlilik olmazken, Türkiye'nin İran'a sattığı ürünlerde büyük bir ürün çeşitliliği ortaya çıkmıştır.³⁴⁹ Temel ihraç ürünleri pek değişmemekle birlikte; özellikle demir, çelik, motorlu taşıt ve araçları ile traktör parçaları, orman ürünleri, tütün, cam ve ürünleri ve dokuma kumaştan oluşan geniş bir yelpazede ihracat gerçekleşmiştir.³⁵⁰ Öte yandan İran'a yapılan değerli maden ihracatında büyük bir artış yaşanmıştır. TUIK 2012 verilerine göre 5,4 milyar dolar olan altın ihracatının 4,4 milyar dolarlık kısmı İran'a gerçekleşmiştir.³⁵¹ Ayrıca Türkiye'nin İran'dan enerji ithalatında büyük bir artış yaşanmış ve son verilere göre İran enerji ithalatından Rusya'dan sonra yüzde 40'lık bir oranla ikinci sırada gelmektedir. Türkiye'nin giderek büyüyen enerji ihtiyacı, ithalat verilerinde ihracata göre daha hızlı yükselişlerin yaşanmasına neden olmuştur.³⁵²

AKP öncesi döneme göre büyük bir artış gösteren ekonomik verilerin gerçek potansiyelinin altında kaldığı ve bunun da Batının İran'a uyguladığı ekonomik ambargodan ve İran'ın iç siyasetindeki bazı sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir.³⁵³

³⁴⁷ Oran, a.g.e., s.459.

³⁴⁸ <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF>. (Erişim) 30.01.2014.

³⁴⁹ Sariaslan, a.g.m., s.17.

³⁵⁰ Sariaslan, a.g.m., s.17.

³⁵¹ T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Altın İhracatı İle İlgili Kamuoyu Açıklaması", 31.07.2012.

³⁵² Sariaslan, a.g.m., s.15-19.

³⁵³ Sariaslan, a.g.m., s.17-19.

Özellikle ABD'nin İran'a karşı tutumu, kısa bir süre önce P5+1 ülkeleriyle varılan anlaşmaya kadar sıkı bir karşıtlık ve ambargo şeklinde tezahür etmiştir. Bu nedende dolayı Türkiye, İran'la ekonomik ilişkilerini düzenlerken aynı zamanda ABD faktörünü de göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. İkili ilişkilerdeki ABD faktörü, Türkiye-ABD ilişkilerinde zaman zaman sorunların yaşanmasına ve Türkiye'nin İran'dan aldığı petrol oranında büyük düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. İran'a uygulanan ekonomik ambargo neticesinde İran'ın ihraç ettiği petrol miktarında yüzde 40'a varan bir düşüş yaşanmış ve bu durum, Türkiye'yi oldukça olumsuz etkilemiştir.³⁵⁴ Türkiye'nin Rusya ile yaşadığı bağımlılığı azaltma amacıyla İran'la kurmaya çalıştığı ilişkilere rağmen ABD'nin baskıları nedeniyle Ankara, 2012 yılında İran'dan aldığı petrol miktarında büyük bir daralmaya gitmiştir.³⁵⁵ İlaveten Türkiye'nin İran'da enerji sektöründe yaptığı büyük yatırımlara rağmen İran'ın yaşadığı ambargo, Türk şirketlerinin İran'da çalışması konusunda isteksizlik yaşamalarına neden olmuştur. Bunun dışında İran'ın uluslararası ekonomik ambargoya maruz kalması, Tahran için de büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur. İran merkez bankasının sürekli krizlerle uğraşması, İran şirketlerinin yabancı ülke şirketleri ile anlaşma yapamaması, yabancı ülkelerin İran'dan alınan petrol ücretlerinin ödemelerinde karşılaşılan sorunlar bunların başında gelmektedir.³⁵⁶

İki ülke arasında AKP öncesi döneme göre yükselen ekonomik veriler, gerçek potansiyelinin altında kalmaktadır. Bu durumun yaşanmasında; İran'a uygulanan ambargolar, tüketim ürünlerine uygulanan yüksek gümrük vergileri, gecikmeli taşıma izinleri ve taşımada kullanılan petrol fiyatlarının yüksekliği gibi birçok faktör etkili olmaktadır. Bunun dışında, İran'ın kendi iç siyasetindeki bazı sorunlar da rol oynamaktadır. Bunun en açık örneklerinden biri, Türkcell'in 2004 yılında İran'la yaptığı 3 milyar dolarlık anlaşmanın İran parlamentosunda "Türkiye'nin Siyonist bağlarının" gerekçe gösterilerek iptal edilmesidir.³⁵⁷

³⁵⁴ Habibi, a.g.m., s.5.

³⁵⁵ Habibi, a.g.m., s.5-6.

³⁵⁶ "2008'de Türkiye-İran ilişkileri", **Milliyet**, 19.12.2008.

³⁵⁷ Oran, a.g.e., s.460.

Yukarıda değinilen söz konusu olumsuzluklara rağmen Türk-İran ekonomik ilişkileri büyük bir artış göstermekle birlikte turizm sektöründe de büyük hareketlilikler yaşanmıştır. İki ülkenin karşılıklı turist sayılarındaki artışta bu dönemde düzenlenen ekonomik ve kültürel fuarların büyük etkisi olmuştur. TÜİK verilerine göre 2000 yılında Türkiye'ye gelen İranlı turist sayısı 380 bin iken bu rakam, 2012 yılında 2 milyona yaklaşmıştır.³⁵⁸

Sonuç olarak; İran'ın Türkiye'yi ambargodan kurtulmanın bir kapısı, Türkiye'nin ise İran'ı hem Orta Asya pazarlarına ulaşmak için bir köprü olarak değerlendirmesi hem de Rusya'ya alternatif arayışı, ikili arasındaki enerji işbirliğinin temel nedenleridir. AKP döneminde Türkiye, daha önce İran ile imzalanan anlaşmaları devam ettirmiş ve özellikle Rusya ile yaşadığı enerji bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. İran, sahip olduğu rezervler ve Türkiye'ye yakınlığı nedeni ile Türkiye için uygun bir kaynak olmasına rağmen ikili ilişkilerdeki ABD etkisi ve uzun yıllardır devam eden ambargodan dolayı büyük sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye-İran arasındaki enerji işbirliğinin giderek artmasının, biri olumlu biri olumsuz iki gelişmeye yol açacağı ileri sürülmektedir. Olumsuz gelişme, İran'ın Türkiye'nin Ortadoğu'da giderek büyümesi durumunda tedirgin olacağı ve yeni alternatifler arayacağı, bu alternatiflerin başında da Çin gibi güçlerin geleceği iddiasıdır. Olumlu gelişme ise, Türkiye-İran arasındaki ekonomik ilişkilerin Ortadoğu ticaretini canlandıran bir etken olmasıdır.³⁵⁹

6. İran'ın Nükleer Çalışmaları ve Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

İkili ilişkilerdeki bir diğer önemli konu ise, İran'ın nükleer çalışmalarıdır. Özellikle İran ve ABD arasında büyük sorunların yaşanmasına neden olan bu çalışmalar, İran'ın uluslararası platformlarda eleştirilmesine ve ambargolarla karşılaşmasına neden olmuştur. Türkiye, bir taraftan ABD ile olan ilişkilerini bozmamaya çalışırken diğer yandan; bölgesel bir güç olan İran ile arasının

³⁵⁸ <http://www.tuik.gov.tr/>. "turizm istatistikleri", (Erişim) 31.01.2013.

³⁵⁹ Habibi, a.g.m., s.8.

bozulmamasına dikkat etmiştir. İkinci bölümün bu kısmında, öncelikle İran'ın nükleer çalışmalarının kısa bir tarihi ele alınacak, ardından son yıllarda İran'ın Batı ile bu bağlamda yaşadığı sorunlar incelenecektir. Devamında, Türkiye'nin İran'ın nükleer çalışmaları konusundaki tutumu ve sorunun çözümüne yönelik çalışmaları değerlendirilecektir.

6.1. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Kısa Tarihi

Uzun bir süre dünya gündemini meşgul eden İran'ın nükleer çalışmaları, ilk olarak Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yardımlarıyla başlamıştır. ABD Başkan Eisenhower döneminde Sovyetlerin yayılmasının önüne geçebilmek amacıyla kendisine yakın devletlere her türlü desteği vermiştir.³⁶⁰ ABD bu doğrultuda İran'ın nükleer çalışmalara başlaması için 1959 yılında Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde İran'ın nükleer çalışmalarını devam ettirilebilmesi için başta ABD ve Avrupa olmak üzere birçok yere İranlı öğrenciler gönderilmiştir.³⁶¹

ABD'nin desteğiyle çalışmalara başlayan İran, 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı (NPT) imzalamıştır. Bu anlaşmayla birlikte İran, her türlü nükleer araştırma yapma hakkını elde etmiştir. Aynı dönemde İran, Fransa ve Almanya ile bazı nükleer araştırma reaktörlerinin kurulması için bir takım anlaşmalar yapmıştır.³⁶² 1974 yılında ise İran Nükleer Araştırma Merkezi'ni kurmuş ve yoğun bir şekilde çalışmalarını devam ettirmiştir.³⁶³

ABD'nin uzun süre özellikle Rusya etkisiyle İran'a yapılan yardımların kesilmesine neden olan gelişme, 1979 İran İslam Devrimi'dir. Büyük bir Batı karşıtı olarak iktidara gelen Humeyni ile birlikte ABD-İran ilişkileri kopmuştur. İran Devrimi ile birlikte ABD, İran'a verdiği yardımı kesmiştir. Aynı dönemde Humeyni,

³⁶⁰ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.94-98..

³⁶¹ Mustafa Kibaroglu, "Iran's Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude Of the West", **Middle Eastern Studies**, Vol.43, No.2, 2007, s.224.

³⁶² Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.94-98..

³⁶³ Kibaroglu, a.g.m., s.225.

özellikle Fransa ve Almanya ile yapılan anlaşmalarının Batıya bağımlılığı arttıracığı düşüncesiyle İran nükleer araştırmalarını askıya almıştır.³⁶⁴

1980-1988 İran-Irak Savaşı'yla büyük bir durgunluk dönemine giren İran, nihayetinde 1986 yılında nükleer çalışmalarına tekrar başlamıştır.³⁶⁵ İran, devrimden önce ABD'den aldığı desteğin yerini doldurmak için Rusya ve Çin ile bir takım görüşmeler yapmış ancak; ABD'nin bu ülkeler üzerindeki baskısı sonucunda istenilen çalışmalar yapılmamıştır.

Toparlamak gerekirse; İran'ın nükleer çalışmaları, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yardımlarıyla başlamıştır. Ancak İran Devrimi'nden sonra ABD-İran ilişkileri bozulmuş ve İran'ın çalışmaları, ABD için büyük bir rahatsızlık kaynağı olmuştur. Devrimden sonra yalnız kalan İran, Çin ve Rusya ile çeşitli görüşmelerde bulunmuştur.³⁶⁶ ABD, İran'ın Rusya ve Çin ile görüşmelerine engel olmaya çalışmış, aynı zamanda uluslararası kamuoyuna İran'ın petrol zengini bir ülke olması nedeniyle nükleer çalışmalara ihtiyaç duyamayacağını belirten açıklamalarda bulunmuştur.³⁶⁷ ABD, İran'ın nükleer çalışmalarını durdurmak için büyük uğraşlar vermiş ve bir süre sonra İran'ı nükleer silah üretmeye çalışmakla suçlamıştır. ABD'nin söz konusu politikası, günümüz itibarıyla varlığını korumaktadır.

6.2. AKP Döneminde Meydana Gelen Gelişmeler

ABD'nin devrimden sonra değişen "İran algısı", sürekliliğini korumakla birlikte 2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler, İran'ın nükleer çalışmalarını dünya gündemine taşımıştır. Bu gelişmelerden ilki, 2002 yılında İran'ın, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (IAEA) bilgisi dışında bazı tesislerinin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca İran'ın IAEA ile kapsamlı nükleer güvenlik antlaşmasını 2003 yılında imzaladığı halde yürürlüğe koymaması İran'a yönelik eleştirilerin yükselmesine

³⁶⁴ Mustafa Yetim-Rıdvan Kalaycı, "Türkiye-İran İlişkileri: "Sıfır Sorun mu", Nükleer Sorun mu?", **Akademik Orta Doğu**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2011, s.98.

³⁶⁵ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.94-98..

³⁶⁶ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99.

³⁶⁷ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99.

neden olmuştur.³⁶⁸ Bu gelişmelerde sonra İran Cumhurbaşkanı Hatemi, 2003 yılında nükleer yakıt çalışmalarına devam ettiklerini ancak çalışmaların nükleer silah elde etmek için yapılmadığını dile getirmesine rağmen, UAEA denetçilerinin bazı tesislerde zenginleştirilmiş uranyum bulmalarının ardından Tahran yönetimi, 2003 yılında NPT ile ilgili bir ek protokol imzalamak durumunda kalmıştır.³⁶⁹

Başından beri ABD'nin İran konusundaki sert tutumunun aksine "AB Üçlüsü" denilen Fransa, İngiltere ve Almanya, diplomasi ağırlıklı politikalar yürütmüştür. ABD, İran'ın BMGK'ya sevk edilmesi gerektiğini dile getirmiş; buna karşın AB Üçlüsü, İran'ın nükleer enerji elde etme hakkının tanınması karşılığında uranyum zenginleştirme çalışmalarının durdurulmasını öngören bir anlaşmanın yapılması taraftarı olmuştur. İran'a teklif edilen bu anlaşma, Tahran yönetimi tarafından kabul edilmiş ve 18 Aralık 2003 tarihinde İran'la anlaşmaya varılmıştır.³⁷⁰

İran-AB Üçlüsü arasındaki yoğun görüşmeler neticesine 15 Kasım 2004 tarihinde taraflar arasında Paris Anlaşması adı verilen bir anlaşma daha imzalanmış ve İran bu anlaşma ile uranyum zenginleştirme çalışmalarını dondurmaya taahhüt etmiştir.³⁷¹ Anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Hatemi'nin yaptığı açıklamalar ve ABD'nin yer altı tesislerini bombalamakta kullanılan bombaları İsrail'e satması, anlaşmanın sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.³⁷²

Paris Anlaşması'ndan iki yıl sonra AB Üçlüsü, İran-ABD arasındaki gerilimi gidermek için İran'a yönelik teşvik ve garanti maddelerini içeren yeni bir metin hazırlamıştır. İran'ın nükleer yakıt dönüştürme çalışmalarına son vermesi durumunda

³⁶⁸ Şebnem Udum, "Türkiye'nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 43, 2012, s.100.

³⁶⁹ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", **SETA Analiz**, s. 24-26, 01.08.2008.

³⁷⁰ Köse, a.g.m., s.24-26.

³⁷¹ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.100.

³⁷² Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.100.

bu taslağın hayata geçirilmesi kararlaştırılmış, ancak Tahran yönetimi, bu önerileri reddetmiştir.³⁷³

İran-AB Üçlüsü arasında yapılan görüşme ve anlaşmalara rağmen gerilim azalmamış ve nihayetinde UAEA'da 2006'da yapılan oylamada 3 ret oyuna karşı 27 evet oyuyla İran, BMGK'ya sevk edilmiştir.³⁷⁴

UAEA'da alınan karardan sonra İran'dan sert söylemleri içeren bir açıklama yapılmıştır. Tahran yönetiminin yaptığı açıklamada; İran'ın uranyumu zenginleştirmeyi başardığını, nükleer çalışmalarına uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devam edeceğini ve olası bir ABD saldırısına en sert şekilde karşılık verileceği belirtilmiştir.³⁷⁵

İran'ın yaptığı açıklamalardan sonra, AB Üçlüsü'nün hazırladığı bir başka öneri metni İran'a sunulmuştur. İran'ın kendisine verilen zaman içerisinde cevap vermemesi üzerine; BMGK'da, 31 Temmuz 2006 tarihinde İran'ın nükleer çalışmalarını durdurması için bir sürenin verilmesi ve bunun yapılmaması durumunda, İran'a bir takım ekonomik ve diplomatik yaptırımların uygulanmasını içeren bir karar alınmıştır.³⁷⁶ Bunun akabinde 3 Mart 2008 tarihinde İran'ın yurt dışındaki mal varlıklarına ek kısıtlamalar getiren ve yaptırımların sertleştirilmesini öngören bir karar alınmıştır.³⁷⁷

İran'a uygulanan yaptırımlar sorunu çözmekten ziyade İran-ABD gerilimini daha da arttırmıştır. P5+1(ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya)³⁷⁸ ülkelerinin 2009'da hazırladığı yeni bir paket, sorunu gidermek adına devreye girmiştir.³⁷⁹ İran, hazırlanan bu paketle ilgili görüşmelere katılmanın şartı olarak;

³⁷³ Anthony Wanis - St. John, "Nuclear Negotiations: Iran, the EU (and the US)", **International Peace and Conflict Resolution**, 2007, s. 10.

³⁷⁴ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.102.

³⁷⁵ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.102.

³⁷⁶ Serdar Poyraz, "Turkish-Iranian Relations: A Wider Perspective", **SETA Policy Brief**, No: 37, 2009, s.6.

³⁷⁷ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-102.

³⁷⁸ P5+1 Grubunda bulunan İngiltere, Fransa, Rusya, ABD ve Çin Aynı Zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyeleridir.

³⁷⁹ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-102.

nükleer haklarının konunun dışında tutulmasını ileri sürmüştür.³⁸⁰ Taraflar arasındaki görüşmeler, kısa süre içerisinde Cenevre’de başlamış ve İran’ın sahip olduğu zenginleştirilmiş uranyumun yurtdışına gönderilerek reaktör için gerekli yakıtı dönüştürülmesi ve tekrar geri gönderilmesi tartışılmıştır. Daha sonra Viyana’da yapılan görüşmelerle birlikte; İran’ın, %3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumun %70’ini Rusya’ya göndermesi, Rusya’nın bunu %20 zenginleştirerek Fransa’ya göndermesi ve Fransa’nın da bu miktarı nükleer yakıtı dönüştürerek İran’a teslim etmesi kararlaştırılmıştır.³⁸¹

Dünya kamuoyunda sorunun çözümüne yönelik böyle bir görüşmenin yapılması büyük umutlar doğurmuştur. Başta ABD ve Rusya olmak üzere büyük bir kesim anlaşmanın tanındığını belirtmiştir.³⁸² Ancak İran, daha sonra yaptığı açıklamada; anlaşmaya büyük oranda bağlı kalmakla birlikte zenginleştirilmiş uranyumun UAEA’nın denetiminde bir yerde stoklanmasını ve önce nükleer yakıtın alınıp daha sonra zenginleştirilmiş uranyumun Rusya’ya gönderilmesini istediklerini ifade etmiştir.³⁸³ İran’ın bu açıklamalarının ardından Baradei, zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye’de stoklanması fikrini ortaya atmıştır. Baradei’nin bu açıklamasının ardından Türkiye’nin, İran nükleer sorunuyla ilgili aktif çalışmaları da başlamıştır.³⁸⁴

6.3. Türkiye’nin Nükleer Sorunda Rol Arayışı

Türkiye, AKP döneminde yürüttüğü Ortadoğu politikası çerçevesinde İran’la ilişkilerini yumuşak tutma ve bölgede meydana gelen gelişmelerle doğrudan ilgilenme çabası içindedir. Özellikle ekonomik bakımdan ikili arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisine rağmen İran’ın nükleer çalışmaları dolayısıyla artan gerilim, Türkiye’yi zor durumda bırakmıştır. Zaman zaman yaşadığı sorunlara rağmen Türkiye, ABD ve Batı ile uzun yıllardan beri bir müttefiklik ilişkisi yürütmektedir.

³⁸⁰ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-102.

³⁸¹ Sinkaya, “İran’ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 12, Aralık 2009, s. 73-74.

³⁸² Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-103.

³⁸³ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-102.

³⁸⁴ “İran’ın Uranyumuna Türk formülü,” **Hürriyet**, 16.10.2009.

Buna Türkiye'nin NATO'ya üyeliği de dâhildir. Öte yandan 1639 Kasr-i Şirin Antlaşması'ndan beri yaşadıkları bölgesel rekabete rağmen hiçbir zaman sıcak çatışmaya girmemiş, bölgesel politikaları doğrudan etkileyecek ve Türkiye'nin enerji ihtiyaçları bakımına önemli bir ülke olan İran bulunmaktadır.³⁸⁵ Bu durumda her iki tarafın da Türkiye'yi kendi tarafında görme arzusu, Türkiye'yi büyük bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır.³⁸⁶

Uluslararası antlaşmaların gereklerini yerine getirmeye çalışan Türkiye'nin, İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik en büyük vurgusu barışçı olmak ve uluslararası antlaşmalara uymak koşuluyla her ülke gibi İran'ın da nükleer çalışmalar yapma hakkı olduğudur. Türkiye'nin sorunla ilgili bir diğer vurgusu ise ekonomik ve siyasi yaptırımların İran'ı istikrarsızlaştırdığı ve sorunun çözümünü zorlaştırdığı yönündedir. Uygulanan ekonomik ambargoların aksine sorunun diplomatik yöntemler kullanılarak çözülmesi, Türkiye'nin istediğidir. Türkiye için bölgede istikrarın sağlanması ve korunması büyük bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede 2003 Irak işgali büyük tecrübedir. Irak Savaşı'yla bölgede bozulan dengeler ve artan istikrarsızlık birçok bölge devleti gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir.³⁸⁷ Öte yandan Türkiye'nin İran'ın nükleer programıyla ilgili bir takım tedirginlikleri de söz konusudur. Türkiye'nin İran'a yönelik tedirginliklerinin başında; nükleer güce sahip olması durumunda İran'ın bölgedeki etkisinin arttıracağı, bölgede silahlanma yarışını başlatacağı ve Türkiye'nin stratejik öneminin azalacağı gelmektedir. Bu bakımdan Türkiye sorunun diplomasi kanallarının kullanılarak çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Türkiye'nin BMGK'da oylamada hayır oyu kullanması Türk-İran ilişkilerine olumlu yansırken, Türk-Amerikan ilişkilerinde tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur³⁸⁸

Bu nedenden dolayı Türkiye taraflar arasındaki güven bunalımını çözmek ve diyalog kapılarını açmak için önce 2007'de AB, UAEK ve İran temsilcilerinin

³⁸⁵ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-102.

³⁸⁶ Köse, "İran Nükleer Sorunu: Diplomasinin İmkânlarını Yeniden Düşünmek", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) İran Dosyası**, n. ST2-706, 2006, s. 32.

³⁸⁷ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.102-105.

³⁸⁸ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.102.-105.

Ankara’da bir araya gelmesini sağlamıştır. Türkiye’nin bu çalışmaları taraflar arasında diyalog kapılarının açılmasında önemli bir rol oynayabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir.³⁸⁹

Daha sonra 2009 yılında Viyana görüşmelerinde kabul edildiği üzere Türkiye, Baradey’in tavsiyeleri ile daha aktif bir rol oynamıştır. Özellikle Brezilya’nın da yardımıyla Tahran yönetimi ile birçok defa görüşülmüş ve nihayetinde İran, Brezilya ve Türkiye Dışişleri Bakanları arasında 17 Mayıs 2010 tarihinde Nükleer Takas Anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmada İran’ın 1200 kilo düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu teslim etmesi karşılığında Türkiye’nin aracılığıyla Viyana Grubu’ndan 120 kilo zenginleştirilmiş uranyumun İran’a verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çalışma, uluslararası kamuoyunda büyük destek görmesine rağmen ABD tarafından yeterli bulunmamıştır.³⁹⁰

Türkiye’nin Brezilya’nın yardımıyla yürüttüğü diplomatik çalışmalara rağmen özellikle ABD’nin etkisiyle 9 Haziran 2010 tarihinde BMGK’da Türkiye ve Brezilya’nın hayır oyuna rağmen İran’a yeni yaptırımların uygulanması kabul edilmiştir.³⁹¹

Daha önce taraflar arasında yürüttüğü diplomasi sayesinde Türkiye’nin rolü “arabulucu” olarak değerlendirilirken; 2010 BMGK toplantısından sonra “kolaylaştırıcı” ve “yardımcı” rollerin daha çok ön plana çıktığı görülmüştür. Yapılan tartışmalara rağmen Türkiye, sorunun çözümüne yönelik çalışmalarına devam etmiş ve aynı yıl içinde İran ve P5+1 ülkeleri arasında müzakerelerin başlaması için girişimlerde bulunmuştur.³⁹²

Türkiye’nin yoğun çalışmalarda bulunduğu İran nükleer çalışmaları sorunu 2013 Kasım ayında Cenevre’de tarafların bir araya gelmesi ile büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. P5+1 ülkeleri ile varılan anlaşmaya göre İran, uranyumun yüzde 5

³⁸⁹ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.102.

³⁹⁰ Deniz Ülke Arıboğan, “İran Politikamıza Ne Oldu?”, **Akşam**, 26.05.2010.

³⁹¹ “Türkiye İstemese de İran’a Yaptırım Uygulayacak”, **BİANET**, 10.06.2010.

³⁹² Sami Kohen, “Türkiye, İran Sorununda Yardımcı Rolde”, **Milliyet**, 16.07.2010.

zenginleştirilmesini ve elinde bulunan yüzde yirmi oranında zenginleştirilmiş uranyumu imha etmeyi kabul etmiştir. Bunun karşılığında BM, İran'a uygulanan ekonomik ambargonun hafifletilmesini kabul etmiştir.³⁹³ Görüşmelerden sonra İran, "Müzakerelerin sonucu olarak dünya güçleri İran'ın nükleer haklarını resmi olarak tanıdı." açıklamasında bulunurken; Amerika Dışişleri Bakanı John Kerry, "İran'ın şartları kabul etmesi dünya, İsrail ve bölgedeki müttefiklerimiz için bölgeyi daha emniyetli kıldı." açıklamasında bulunmuştur.³⁹⁴ Başından beri Batı ve İran arasında önce arabulucu sonrada kolaylaştırıcı rolü üstlenen Türkiye, imzalanan anlaşmadan memnun olmuştur. Ahmet Davutoğlu, "mezhepsel çatışmaların provoke edilmeye çalışıldığı bir dönemde İran-Türkiye diyalogunun bölgedeki en önemli diyalog" olduğunu vurgulamıştır.³⁹⁵

Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yardımıyla İran nükleer çalışmalarına başlamıştır. Ancak 1979 devriminde sonra ABD'nin İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik tutumu tamamen değişmiştir. ABD sorunu İsrail'in güvenliği ve bölgedeki çıkarlarının geleceği bakımından değerlendirirken; İran, nükleer güce sahip olmayı bir "beka sorunu" olarak değerlendirmektedir. Türkiye ise bir taraftan uzun yıllardan beri yakın ilişkiler kurduğu ABD ile bölgedeki dengeler için son derece önemli olan İran arasında sıkışmıştır. Her iki tarafın da Türkiye'yi kendi yanında görme istekleri, Türkiye'nin manevra alanını daraltmıştır. Ancak Türkiye'nin her iki tarafla da görüşüyor olması sorunun çözümünde kolaylaştırıcı bir rol oynadığını göstermektedir.

7. Arap Baharının Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

2011 yılında Tunus'ta bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Ortadoğu'daki tüm dengeleri değiştirirken aynı zamanda Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkilerine de yansımıştır.³⁹⁶

³⁹³ "İran'la nükleer anlaşma tamam", **Zaman Dünya**, 24.10.2013.

³⁹⁴ "İran'ın nükleer faaliyet hakkı resmen tanındı", **Anadolu Ajansı**, 24.10.2013.

³⁹⁵ "İran-Türkiye Diyalogu Bölgedeki En Önemli Diyalog", **Anadolu Ajansı**, 27.10.2013.

³⁹⁶ Hakkı Uygur, "İran ve Arap Baharı", **SETA Analiz**, 2012, s.11.

Çalışmanın ana teması gereği bu sürecin analizi yapılmayıp sadece İran ve Türkiye ilişkilerine olan yansımaları değerlendirilecektir. Ortadoğu'daki baskıcı rejimlere karşı başlayan isyan dalgasının Tunus ve Mısır sürecine hem İran hem de Türkiye iyimser yaklaşmıştır. Ancak isyanların Suriye'ye sıçraması ile birlikte Türkiye ve İran arasında derin bir ayrılık ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'daki halk hareketlerini önce "İslami uyanış" olarak değerlendirip, İran Devrimi'nin bir uzantısı olduğunu dile getiren İran yönetimi, Tunus'ta ve Mısır'da uzun zamandan beri kendisine karşı olan liderlerin devrilmesini çıkarları açısından uygun görmüştür.³⁹⁷ Çalışmanın bu kısmında İran'ın ve Türkiye'nin Arap baharına bakış açıları, Suriye sorunu özelinde değerlendirilecektir. İran'ın Suriye sorununa yaklaşımında tarihi İran-Suriye stratejik işbirliğinin büyük önemi vardır. Bu işbirliğinin kısa bir değerlendirmesi yapılarak İran'ın, Suriye sorununa yönelik politikaları açıklanacaktır.

7.1. Tarihi İran-Suriye Stratejik İşbirliği

Uzun süre ABD tarafından aynı yaklaşımla değerlendirilen Suriye ile İran arasında, uzun yıllara dayanan ve hem bölgesel gelişmelerle hem de bölge dışı gelişmelerle yakından ilgisi olan bir müttefiklik ilişkisi söz konusudur.³⁹⁸ İkili arasındaki yakınlığın önemli nedenlerinden biri, Suriye'nin bölgedeki stratejik konumu ve İsrail karşıtlığıdır. Öte yandan Suriye'nin İran İslam Devrimi'nden önce muhaliflere verdiği destek; kendilerine Filistin kamplarında eğitim verilmesi ve lojistik destek sağlanması şeklinde olmuştur.³⁹⁹ Bu doğrultuda Camp David Anlaşması ve sonrasında İslam Devrimi ile Mısır'dan uzaklaşan İran, Suriye'ye yakın bir tutum sergilemiştir.

Bununla birlikte 1980-1988'de bölgede yaşanan İran-Irak Savaşı'nda da Hafız Esad, İran'a destek vermiştir.⁴⁰⁰ Hafız Esad'ın desteğine karşılık veren İran ise, Suriye'de yaşanan halk ayaklanmalarının sert bir şekilde bastırılmasında Şam

³⁹⁷ Uygur, a.g.m., s.11.

³⁹⁸ Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", **SETA Analiz**, 2012, Sayı: 53, s.6.

³⁹⁹ Sinkaya, a.g.m., s.5.

⁴⁰⁰ Sinkaya, a.g.m., s.7.

yönetiminin yanında olmuştur. Daha sonra her ne kadar Lübnan siyasetinde Hizbullah'ın giderek yükselmesiyle ikili arasında bir gerginlik yaşansa da bu, uzun süreli olmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, doksanlı yıllarda da gelişerek sürmüştür. Özellikle petrol gelirleri giderek artan İran yönetiminin Şam'a verdiği ekonomik yardımlarla birlikte ikili arasındaki ilişkiler daha da perçinlenmiştir. Hafız Esad'ın ölümünden sonra iktidara gelen oğlu Beşşar Esad döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler yakınlığını korumuştur. ABD'nin 2000'li yıllarda Suriye ve İran'ı "şer eksenli" olarak tanımlamasıyla bu iki ülke için işbirliği, önemini bir kez daha göstermiştir. Son olarak AKP döneminin ilk yıllarında Suriye-Türkiye arasındaki yaklaşma İran'ı tedirgin etmiş ve İran, bu doğrultuda 2006 yılında Ortak Güvenlik Anlaşması imzalamıştır.⁴⁰¹

7.2. İran ve Suriye Sorunu

Ortadoğu'da tarihi uzun yıllara dayanan iktidarların düşmesine neden olan halk hareketlerini İran, "İslam uyanışı" olarak değerlendirmiş ve isyanların İran İslam Devrimi'nin bir uzantısı olduğunu ileri sürmüştür. Aynı şekilde Mısır, Tunus ve Libya'da sorunlar yaşadığı yöneticilerin devrilmesinde de herhangi bir olumsuzluk görmemiştir. Ancak olayların 2011 Mart ayında Suriye'ye sıçraması ile birlikte İran, halk hareketlerine yönelik tutumunu tamamen değiştirmiştir. İran, söz konusu halk hareketlerinin aslında İran'a yönelik olduğunu ve Batı tarafından düzenlendiğini dile getirmiştir. Tahran yönetiminin genel algısı, Suriye'deki olayların bir ABD-İsrail komplosu olduğu yönündedir.⁴⁰²

Doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte İran'ın Suriye olaylarına yönelik iddialarından biri de halk hareketleri ile hedeflenen şeyin tarihi Suriye-İran işbirliğini bitirip bölgede İran'ı yalnızlaştırmak olduğudur.⁴⁰³

⁴⁰¹ Uygur, a.g.m., s.9.

⁴⁰² Mahmood Shoori, "Arap Devrimi ve İran", **Ortadoğu Analiz**, 2012, Cilt:4, Sayı:39, s.67.

⁴⁰³ Shoori, a.g.m., s.68.

Uluslararası arenada Suriye sorununa yönelik büyük bir fikir ayrılığı olmasına rağmen genel olarak iki farklı tavır sergilenmektedir. Birincisi, Suriye’de yaşanan olayların bir insan hakları sorunu olduğu ve bu nedenden dolayı Suriye muhalefetine desteklenmesi gerektiği yönündedir. Söz konusu kesime Türkiye de dâhil edilmektedir. Buna karşı, yaşananların Suriye’nin iç sorunu olduğu ve dışarıdan herhangi bir müdahalenin olmaması gerektiği iddiası da başka bir kesim tarafından ileri sürülmektedir. Söz konusu kesime Rusya, Çin ve İran gibi devletler öncülük etmektedir.⁴⁰⁴

İran’ın, Suriye’de Esad yönetiminin yanında durduğunu her platformda açıkladığı bilinmektedir. İran bu açıklamalarını Esad’a verdiği silah, ekonomik ve daha birçok yardım yoluyla hayata geçirmektedir. Ancak İran’ın Türkiye’nin aksine Esad yönetimini desteklemesi, iki ülke arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuş ve karşılıklı eleştiriler dile getirilmiştir. Bir sonraki başlıkta, Türkiye’nin Suriye sorununa yönelik tutumu değerlendirildikten sonra Türkiye ve İran arasında Suriye sorunu ile ilgili olarak yaşanan sorunlar ve her iki tarafın birbirilerine yönelik eleştirilerine değinilecektir.

7.3. Türkiye ve Suriye Sorunu

Türkiye-Suriye arasında yukarıda değinilen olumlu gelişmeler, Suriye olayları ile büyük bir kopuşla sonuçlanmıştır. Arap baharının ilk gününden itibaren halk hareketlerini desteklediğini dile getiren Ankara yönetimi, Ortadoğu’da meydana gelen gelişimleri yakından takip etmiştir. Başından beri Suriye ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, aynı zamanda Suriye yönetimine iç politikada reform çağrılarında da bulunmuştur. Ancak söz konusu reformların hem yapılmamış olması hem de Suriye yönetiminin gösterilerde şiddeti ön plana çıkaran bir tutum sergilemesi, Türkiye’yi Suriye yönetimine karşıt duruma getirmiştir. Türkiye, İran’ın

⁴⁰⁴ Barış Doster, “Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler”, *Ortadoğu Analiz*, 2013, Cilt:5, Sayı:59, s.23-29.

aksine Suriye’de yaşananların Esad yönetiminin hatası olduğunu ve Esad’ın bir an önce yönetimden çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁵

Ankara yönetimi, Suriye’deki muhalefete destek vermiş aynı zamanda Suriye muhalefetine örgütlenmesi yönünde de çalışmalarda bulunmuştur. Medyada yayınlanan haber ve görüntülerde Suriye muhalefetine yoğun bir şekilde Türkiye’de bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında Suriye’deki savaştan kaçan yüz binlerce Suriyelinin de Türkiye’nin güney illerine akın etmesi, Türkiye’nin Suriye sorunundan doğrudan etkilenmesine neden olmuştur. Suriye’deki sorunun Türkiye’nin bir iç meselesi olduğu ve Türkiye’nin böyle bir durumda sessiz kalamayacağını dile getiren Türk yöneticiler, Suriye’ye dışarıdan herhangi bir müdahaleye de sıcak bakmaktadır.⁴⁰⁶ Türkiye’nin Suriye sorununda muhalefet yanlısı yaklaşımı, ulusal ve uluslararası platformlarda yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Görüldüğü üzere, Türkiye Suriye’deki sorunlardan dolayı Esad yönetimini suçlamakta ve muhalefeti desteklemektedir. İran ise, Türkiye’nin aksine Suriye’de yaşananların bir komplo olduğunu ve muhalefetin dışarıdan emir aldığını ileri sürmektedir. İki ülke arasındaki bu farklı yaklaşım, AKP döneminde gelişen İran-Türkiye ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye ve İran’ın Suriye ile olan ilişkilerinin kısa bir değerlendirmesi ve iki ülkenin Suriye sorununa yönelik yaklaşımına değinildikten sonra Suriye sorunundan dolayı gerilen İran-Türkiye ilişkileri bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

7.4. Suriye Sorunu ve Gerilen Türkiye-İran İlişkileri

7.4.1. İran’ın Türkiye’ye Yönelik Eleştirileri

Türkiye’nin Suriye’ye yönelik İran’ın tam tersi bir politika yürütmesi, Tahran yönetiminden Türkiye’ye yönelik büyük eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. Hem

⁴⁰⁵ Kibaroglu, “Arap Baharı ve Türkiye”, **Adam Akademi**, 2011, s.31.

⁴⁰⁶ Uygur, a.g.m., s.23-24.

İran medyasından hem de Tahran yönetiminin çeşitli yetkililerinden gelen eleştiriler, aynı sınıf içerisinde değerlendirilememektedir. Uygur, dini ve askeri kesimden gelen eleştirilerin daha sert olduğunu, hükümetin ise daha örtülü bir eleştiride bulunduğunu dile getirmektedir. Bunun yanında İran'ın en büyük eleştirisi, Türkiye'nin Suriye'deki durumdan istifade etmeye çalıştığı ve Batının oyununa geldiği yönündedir.⁴⁰⁷

İran'dan Türkiye'ye karşı yapılan eleştirilerden bir diğeri de, başta Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki baskıcı rejimlere rağmen Türkiye'nin bu ülkelerle kurduğu yakın ilişkinin, Türkiye'nin Esad yönetimine yönelik yaklaşımıyla çeliştiğidir. İran'ın dini kesimlerinin Türkiye'ye yönelik eleştirileri daha sert olmakla birlikte bu kesim, Türk dış politikasının Amerika ve İsrail ile danışıklı dövüş üzerine kurulduğunu ve bu durumun Müslümanları arkadan hançerlemekle eşdeğer olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁰⁸

Özetle İran'dan Türkiye'nin Suriye bunalımına karşı tutumuna yönelik getirilen eleştiriler; Türkiye'nin Amerikancı bir politika izlediği, altından kalkamayacağı bir yükün altına girdiği, Müslümanlara ihanet ettiği ve Ortadoğu'daki direniş eksenini kırmaya yönelik yürütülen bir komploya destek verdiği şeklinde ifade edilebilir.

7.4.2. Türkiye'nin İran'a Yönelik Eleştirileri

İran'ın Esad yanlısı politikaları, Türkiye tarafından eleştirilmekle birlikte Suriye sorunun çözümünde önemli bir aktör olan İran'ın tavır değiştirmesi için Türkiye'nin girişimleri de söz konusu olmuştur. Suriye sorununun "İransız" çözülmeyeceği fikrinden hareketle İran'ının ikna edilmesi için diplomatik yollara başvuran Türkiye, Tahran'a bir takım ziyaretler düzenlemiş ancak istediği değişikliği gerçekleştirememiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Uygur, a.g.m., s.23.

⁴⁰⁸ Uygur, a.g.m.,s.23.

⁴⁰⁹ Uygur, a.g.m., s.22.

İlginç bir şekilde Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tutumunun ideolojik olarak değerlendirilmesinin yanında, Türkiye de İran'ın Suriye'de ideolojik davrandığını ileri sürmektedir. Ayrıca Türkiye, İran'ı Esad'ın halkına karşı uyguladığı zulme sessiz kalmakla suçlamıştır. Örneğin; Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç bir açıklamasında "İran'ın mezhebi taassup göstererek zulmü desteklediğini" ileri sürmüştür.⁴¹⁰

Türkiye, İran'a yönelik söylem düzeyindeki eleştirilerini uygulamada da göstermektedir. Bu durumun en somut örneği, İran'dan Suriye'ye Türkiye üzerinden yapılan silah yardımlarının Ankara yönetimi tarafından engellenmesidir. Türkiye'nin bu girişimleri Ankara-Tahran ilişkilerinde büyük sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.⁴¹¹

İki ülkenin karşılıklı eleştirilerine rağmen, bazı yazarlar her iki ülkenin de politikalarını yanlış bulmaktadır. Yeni Şafak Gazetesi yazarı İbrahim Karagül konu ile ilgili köşe yazısında, İran'ın Şam yönetimiyle işbirliği içinde olmasının Tahran'ın Suriye'deki çıkarlarını garanti altına alamayacağını; Türkiye'nin ise, sadece muhaliflere destek vermekle bu savaşı bitiremeyeceğini vurgulamaktadır. Yazar devamında Suriye konusundaki Türkiye-İran ayrışmasının, sorunu daha da büyüttüğünü ve çözümünü güçleştirdiğini dile getirmektedir.⁴¹²

Özetle; AKP iktidarının ilk yıllarında büyük bir gelişme kaydeden Türkiye-İran ilişkileri, Suriye sorunu bağlamında sorunlarla karşılaşmıştır. İran'ın ve Türkiye'nin Suriye'de farklı tarafları desteklemesi her iki ülkenin birbirlerine yönelik sert eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. Türkiye, Suriye muhalefetine lojistik ve diplomatik destek verip her fırsatta Esad karşıtı söylemlerde bulunurken; İran, jeostratejik nedenlere dayalı tarihi İran-Suriye dostluğunu devam ettirme gayreti içindedir. Bununla beraber, AKP iktidarı döneminde Suriye sorunu nedeni ile Ankara-Tahran ilişkilerinin en kötü dönemini yaşadığı ileri sürülmektedir. İkili

⁴¹⁰ <http://www.trthaber.com/haber/gundem/bulent-arinctan-irana-elestiri-27306.html>, (Erişim) 06.10.2013.

⁴¹¹ Sinkaya, a.g.m., s.35.

⁴¹² İbrahim Karagül, "Bu İş Türkiye ve İran Çözer, **Yeni Şafak**, 27.09.2013.

arasındaki ayrışmanın bölgede “mezhepsel bir soğuk savaş” başlatması ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Türkiye’nin Sünni muhalefeti, İran’ın ise Şii Esad’ı desteklemesi, bu algının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan Türkiye-İran arasındaki sorunun her iki ülkenin çıkarlarını tehlikeye koymasının yanında, bölgedeki sorunların büyümesine neden olması ve mezhepsel bir kutuplaşmayı başlatma ihtimalinin olması da yine konu ile ilgili olarak ileri sürülen iddialardır.

8. Sonuç Yerine

Türkiye-İran ilişkilerinin ele alındığı bu bölümde öncelikle AKP öncesi dönemde Türkiye-İran ilişkileri ele alınmıştır. İkili arasında yüzyıllara dayanan bir komşuluk, siyasi ve ekonomik olarak zaman zaman yaşanan rekabetlere rağmen 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması’ndan günümüze kadar herhangi bir sıcak çatışmanın meydana gelmediği bir ilişki söz konusu olmuştur.⁴¹³ Çalışma kapsamında, Türkiye-İran ilişkileri açısından genel olarak Birinci Dünya Savaşı’ndan 2002’ye kadar olan dönem ele alınmıştır. AKP öncesi dönemde ikili ilişkilere bakıldığında Soğuk Savaş döneminin getirdiği bazı güvenlik endişelerinden dolayı Türkiye ve İran’ın ABD yanlısı bir çizgi izlediği görülmüştür. Bu yakınlık, sadece bölge dışı tehlikelerin varlığından değil, aynı zamanda bölgede meydana gelen gelişmelerden de etkilenmiştir. Özellikle Irak’ın İran’la yaşadığı çatışmalar, İran’ın Türkiye’ye yaklaşmasında önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca İran’ın ABD’nin Rusya’yı “çevreleme politikası” çerçevesinde İran’a verdiği ekonomik destek, nükleer çalışmaların başlatılması için işbirliği gibi bir takım faktörler, Soğuk Savaş döneminin iki aktöründen biri olan ABD’ye İran’ı yakınlaştırmıştır. Bu durum, Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren ABD ile sıkı bir ilişki kuran Türkiye’ye de İran’ı yakınlaştıran bir etken olmuştur.⁴¹⁴

Türkiye-İran ilişkilerinde bir “kırılmayı” temsil eden gelişme, 1979 yılında Ayetullah Humeyni önderliğinde yapılan İran İslam Devrimidir. Teokratik bir

⁴¹³ Kamel, a.g.e., s.215.

⁴¹⁴ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99.

yönetim kuran Humeyni, uzun yıllardan beri var olan ABD-İran ilişkilerini dondurmuş ve Türkiye ile büyük bir ayrılığa düşmüştür. Türkiye'nin var olan yapısal sorunlara rağmen demokratik bir rejimle yönetilmesi ve ABD ile kurduğu ilişkileri, Türkiye'nin İran'dan uzaklaşmasına neden olmuştur.⁴¹⁵ Aynı dönemde İran'ın diğer Müslüman ülkelere "devrim ihraç etme" politikası da Türkiye'nin İran'a karşı temkinli bir politika yürütmesine neden olmuştur. Görüldüğü üzere Türkiye İran ilişkilerinin seyri İran-ABD ve Türkiye-ABD ilişkilerinin varlığından büyük oranda etkilenmiştir.

İranlı bir grup gencin ABD büyükelçiliğini basması ve ABD yetkililerini rehin almalarıyla başlayan rehine krizinde ABD'nin baskılarına rağmen Türkiye, İran'a karşı herhangi bir yaptırımında bulunmamış ve İran'la ilişkilerini bozmamaya gayret etmiştir.⁴¹⁶ 1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin "tarafsız" bir politika takip etmesi, her iki ülke ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmiş ve bu durum, Türkiye'ye ekonomik açıdan büyük kazanımlar sağlamıştır.⁴¹⁷ Bunların yanında Türkiye için büyük bir tehlike olan PKK'nın İran sınırını kullanarak Türkiye'ye saldırması, Türkiye-İran arasında kısa süreli gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Yine Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın parçalanması tehlikesi, Türkiye ve İran'ı yakınlaştıran bir faktör olmuştur. İran'ın ABD ile yaşadığı sorunlara ve Türkiye ile yaşanan bazı gerginliklere rağmen Türkiye-İran arasındaki ekonomik ilişkiler her zaman önemli olmuş ve ikili arasında AKP öncesi dönemde bu doğrultuda bir takım antlaşmalar yapılmıştır.⁴¹⁸

Daha önce değinildiği üzere, Türkiye-İran ilişkileri AKP öncesi dönemde bölgesel ve küresel faktörler başta olmak üzere iki ülke arasındaki rejim farklılıklarından kaynaklanan gelişmelerden etkilenmiştir. AKP iktidarı döneminde de yine bölgesel ve küresel gelişmelerden etkilenmekle birlikte ikili arasında bazı alanlarda işbirliği, bazı alanlarda ise rekabetin orta çıktığı görülmüştür. Genel bir dönemlendirmeye gidildiğinde Arap baharının Suriye'ye sıçramasına kadar ikili

⁴¹⁵ Kibaroglu, a.g.m., s.226.

⁴¹⁶ Sönmezoglu, a.g.e., s.443.

⁴¹⁷ Gözen, a.g.e., s.220.

⁴¹⁸ Sönmezoglu, a.g.e., s.441-442.

ilişkilerin yakın olduğu ve bazı işbirliklerinin kurulduğu görülmüştür. Söz konusu işbirlikleri, her iki tarafa da önemli kazanımlar sağlamıştır. Türkiye-İran arasındaki işbirliklerine bakıldığında genel olarak güvenlik, ekonomik ve siyasi olmak üzere üç alanın ön plana çıktığı görülmektedir.

İkili arasındaki ekonomik ilişkilere ve işbirliklerine bakıldığında AKP'nin kendisinden önceki hükümetlerin İran'la kurduğu ekonomik ilişkilerin devamını sağladığı görülmektedir. Komşularıyla “karşılıklı ekonomik bağımlılık” yaratma temelinde yürütülen “sıfır sorun politikası”, İran ile ilişkilere de yansımış ve ikili arasında büyük bir yakınlaşma başlamıştır.⁴¹⁹ Yapılan anlaşmalar ile birlikte ikili arasındaki ticaret hacminde büyük artışlar yaşanmış ve bu durum ikilinin çatışmadan uzak bir ilişki yürütmesini kolaylaştırmıştır. Her ne kadar bu durum ABD önderliğinde İran'a uygulanan ekonomik ambargolardan dolayı zaman zaman sekteye uğrasa da, Ankara-Tahran arasındaki ekonomik ilişki, yakınlığını korumaya devam etmiştir.⁴²⁰ Bunda Türkiye'nin enerjiye olan ihtiyacı, İran'ın ise Türkiye aracılığıyla ekonomik ambargoların etkisinin azaltılması girişimleri son derece etkili olmuştur. Türkiye hem yakınlığı hem de sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle önemli bir komşu olan İran'la ticaretine önem vermiş ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma çabası içerisine girmiştir. İran ise ABD tarafından uygulanan ekonomik ambargoların etkisini azaltma ve enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden dışarıya taşıma politikası yürütmüştür.⁴²¹ İkili arasında yapılan karşılıklı ziyaretler ve yapılan antlaşmalar, ticaret hacimlerinde büyük artışlar sağlarken; karşılıklı giden turist sayısında da büyük artışlar sağlamıştır. Türkiye'nin AKP iktidarı döneminde İran'la sürdürdüğü ekonomik ilişkilerin temeli büyük oranda AKP öncesi dönemde atılmıştır. AKP'nin katkısı, bu çalışmaların hayata geçirilmesini ve sürdürülmesini sağlamak olmuştur. Ancak bu da tam olarak sonuca varmamıştır. Zira ikili arasında imzalanan bazı antlaşmaların günümüzde bile hayata geçirilmediği görülmektedir.

İkili ilişkilerin sadece ikiliyi kapsamadığını gösteren ve ikili ilişkilerin bölgesel gelişmelerden etkilendiğini, bu doğrultuda bir işbirliğine gidildiğini

⁴¹⁹ Sarıaslan, a.g.m., s.16.

⁴²⁰ Haibibi, a.g.m., s.7.

⁴²¹ Habibi, a.g.m., s.7.

gösteren bir diğer gelişme ise ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve sonrasındaki süreçtir. 2003 yılında ABD'nin Saddam Hüseyin'in sözde El Kaide bağlantısı ve kitle imha silahlarının varlığını gerekçe göstererek Irak'a saldırması Ortadoğu'yu sarsan bir gelişme olurken aynı zamanda Türkiye-İran arasında bir yakınlaşmanın kurulmasını da sağlamıştır. Dönemin ABD başkanı Bush'un Kuzey Kore ile birlikte İran ve Suriye'yi de "şer eksenine" dâhil etmesi ve bu ülkeleri uluslararası düzende izole etme girişimleri Tahran'ı tedirgin etmiştir. İran, Irak'tan sonra kendisine sıra geleceğini düşünerek aslında Saddam'la yaşadığı sorunlara rağmen ABD işgaline karşı çıkmıştır. İran, bu dönemde Türkiye'nin ABD ile var olan ilişkilerini de kullanarak şer ekseninden sıyrılmayı planlamış ve Türkiye ile Irak'a Komşu Ülkeler toplantılarına katılmıştır.

İkili arasında güvenlik odaklı bir işbirliğini gösteren bir diğer gelişme ise ikilinin bölgedeki terör örgütlerine yönelik sergiledikleri ortak tutum olmuştur. İran'da PJAK'ın, Türkiye'de PKK'nın varlığı bu durumun en önemli nedenidir. İki örgütün de bu ülkelerde yaşayan Kürt nüfusunun haklarını ileri sürerek saldırılar gerçekleştirmesi ikiliyi yakınlaştıran ve işbirliğine gidilmesini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Her iki örgütün de Kuzey Irak'ı üs olarak kullanması Türkiye-İran arasında terörle mücadelede ortak bir tutum sergilenmesini kolaylaştırmıştır. Bu işbirliği, terörle mücadelenin yanında uyuşturucu kaçakçılığı, istihbarat paylaşımı ve silah kaçakçılığı gibi birçok konuda fikir birliği sağlanmasını kolaylaştırmıştır. İkili arasında geliştirilen bu işbirliği, iki ülkenin de faydasına olmuş ve hem PKK ile hem de PJAK'la mücadelede büyük başarılar elde edilmiştir.⁴²²

Bu işbirliğinin yanında tarihi İsrail-Filistin çatışması, Türkiye-İran ilişkileri için bir yakınlaşma ve rekabet potansiyeli taşımıştır. Filistin sorununun bölgedeki "savunucusu" rolünde bulunan İran, Türkiye'nin AKP döneminde Filistin sorunuyla yakından ilgilenmesi, Türkiye'nin İsrail'le yaşadığı krizlerin varlığından dolayı 1979 İran İslam Devriminden sonra belki de ilk defa Ankara-Tahran arasında ortak bir "İsrail karşıtlığı" orta çıkmıştır. Ancak bu tutum, ikili arasında bir rekabet alanının da açılmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin İran'dan Filistin sorunun savunuculuğu

⁴²² Çagaptay-Eroğlu, a.g.m., s.2.

rolünü devralması veya onunla rekabet etmesi iki ülke arasında bir tedirginlik yaşanmasına neden olmuştur.⁴²³

AKP dönemi Türkiye-İran ilişkilerinde bir diğer gelişme ise, İran'ın nükleer çalışmaları nedeniyle ABD ile yaşadığı sorunlar olmuştur. İran'ın çalışmaları büyük bir ABD-İran çatışması yaratırken; Türkiye'yi de "ikircikli" bir duruma koymuştur. Bir taraftan bölgedeki en önemli aktörlerden biri olan ve siyasi, ekonomik olarak Türkiye için büyük bir öneme sahip olan İran'ın; diğer yandan derin bir müttefiklik ilişkisi kurduğu ABD'nin olması, Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır.⁴²⁴ Türkiye İran'ın uluslararası hukukun sınırları dâhilinde İran'ın nükleer çalışmalar yapabileceğini ileri sürerken; ABD, İran'ın dünya barışını "tehdit" edecek silahlar ürettiğini ve durdurulması gerektiğini ileri sürmektedir. ABD-İran arasında yapılan görüşmeler sorunu çözemediği gibi Türkiye'nin İran'la ve batıyla ilişkilerinde de büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Brezilya ile birlikte 2010 yılında İran'a yaptırım kararına "hayır" demesi, kamuoyunda çok tartışılmış ve Türkiye'nin "eksen kayması" yaşadığı tartışmalarının yapılmasına neden olmuştur.⁴²⁵ 2010'dan önceki dönemde Türkiye'nin ABD-İran gerginliğinde "arabulucu" rolü üstleneceği ileri sürülürken daha sonra Türkiye'ye "kolaylaştırıcı" rolü verilmiştir.

Türkiye'nin arabulucu rolü üstlenmesi bir takım zorlukları barındırması bakımında yetersiz kalmıştır. Bir ülkenin arabulucu rolü üstlenmesi için hem her iki tarafa da güven vermesi ve iki tarafın da arabulucu rolündeki aktörü tanınması gerekmektedir. Ancak İran'ın nükleer çalışmaları nedeniyle yaşadığı sorunlarda Türkiye'ye bu rolü vermediği görülmüştür.⁴²⁶ İran'ın en büyük endişelerinden biri Türkiye'nin bölgede sorunların çözümünü sağlayan bir aktör olarak görülmesi ve Türkiye'nin prestijinin artması ihtimali olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin kolaylaştırıcı rolünün daha sağlıklı bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Hem İran'la hem de ABD ile görüşen bir aktör olarak Türkiye'nin ortamı yumuşatmasını ve sorunun taraflarının daha kabul edilebilir bir tutum sergilemesini kolaylaştırabilir

⁴²³ Uslu, a.g.m., s.168.

⁴²⁴ Arıboğan, a.g.m., **Akşam**, 26.04.2010.

⁴²⁵ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.100.

⁴²⁶ Arıboğan, a.g.m., **Akşam**, 26.04.2010.

ancak son görüşmelere bakıldığında ABD-İran arasında yapılan görüşmeler ve İran'a uygulanan ekonomik ambargoların hafifletilmesi gelişmelerinde Türkiye geri planda kalmıştır.

2002'den beri yakınlığını koruyan Türkiye-İran ilişkileri, Arap baharının Suriye ayağında büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin halk hareketlerini desteklemesi ve demokratik reformlar için iktidarların girişimlerde bulunması gerektiği yönündeki açıklamaları, İran'ı ilk başlarda rahatsız etmemiştir. Zira İran; Mısır, Tunus ve Libya'da yaşanan olayların İran İslam Devrimi'nin bir devamı olduğunu ve bunun bir "uyanış" olduğunu ileri sürmüştür. Ancak söz konusu stratejik müttefiki Suriye olunca; İran, Arap baharına karşı tutumunu tamamen değiştirmiş ve Esad yanlısı bir tutum sergilemiştir.⁴²⁷ Buna karşın Türkiye, ilk başlarda ileri sürdüğü demokratik reform çağrılarına cevap alamamış ve Suriye'de büyük bir kriz çıkınca Esad'a karşı olan blokta yer almıştır. İran'ın ve Türkiye'nin Suriye sorunun algılamasında yaşadıkları farklılık ikiliyi birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, Ortadoğu'da yeni bir çatışma alanı yaratmıştır.

Türkiye'nin Sünni muhalefeti, İran'ın ise Şii rejimi desteklemesi, bölgede mezhepler arası bir çatışma başlatma ihtimali taşımaktadır.⁴²⁸ Yine özellikle İran'ın Suriye karşısındaki tutumu, Suriye krizinin çözülmesini de zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin Esad'a karşı tutumu İran'la birlikte Irak yönetimini de tedirgin etmiş ve Irak, Türkiye'den ziyade İran yanlısı bir tavır sergilemiştir.

AKP döneminde daha önce kurulan bir takım olumlu ilişkilerin geliştirildiği görülmekle birlikte, ABD-İran çatışmasında Türkiye'nin kendisine potansiyelinden büyük bir rol vermesi ve Suriye sorununda takındığı tutum, Türkiye-İran ilişkilerini önemli ölçüde zedelemiştir. Yine bu bölümde ele alındığı üzere; Türkiye-İran ilişkileri sadece ikili arasında meydana gelen gelişmelerden değil, üçüncü aktörlerden ve bu aktörlerin ikili ile olan ilişkilerinden de etkilenmektedir.

⁴²⁷ Uygur, a.g.m, s. 27.

⁴²⁸ Uygur, a.g.m, s.28.

IV. BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1. Giriş

Çalışmanın son bölümü olarak seçilen bu bölümde, AKP dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri incelenecektir. Ancak daha önceki bölümlerde de yapıldığı gibi konuyla ilgili bütünlük sağlanması bakımından bu bölümde öncelikle, AKP öncesi dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri değerlendirilecektir. Ardından AKP dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri temel olarak iki dönem halinde incelenecektir.

İlişkilerin büyük bir “yumuşama” dönemine girdiği birinci bölümünde, Türkiye-Suriye arasındaki karşılıklı ziyaretler, ekonomik ve siyasi işbirlikleri, Irak işgaline karşı ikilinin aldığı tavır, Lübnan-İsrail gerginliği gibi önemli başlıklar incelenecektir. Ayrıca ikinci bölümde ABD’nin Ortadoğu politikası ve bunun Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine yansımaları ele alındığından burada özellikle İkinci Körfez Savaşı’nın Türkiye-Suriye ilişkilerine yansımaları, iki ülkenin savaş ve sonrasındaki Irak politikaları göz önünde bulundurularak incelenecektir.

İkinci dönemde ise, Arap baharıyla başlayan süreç, Ceylanpınar’da Türk vatandaşların öldürülmesi, Türk uçağının Akdeniz’de düşürülmesi ve Türkiye’nin Suriye bunalımına yönelik tutumu incelenecektir. Ayrıca Suriye sorununun çözümünü zorlaştıran bölgesel ve küresel güçlerin Suriye sorununa yönelik politikaları ve uluslararası kamuoyunun yakından takip ettiği çözüme yönelik girişimler incelenecektir. İkinci bölümde ikili arasındaki ilişkiler “kopma dönemi” olarak adlandırılmıştır.

2. AKP Öncesi Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'dan kopan Suriye uzun bir süre Fransız manda rejimi ile yönetilmiştir.⁴²⁹ 1998 Adana Antlaşması'na kadar çok ciddi gerginliklerin yaşandığı Suriye ile temel sorunlar, ilk olarak Hatay anlaşmazlığı ile başlamıştır. Uzun süren diplomatik görüşmeler sonunda Hatay Meclisinin yaptığı oylamayla Türkiye'ye katılma yönünde karar alınmıştır. Hatay, 1939'da resmi olarak Türkiye devletine bağlanmış, ancak bu durum, Suriye ile Türk hükümetleri arasında uzun yıllar sürecek olan gerginliklerin ilk ayağını oluşturmuştur. Türkiye, Hatay'ı kendisine ait bir toprak olarak değerlendirirken; Suriye, Hatay'ı "Türkiye tarafından alınmış Arap toprağı" olarak değerlendirmiştir.⁴³⁰ Suriye'nin bu tutumu, ikili ilişkilerin bozulmasında önemli rol oynamıştır.

Suriye ile olan kopukluğun nedenlerinden biri de, Türkiye'nin bağımsızlık sonrasında Batı taraflı bir politika izlemesidir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ABD yanlısı bir politika izlerken; Suriye, SSCB yanlısı bir politika izlemiştir. İkili Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında büyük bir savaşın (Suriye krizi 1957) eşiğine gelmiştir. Bu dönemde izlenen politikalar iki ülkeyi birbirinden daha da uzaklaştırmıştır.⁴³¹

Bu dönemde ikili arasındaki bir diğer sorun ise, kaynağını Türkiye'den alan ve Irak-Suriye için ciddi bir enerji kaynağı olan Fırat ve Dicle nehir suları sorunudur. Türkiye'nin GAP kapsamında yapmaya başladığı Atatürk ve Keban Barajı, Suriye ile Türkiye arasında sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Atatürk Barajı'nın yapımına başlanmasından itibaren Fırat Nehrinden yeterince su verilmeyeceği endişesine kapılan Suriye, Türkiye'den yazılı bir garanti istemiş ve sonunda da yıllık sn.500 metreküp suyun verilmesini ve suyun azaldığı zamanlarda da bir sonraki dönemde farkın kapatılması konusunda anlaşmıştır. Sonrasında Türkiye 1998'de sınırı aşan sular konusunda Irak, Suriye ve Türkiye'nin katılımıyla bir Ortak Teknik Komitesi'nin (OTK) toplanmasını önermiştir. OTK, birkaç kez daha toplanmıştır

⁴²⁹ Mehmet Akif Okur, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, s.6.

⁴³⁰ İdris Demir, "Hatay Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, s.346.

⁴³¹ İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, s.49.

ancak; Irak ve Suriye'nin ihtiyacı olan su miktarını fazla göstermeleri ve her seferinde sorunu politikleştirmeleri, çalışmaların yeterince verimli olmamasına neden olmuştur.⁴³²

İki ülke arasındaki su sorunu, Suriye'nin suya karşı PKK kartını oynamasıyla ciddi bir güvenlik boyutuna ulaşmıştır. Suriye, Türkiye'yi su sorununu istediği gibi çözülmesine ikna etmek için, GAP'ın başlamasıyla birlikte PKK faktörünü kullanmıştır. Suriye'nin, PKK militanlarının Suriye topraklarında eğitilmesine izin vermesi aslında GAP'ı engellemek ve GAP'a karşı terör kartını elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bölgede Türkiye gibi bir ülkeyi kendisine rakip gören Suriye; Türkiye'yi zayıflatmak, su sorununu istediği gibi çözmek için başta PKK olmak üzere DEV-SOL ve ASALA gibi terör örgütlerini desteklemiştir.⁴³³ Daha sonra örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın Şam'da olduğu haberi üzerine Türkiye, artık Suriye'ye karşı daha sert söylemler içine girmiştir. Türkiye'nin Öcalan konusundaki ciddiyetini gören Suriye, Öcalan'ı 1998' de sınır dışı etmek zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra Mısır'ın arabuluculuk yapmasıyla, ikili arasında 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Bu anlaşmada Suriye, teröre verdiği desteği keseceğini ve Türkiye'ye her türlü istihbarat yardımıyla bulunacağını beyan etmiştir. Gerçekten de Adana Antlaşması'ndan sonra Suriye; topraklarındaki PKK kamplarını boşalttırmış, birçok militanı Türkiye'ye teslim etmiş ve Türkiye'ye istihbarat desteğinde bulunmuştur.⁴³⁴

Özetle, Soğuk Savaş döneminin özelliklerinden dolayı, Suriye-Türkiye ilişkileri 1990'lı yıllara kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte, köklü ve belirgin bir değişiklik yaşanmamıştır. AKP öncesi dönemde, Türkiye-Suriye ilişkilerini belirleyen faktörler; Hatay sorunu, Fırat ve Dicle nehir suları sorunu ve Suriye'nin terör örgütlerine verdiği destekler olarak sıralanabilir. Neden-sonuç ilişkisi açısından birbirini etkileyen bu sorunların yanında, ikilinin Soğuk Savaş döneminde izledikleri farklı kutup politikaları da etkili olmuştur.

⁴³² Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, s.103-104.

⁴³³ Cabbarlı, "Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Suriye'nin Yaklaşımı", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, s.402-403.

⁴³⁴ Cabbarlı, a.g.m., s.405.

3. AKP Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri

Özellikle Mısır'ın arabuluculuğuyla imzalanan Adana Mutabakatı sonrasında Suriye, PKK'ya olan desteğini kesmiş ve PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. Türkiye-Suriye ilişkileri, Adana Mutabakatı'ndan sonra yumuşamaya başlamıştır. İkili ilişkiler 2000 yılında Beşar Esad'ın, 2002 yılında da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle bir anda ivme kazanmıştır.⁴³⁵ ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesini gündeme getirmesi ve Irak'ı 2003'te işgali ile Türkiye-Suriye arasında yakınlaşma süreci daha da derinleşmiştir. 2000'li yıllarda ikili arasında birçok anlaşma imzalanmış, karşılıklı vizeler kaldırılmış ve birçok ortak projeye imza atılmıştır.

Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan ve bu bölgede bir Kürt Devleti'nin kurulmasını istemeyen Suriye-Türkiye ikilisi, aralarındaki ilişkileri ilerde de değinileceği üzere yumuşak tutma gayreti içerisinde olmuşlardır.

Türkiye bu dönemde hem Müslüman bir ülke olması bakımından hem de Arap ülkeleri arasındaki belirleyici konumu nedeniyle Suriye ile olan ilişkilere ayrı bir önem vermiştir. Özellikle AKP'nin Ortadoğu politikası çerçevesinde; Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkileri, yakınlaşma sürecine girmiştir. AKP dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri iki farklı bölümde incelenecektir. Karşılık ziyaretlerin, ekonomik ve siyasiyi işbirliklerinin ve Ortadoğu'da yaşanan sorunların ikili ilişkilere etkisi “yakınlık dönemi” olarak adlandırılmıştır. 2011 yılında başlayan Suriye krizi ile kopan ilişkiler, “kopma dönemi” olarak adlandırılmıştır.

⁴³⁵ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-128.

3.1. İkinci Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde Türkiye ve Suriye'nin Irak Politikaları

3.1.1. Türkiye'nin Irak Politikası

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde Türkiye-Irak ilişkileri ayrıca değerlendirildiğinden bu bölümde Türkiye'nin savaş sonrası Irak politikası kısaca ele alınacaktır. 2003 Irak işgali sonrası dönemde Türkiye'nin Irak politikası, özellikle Kuzey Irak üzerinde şekillenmiştir. Öncelikle; Türkiye, uzun yıllardan beri etnik temelli PKK terör örgütüyle mücadele etmesi ve Kuzey Irak'ta bulunan binlerce PKK örgüt elemanının varlığı nedeniyle Irak'ın parçalanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Birinci Körfez Savaşı'na kadar götürülebilen Türkiye'nin bu politikası İkinci Körfez Savaşı ve sonrasında da varlığını korumuştur.⁴³⁶

Bu doğrultuda; Türkiye, Irak'ın parçalanması durumunda kendi ulusal bütünlüğünün de tehlikeye gireceği algısıyla Suriye ve İran'la işbirliğine varmış ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için girişimlerde bulunmuştur.⁴³⁷

3.1.2. Suriye'nin Irak Politikası

Suriye, ABD tarafından kendisinin de “şer eksenine” dâhil olduğu iddiasından hareketle kısa süre içerisinde sıranın kendisine geleceği endişesine kapılmıştır.⁴³⁸ Suriye, savaş sonrası dönemde Irak politikasında Türkiye benzeri bir tutum sergilemiştir. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Suriye Irak'ın parçalanmaması gerektiğini belirtmiş ve doğrultuda politikalar yürütmüştür. Suriye, savaştan sonra ABD'nin bölgedeki varlığından tedirgin olmuş ve özellikle Kürtlerin ABD ile kurduğu yakınlık, Suriye'nin tedirginliğini daha da arttıran bir faktör olmuştur.⁴³⁹

⁴³⁶ Orhan, a.g.m., s.52.

⁴³⁷ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.122-130.

⁴³⁸ Orhan, “Kuruyunca Sula, Uzunca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası”, **Stratejik Analiz Dergisi**, s.51.

⁴³⁹ Orhan, a.g.m., s.58.

Bağdat yönetiminin giderek bağımsız hareket eder hale gelmesinden kuşku duyan Suriye, Kürt devleti projesinin ABD-İsrail ortaklığının bir ürünü olduğunu, İsrail'in Kuzey Irak'ta toprak satın alarak etkili olmaya çalıştığını ileri sürmüştür.⁴⁴⁰ Aynı şekilde Suriye, Irak'ta Saddam sonrası dönemde kendilerine karşı Batı yanlısı bir hükümetin yönetimi devralmasından kuşku duymuştur. Büyük bir Kürt nüfusu bulunduran ülkelerden biri olan Suriye, Irak'ta Kürtlerin güçlenmesinin kendi Kürt nüfusunu da etkileyeceğini dile getirmiş ve Irak cumhurbaşkanının bir Kürt olması ve Kuzey Irak yönetiminin giderek bağımsız hareket etmesinden rahatsız olmuştur.⁴⁴¹

Suriye, Irak politikası bağlamında Arap baharı öncesi dönemde Türkiye ile işbirliğine gitmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini belirlemiştir.⁴⁴² Arap baharı sürecinde ise, Türkiye-Suriye ikilisinin Irak ile ilişkilerinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Irak'ta Maliki yönetimi, İran'la birlikte Esad yönetimini destekleyen bir tavır sergilerken; Türkiye, Suriye muhalefetini desteklemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Irak'la sorunlar yaşamasına ve Şam yönetiminin Bağdat'la yakın temasa geçmesine neden olmuştur.

Suriye, Irak Savaşı'nın hemen sonrasında ABD'nin askeri müdahale ve rejim değişikliği tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. ABD'nin Ortadoğu politikasının odak noktasını oluşturan bölgedeki “otoriter-totaliter rejimlerin demokratikleştirilmesini içeren Büyük Ortadoğu Projesi, Irak Savaşı ile Suriye'yi daha fazla tedirgin etmiştir.⁴⁴³ ABD'nin Irak işgaliyle, Kuzey Irak bölgede Suriye ve Türkiye için ciddi bir sorun haline dönüşmüştür. Bu gelişmelere bakıldığında; ABD'nin “şer eksen” söylemi, Irak'ın parçalanması olasılığı ve Büyük Ortadoğu Projesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinin yakınlaşmasına neden olmuştur.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Orhan, a.g.m., s.52-53.

⁴⁴¹ Orhan, a.g.m., s.54.

⁴⁴² Gaytancıoğlu, a.g.e., s.128-132.

⁴⁴³ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.131.

⁴⁴⁴ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.131.

4. AKP Döneminde Türkiye-Suriye Arasındaki Yakınlaşmalar

4.1. Ekonomik Yakınlaşma

Uluslararası ilişkilerde karşılıklı ziyaretler, birçok bakımdan belirleyici durumundadır. Herhangi iki devlet arasında sık sık karşılıklı ziyaretlerin yapılması, sorunların çözümüne yönelik çalışmaların yapılmasına imkân vermektedir. Türkiye-Suriye ilişkileri, bu durumun tipik bir örneğidir. İkili arasında bu dönemde yapılan ziyaretler birçok projenin hayata geçirilmesini sağlaması bakımından son derece önemlidir.⁴⁴⁵

2000 öncesi dönemde ikili arasında herhangi bir ziyaret gerçekleşmemiş buna karşın; 2000 sonrası dönemde karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiş ve bu ziyaretler, aynı zamanda birçok önemli gelişmeye de önayak olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması ile başlayan ziyaret sürecini, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın ilk Türkiye ziyaretini gerçekleştirdiği 2004 yılı takip etmiştir.⁴⁴⁶ Esad'ın ziyaretinin ardından iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, hızla gelişmiştir. İki ülkenin en uzun kara sınırlarının ortak olması, iki ülkenin kuzeye ve güneye açılımları konusunda işbirliğinin yapılmasını kolaylaştıran bir faktördür. Her iki ülkenin de dış ticaretinde sınırlar, büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ekonomi, ikili ilişkilerin düzelmesinde ilk adım olmuştur.⁴⁴⁷

2004 yılının ilk döneminde gelişen ilişkiler, özellikle ekonomik alanda somut adımların atılmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye ile işbirliğini geliştirme ve Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanması için yaptığı çalışmalar, olumlu karşılanmış ve STA, Suriye ile 22 Aralık 2004 tarihinde imzalanmıştır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Ayhan, "Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2009, Cilt:1, Sayı:11, s.27.-33.

⁴⁴⁶ Ayhan, a.g.m., s.27-33.

⁴⁴⁷ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.120.

⁴⁴⁸ Ayhan, a.g.m., s.29.

İkili ilişkilerde bir dönüm noktası olan STA'nın ardından Erdoğan, "Kardeş Suriye halkına en kalbi selamlarımı iletirim" açıklamasında bulunmuş ve anlaşmanın Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik ve ticari birlikteliğin hukuki altyapısını oluşturan bir adım olduğunu belirtmiştir. Esad ise, yaptığı açıklamada, Türkiye ile ikili ilişkilere önem verdiklerini ve bu ilişkileri artırmak istediğini belirtmiştir.⁴⁴⁹

Aynı yıl içerisindeki bir diğer olumlu gelişme ise, Şam'ın Türkiye'nin Suriye üzerinden demiryolu ile Irak'a mal taşınmasına koyduğu kısıtlamaları kaldırdığını ilan etmesi olmuştur. Aynı şekilde 2004 yılında Türkiye-Suriye sınırındaki mayınlı bölgelerin temizleme çalışmaları başlatılmıştır. Temizlenen alanlarda ortak tarımın yapılması planlanmıştır.⁴⁵⁰

Türkiye-İran ilişkilerinin incelendiği bölümde AKP iktidarının komşularıyla ikili ilişkilere verdiği önem ele alınmıştır. Türkiye, AKP iktidarı döneminde komşularıyla yaşadığı sorunların çözülmesinde ve yakın ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Türk siyasi kadrosu tarafından yapılan açıklamalarda, Suriye'nin Türkiye için "Ortadoğu'ya açılan kapı" olduğu belirtilmiş ve bu söylemden hareketle Suriye ile ekonomik ilişkilere önem verilmiştir. İkili arasında imzalanan STA ile büyük gelişmeler kaydedilmiş ve Türkiye-Suriye ilişkileri, "komşularla sıfır sorun politikasının en güzel örneği" olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵¹

STA ile birlikte, Türk iş adamlarının Suriye'ye ve Arap dünyasına açılması kolaylaşmıştır. Ayrıca yapılan anlaşma, ikili arasında vizelerin kaldırılması, emlak sorununun çözülmesi ve ortak bakanlar kurulu toplantılarının yapılmasının önünü açmıştır.

⁴⁴⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.120.

⁴⁵⁰ Ayhan, a.g.m., s.33.

⁴⁵¹ Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi 2002-2010**, s.219.

4.1.1. Türkiye ve Suriye Arasında Vizelerin Kaldırılması ve Emlak Müzakereleri

Daha önce de değinildiği üzere Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesinde karşılıklı ziyaretlerin büyük önemi vardır. Yapılan ziyaretler STA gibi önemli bir anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır. Suriye'nin Türk iş adamlarına vize kolaylığı sağlaması da, Türkiye'ye 1946'dan beri ziyarete gelen ilk Suriye Devlet Başkanı Esad'ın ziyareti sırasında gündeme gelmiştir.⁴⁵²

Esad'ın Türkiye ziyareti sırasında Türk iş adamlarıyla yaptığı görüşmelerden sonra, Türk iş adamlarına vize kolaylığının sağlanması için çalışmaların başlatılacağını açıklanmıştır.⁴⁵³ Ziyaretin ardından Şam yönetimi, 13 Ocak 2004 tarihinden itibaren Türk iş adamlarına sınır kapılarında vize kolaylığının sağlanacağını açıklamıştır.⁴⁵⁴ Bu gelişmeyle Suriye'ye gitmeden önce uzun süreler vize ile uğraşmak durumunda olan iş adamları, sınır kapılarında vakit kaybetmeden vize alma imkânına kavuşmuştur.⁴⁵⁵

İlerleyen dönemlerde Esad, Erdoğan'ın daveti üzerine 16 Eylül 2009'da Türkiye'ye bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Yapılan ziyaret sonucunda, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Konseyin; Türkiye-Suriye ilişkilerin her aşamasında faaliyet göstermesi, her iki ülkenin başbakanlarının ve onar bakanın katılımı ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁶ Yine aynı ziyaret sürecinde iki ülkenin Dışişleri Bakanları, Türkiye ile Suriye arasındaki vizeleri kaldıran anlaşmayı imzalamıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵² Sabah, 28.06.2012.

⁴⁵³ Mehmet Tan- Aziz Belli-Abdullah Aydın, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012, s.68-71.

⁴⁵⁴ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁵⁵ Yusuf Sayın, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği", <http://yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf>, 10.12.2013.

⁴⁵⁶ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁵⁷ www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html2 (Erişim) 27.01.2014.

Anlaşmadan sonra Türkiye, iki ülke arasındaki vizelerin tamamen kaldırıldığına karar verildiğini açıklarken; Suriye, iki ülke arasında taşımacılık yapan tırlara uygulanan vergilerin kaldırıldığını açıklamıştır.⁴⁵⁸ Ziyarete Kürt açılımı, Irak-Suriye gerginliği ve İsrail-Suriye dolaylı barış görüşmelerinin yeniden başlatılması konuları da ele alınmıştır.⁴⁵⁹

Emlak görüşmeleri ise, Esad'ın 2007 Türkiye ziyareti sırasında gündeme gelmiştir. Suriye ile teknik düzeyde müzakereler Şubat 2008'de başlamıştır. Emlak sorununun çözümüne ilişkin en önemli adım, Türkiye-Suriye Emlak Komisyonu'nun 29 Eylül 2010 tarihindeki Ankara toplantısıdır.⁴⁶⁰ Komisyon, Ankara'da yapılan toplantı sonunda konu ile ilgili bir mutabakat imzalamıştır. Mutabakat, Erdoğan'ın 23 Aralık 2009 tarihindeki Suriye ziyareti sırasında yapılan görüşmeler sonucunda yayınlanmıştır.⁴⁶¹ Ortak bildiride, tarihi emlak konusuna çözüm getirilmesi amacıyla tesis edilen Türkiye-Suriye Emlak Komisyonu toplantılarının sürdürüleceği belirtilmiştir.⁴⁶²

4.1.2. Türkiye-Suriye Bakanlar Kurulu Toplantısı

Ekim 2009 tarihinde eş zamanlı olarak Halep ve Gaziantep'te düzenlenen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda ilişkilerin kurumsal altyapısının inşa edilmesine dair önemli adımlar atılmıştır.⁴⁶³ Toplantıda; karşılıklı olarak diplomatların eğitilmesi, dış ticaret hacminin beş milyar dolara çıkarılması, başta Gaziantep-Halep olmak üzere Türkiye-Suriye tren yolu ulaşımına ağırlık verilmesi, Suriyeli ve Türk lisans düzeyindeki üniversite öğrencilerinin değişim programına katılması ve Fırat-Dicle ve Asi nehri ile ilgili sorunların çözülmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁵⁹ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁶⁰ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁶¹ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁶² <http://www.mfa.gov.tr/suriye-ile-emlak-muzakereleri.tr.mfa>. 19.12.2013

⁴⁶³ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.71.

⁴⁶⁴ Sayın, a.g.m., s.15.

Özetle 2004'ten sonra ikili arasında STA'nın imzalanması, vizelerin karşılıklı kaldırılması ve bunun yanında yapılan bir dizi görüşme neticesinde Ankara-Şam ticaret verilerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. STA'nın 2007'de yürürlüğe girmesiyle 800 milyon dolaylarında seyreden ticaret hacmi, 2010 yılında 2,5 milyar doları aşmıştır. Aynı şekilde vizelerin kaldırılmasıyla Türkiye'ye gelen ve Suriye'ye giden turist sayılarında büyük bir yükseliş yaşanmıştır. AKP iktidarından önce; yaklaşık 109 bin olan Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı, 2011 yılında 974 bini geçmiştir. Öte yandan AKP iktidarından önce Suriye'ye giden Türk turist sayısı, 9 bin gibi çok küçük bir sayı iken bu oran, 2010 yılında 864 bini geçmiştir.⁴⁶⁵

4.2. Siyasi Yakınlaşmalar

4.2.1. Şam Zirvesi

4 Eylül 2008 tarihinde Şam'da “İstikrar İçin Diyalog” adı altında bir zirve toplantısı yapılmıştır. Fransa, Türkiye ve Katar'ın liderlerinin katıldığı toplantıda, “Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanması” konusu tartışılmıştır.⁴⁶⁶ Toplantı öncesinde zaten Suriye-İsrail arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapan Türkiye, “Ortadoğu'daki sorunlara aktif bir şekilde katılan ve çözüm üreten ülke” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁶⁷

Türkiye'nin arabuluculuğuyla gerçekleşen toplantıda, 1967 Arap-İsrail savaşından beri Suriye ile İsrail arasında sorun olan Golan Tepelerinin Suriye'ye verilmesi durumunda, Filistin ve Lübnan ile ilgili sorunların önemli bir bölümünün çözüleceği ve bölgeye barış, istikrar ve refahın geleceği ifade edilmiştir.⁴⁶⁸

Bu zirvenin, Türkiye'nin “yeni” Ortadoğu politikasının hayata geçirilmesi sürecinde önemli bir aşamayı teşkil ettiği ve bu toplantı sayesinde Türkiye'nin

⁴⁶⁵ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s.422.

⁴⁶⁶ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

⁴⁶⁷ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/09/080904_syria_summit.shtml, 27.01.2013.

⁴⁶⁸ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.68-71.

arabuluculuk rolüyle bölgede itibar ve güvenilirliğini artırma imkânı bulduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin Suriye-İsrail ve Filistin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmuş olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁶⁹

4.2.2. Refik Hariri Suikastı ve Türkiye'nin Tutumu

Ortadoğu bölgesinde, neredeyse her yıl dünya gündemini sarsacak olaylar yaşanmaktadır. Bölgede yaşanan her gelişme, bir şekilde Türkiye'yi de etkilemektedir. AKP'nin iktidarda olduğu yıllarda bölgede yaşanan önemli bir olay, Lübnan eski Devlet Başkanı Refik Hariri'nin bir suikasta kurban gitmesidir.⁴⁷⁰ Bu olay, Türk karar alıcılar için bir ikilem yaratmasının yanında, Türkiye-Suriye ilişkilerinin Arap baharı öncesi durumu hakkında bir değerlendirmenin yapılmasını sağlaması bakımından da önemlidir.

Hariri'nin bombalı bir saldırı sonucu öldüğü haberi, bölgede büyük bir etki yaratmıştır. Birçok terör saldırısında olduğu gibi Hariri suikastında da önceleri farklı örgüt isimleri geçmesine rağmen, Suriye kökenli "Büyük Suriye'de Zafer ve Cihat" adlı örgütün saldırıyı üstlenmesi, dikkatlerin Suriye üzerine çekilmesine neden olmuştur.⁴⁷¹ Suikast, Suriye'nin gerek bölgede gerekse de, dünya kamuoyunda eleştirilmesine neden olmuştur. Şam yönetiminin, suçlamaları reddedip saldırıyla bir ilişkilerinin olmadığını açıklamasına rağmen; Hariri'nin Suriye'nin 1976'dan beri Lübnan'da tuttuğu askerleri geri çekmesi gerektiğini dile getirdiği açıklamaları, Şam'ın itirazlarını sonuçsuz bırakmıştır.⁴⁷² Hariri'nin ölümünden sonra, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığına son verilmesi gündeme gelmiş ve BM'de konunun araştırılması için bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun açıkladığı raporda (Mehlis Raporu) Şam yönetimi suçlu bulunmuştur.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Sayın, a.g.m., s14.

⁴⁷⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.132-140.

⁴⁷¹ Celalettin Yavuz, "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin İkinci Durağı Suriye mi?", **2023 Dergisi**, 2005, Sayı: 56, s.11.

⁴⁷² Gaytancıoğlu, a.g.e., s.132-140.

⁴⁷³ Mehliş Raporu'nun tam metni için Bkz: <http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport>, (Erişim) 14.11.2013.

Bu olayın Türkiye ile ilişkisi ise, saldırıdan kısa bir süre sonra Ahmet Necdet Sezer'in 2005'te Suriye'ye gerçekleştirmeyi planladığı ziyaret olmuştur.⁴⁷⁴ Türkiye'nin böyle bir durumda "suçlu Suriye'ye" ziyaret düzenlemesi, Türkiye'nin Batı tarafından eleştirilmesine neden olmuştur.⁴⁷⁵ Gelen eleştirilere rağmen Şam'a planlanan ziyaret 2005 Nisan ayında gerçekleşmiştir. Sezer'in Şam ziyareti, başta Şam olmak üzere özellikle Batı karşıtı Arap devletleri tarafından olumlu karşılanmıştır.⁴⁷⁶ Suriye'den yapılan açıklamalarda, Sezer'in ziyaretinin iki ülke arasında bir süredir devam eden ilişkilerin ziyaretten sonra daha da derinleşmesini sağlayacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁷ Türkiye'nin Batı tarafından eleştirilmesine rağmen suikasttan sonra düzenlediği ziyaret, Ankara'nın bazı durumlarda ikili ilişkilerin etkilenmemesi için çaba sarf ettiğini ve gerekirse Batıyı karşısına alabilme gücü olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁴⁷⁸

4.2.3. Avrupa Birliği'nin Güneye Genişleme Süreci ve Türkiye-Suriye İlişkileri

Daha önce değinildiği üzere Hafız Esad'dan sonra iktidara gelen oğul Beşşar Esad, ekonomik reformlara büyük önem vermiş ve Suriye'nin dış pazarlara açılmasını kolaylaştıracak girişimlerde bulunmuştur. Suriye'nin bu girişimlerinde, Türkiye önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkiye, Suriye ile sahip olduğu uzun sınır sayesinde ve bütün dünya ile ticaret yapan bir ülke olması nedeniyle Suriye için vazgeçilmez bir aktör olmuştur. Suriye'nin 2000'li yıllardaki politikasıyla aynı dönemde AB'nin güneye genişleme süreci başlamıştır.⁴⁷⁹

Bu sürecin ilk aşaması, 1995 yılında on beş Avrupa Birliği ülkesi ile on iki Akdeniz ülkesinin katılımıyla gerçekleşen Avrupa-Akdeniz Konferansı'dır. Bu konferansta, Avrupa Birliği'nin güneye açılmasının temel ilke ve uygulamalarını içeren Barcelona Bildirgesi yayınlanmıştır.⁴⁸⁰ Bildirgenin amacı; Avrupa ve Akdeniz

⁴⁷⁴ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.145

⁴⁷⁵ Yavuz, a.g.m., s.11-12.

⁴⁷⁶ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.145.

⁴⁷⁷ Yavuz, a.g.m., s. 11.

⁴⁷⁸ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.132-140.

⁴⁷⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.147-149.

⁴⁸⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e., s.148.

lkeleri arasında siyasi diyalogu arttırmak, serbest ticaret alanları oluşturarak ortak bir refah alanı yaratmak olarak belirtilmiştir. şam yönetimi, 1998 yılında AB ile Ortaklık Anlaşması için müzakerelere başlamış ve devamından 2003 yılında AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamıştır.⁴⁸¹

Gümrük birliğine ye olan Türkiye, kural gereği 2004 yılında Suriye ile daha önce değinilen STA'yı imzalamış ve ikili arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁴⁸²

Suriye'nin 2000'li yıllardaki aktif tutumunun bir hedefinin de, Esad'ın başlattığı demokratikleşme sürecinin AB ile daha ileri aşamalara geçirilmesi olarak ileri sürülmüştür.⁴⁸³ Ancak Arap baharı sürecinde Suriye halkının taleplerine bakıldığında bunun yeteri kadar gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Türkiye, Esad'ın demokratikleşme süreci için önemli bir model ve AB ile ilişkilerinde bir köprü olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin yaygın ifadeyle hem İşlamiyet'i hem de Batılı değerleri bir arada bulundurması ve AB ile yürüttüğü üyelik süreci Suriye'nin bu algısında önemli bir etken olmuştur.⁴⁸⁴ Suriye, aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye üyelik için yürüttüğü çalışmaları desteklediğini açıklamış ve Türkiye'nin, Batı ile Arap devletleri arasında bir köprü vazifesi görebileceği ileri sürülmüştür.⁴⁸⁵

4.2.4. 2006 Lübnan Savaşı ve Türkiye-Suriye İlişkileri

2003 Irak Savaşı'ndan sonra bölgede meydana gelen Lübnan Savaşı, Türkiye-Suriye ilişkilerini yakından etkilemiştir. Lübnan üzerinde gelişen İşrail-Suriye geriliminin uzun bir tarihi vardır. Bilindiği üzere şam yönetimi Lübnan'da bulunan Hizbullah gibi yapılara uzun yıllardan beri destek vermektedir. İşrail ise Hizbullah

⁴⁸¹ www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir, (Erişim) 10.12.2013.

⁴⁸² Gaytancıoğlu, a.g.e, s.147-149.

⁴⁸³ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.147-149.

⁴⁸⁴ "Türkiye, AB'nin geleceğini değiştirecek", **Zaman**, 19.12.2004.

⁴⁸⁵ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.149-155.

ile yaşadığı bütün sorunların arkasında Suriye ve İran gibi kendisiyle düşman olan devletleri görme eğilimdedir.⁴⁸⁶

2006 yılında meydana gelen Lübnan Savaşı'nın başlamasında Hizbullah'ın İsrail'in sınırdaki bazı bölgelerine düzenlediği füze saldırıları ve İsrail askerlerini kaçırmaya etkili olmuştur.⁴⁸⁷ İsrail, bunun ardından ilk fırsatta Lübnan sınırına büyük bir operasyon düzenlemiştir. İsrail operasyonları, dünya kamuoyundan büyük tepkiler almıştır. İsrail'in en büyük müttefiki olan ABD, BM'de İsrail aleyhine bir kararın çıkarılmaması için uğraş verirken bir yanda da, Lübnan başbakanını desteklediğini açıklamıştır.⁴⁸⁸ Suriye'nin uzun yıllardan beri Lübnan'da bulunan askeri güçlerinden dolayı, krizin bir "İsrail-Suriye Savaşı'nı" başlatması tehlikesi doğmuştur. İsrail'in olası bir Suriye saldırısı söylentisi, İsrail'in bölge devletleri tarafından tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur. Bunun yanında, savaşın tüm bölgeye yayılma riski taşınması da birçok aktörün krizle doğrudan ilgilenmesine neden olmuştur. Suriye'nin tarihi müttefiki İran, Suriye'ye olası bir saldırı durumunda saldırıya bizzat İran'a yapılmış gibi tepki verileceğini dile getirmiştir.⁴⁸⁹ Suriye ise, Lübnan'ı desteklediğini ve Lübnan'daki direnişin sonuna kadar arkasında durulacağını açıklamıştır. Türkiye, krizden dolayı İsrail'i suçlayan açıklamalarda bulunmuştur. Bunun da ötesinde Türkiye, savaşın son bulması için her iki tarafla görüşmeler yapmış ve kaçırılan askerlerin iade edilmesi için girişimlerde bulunmuştur.⁴⁹⁰

Daha sonra gerçekleşen saldırılarda birçok İsraillinin ölmesi, İsrail'in doğrudan Suriye ve İran'ı suçlamasını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar İran-Suriye ikilisi saldırılarda kullanılan füzelerin kendileri tarafından verilmediğini açıklanmışsa da, ne İsrail ne de ABD bu açıklamaları inandırıcı bulmamıştır.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.147-149.

⁴⁸⁷ Meliha Benli Altunışık, **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2007, s.11.

⁴⁸⁸ **Hürriyet**, 15.07.2006.

⁴⁸⁹ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.149-155.

⁴⁹⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.149-155.

⁴⁹¹ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.149-155.

Ardından konuyla ilgili görüşmeler yoğunlaşmış ve olay, BM'ye taşınmıştır. İsrail, masaya oturmanın şartı olarak; kaçırılan askerlerinin iade edilmesini ve Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığının tamamen geri çekilmesini şart koşmuştur.⁴⁹² 26 Temmuz 2006'da Roma'da Lübnan Konferansı toplanmış ve bölgeye uluslararası gücün yerleştirilmesi tartışılmıştır. Ancak konferansta olayın gidişatını etkileyecek bir sonuç çıkmamıştır.⁴⁹³ Sonunda, BM'nin aktif çalışmalarıyla güvenlik konseyinde çatışmaların sonlandırılmasını ön gören karar kabul edilmiştir. Alınan kararla; Lübnanlı mültecilerin geri dönmesi ve Lübnan ordusu Güney Lübnan'a yerleştikçe İsrail güçlerinin kademeli olarak geri çekilmesi kabul edilmiştir. Daha sonra ise, içinde Türk askerlerinin de bulunduğu bir güç Lübnan'a gönderilmiştir.⁴⁹⁴

Ancak bu kararın alınması, Türkiye'de büyük tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. "Türkiye'nin ABD ve İsrail'in sebep olduğu kaosa dâhil edilmeye çalışıldığı" şeklinde fikirler ileri sürülmüştür. AKP iktidarı, başından beri bölgede yaşanan gelişmelerle yakından ilgilenildiğini ve yaşanan olaylara seyirci kalınmayacağını belirtilmiştir. İktidar alınan kararın, Türkiye'nin Ortadoğu'daki saygınlığını ve güvenilirliğini arttıracaklarını ileri sürmüştür.⁴⁹⁵

Özetle; 2006 Lübnan Savaşı, o dönem yakın bir ilişkinin kurulduğu Suriye'yi içine çekme tehlikesinden dolayı Türkiye'nin yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Sorunun Suriye ile savaşa dönüşmemesi için Türk hükümeti yoğun görüşmelerde bulunmuş, başta Lübnan Konferansı olmak üzere yapılan toplantılara bilfiil katılmıştır.

Öte yandan savaş boyunca Türkiye İsrail'i en çok eleştiren aktörlerden biri olmuştur. Türkiye'nin Lübnan Savaşı'na yönelik yaklaşımından ziyade asker gönderilmesi kararı daha çok tartışmalara neden olmuştur.

⁴⁹² Talha Köse-Selin Bölme, **Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları**, Ankara, SETA Vakfı Yayınları, 2006, s.19.

⁴⁹³ Köse-Bölme, a.g.e., s.19.

⁴⁹⁴ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.149-155.

⁴⁹⁵ Cihangir Dumanlı, "Barış Gücü Ne Yapacak", **Cumhuriyet Strateji**, 2006, Sayı: 112, s.7.

4.2.5. 2007 İsrail-Suriye Füze Krizi ve Türkiye'nin Tutumu

Suriye'nin bölge devletleriyle ilişkilerine bakıldığında ilk göze çarpan olgu, Suriye'nin tarihi İsrail karşıtlığıdır. İkili İsrail'in kurulduğu tarihten beri sürekli bir çatışma içerisindedir. İsrail'in 1967 Savaşı'ndan sonra işgal ettiği Golan tepeleri ile Suriye'nin İsrail karşıtı örgütlere verdiği destekler, çatışmaların temelini oluşturmaktadır.⁴⁹⁶

2007 yılında ise, yaşanan kısa süreli bir kriz, çatışmayı tırmandırmış ve Türkiye de bundan olumsuz etkilenmiştir. Türkiye, bir taraftan yaşanan sorunlara rağmen İsrail'i karşısına almak istememiş; öte yandan, Suriye ile o dönemde yürüttüğü yakın ilişkilerin bozulmaması için gayret sarf etmiştir.⁴⁹⁷ Kriz, İsrail'in Suriye hava sahasını ihlal ederek bazı bölgeleri vurduğu haberi üzerine başlamıştır. Türkiye ise, krize sonradan dâhil olmuştur. Suriye tarafından yapılan açıklamalarda; Suriye hava sahasını ihlal eden uçakların kuzeyden geldiği, büyük ihtimalle söz konusu bölgenin Türkiye olduğu belirtilmiştir. Bu açıklamalardan sonra, Türkiye krize dâhil olmuştur. Bunun yanında İsrail uçaklarına ait yakıt tanklarının Türkiye sınırlarının içinde bulunması, Türkiye'nin krize yönelik tutum almasına neden olmuştur. Daha sonra yapılan incelmelerde İsrail uçaklarının, Türk hava sahasını da ihlal ettiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine, Suriye-İsrail gerginliğinin yanında kısa süreli bir Türkiye-İsrail gerginliği yaşanmıştır.⁴⁹⁸ Türkiye tarafından, İsrail yönetimine konuyla ilgili inceleme yapılması isteği iletilmiştir. Özellikle uçakların hangi rotayı izleyerek Suriye'ye girdiği konusu, Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Zira Türk-İsrail Savunma İşbirliği Anlaşması'na göre, İsrail uçakları Türkiye'de eğitim yapma hakkına sahiptir.⁴⁹⁹

Bu durum, İsrail uçaklarının Türkiye hava sahasını kullanarak Suriye'ye girdiği ihtimalini akıllara getirmiştir. Krizin başlamasından kısa bir süre sonra

⁴⁹⁶ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.157-159.

⁴⁹⁷ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.157-159.

⁴⁹⁸ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.157-159.

⁴⁹⁹ Oytun Orhan, "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2007, Sayı: 90, s.52.

Suriyeli yetkililer, Türkiye'ye gelmiş ve çeşitli görüşmelerde bulunmuşlardır. Kriz, İsrail başbakanının Türkiye'den özür dilemesi ile son bulmuştur.⁵⁰⁰

Şam yönetimi tarafından yapılan açıklamalarda; Türkiye'nin, Suriye'ye zarar verecek bir eyleme izin vermeyeceğine inanıldığı belirtilmiştir. Genel olarak bakıldığında; AKP iktidarı döneminde Suriye, İsrail'le yaşadığı sorunlarda Türkiye'nin desteğini almıştır. Yaşanan kriz, Türkiye-Suriye ilişkilerinin o dönem için daha da ilerleyeceğini göstermiştir. Suriye açısından ise; krize ilişkin Arap devletlerinin Suriye'yi yeteri kadar desteklememeleri, Suriye'nin bölgeden bir bakıma soyutlandığını göstermiş ve Suriye'nin bu nedenden dolayı, Türkiye'ye daha fazla yakınlaşmak durumunda kaldığı ileri sürülmektedir.⁵⁰¹

4.2.6. 2007 Türkiye-Irak Krizi ve Suriye'nin Tutumu

1998 Adana Mutabakatından sonra Şam yönetimi, ülkedeki PKK kamplarını kapatmış ve Türkiye ile terörle mücadelede işbirliğine gitmiştir. Öcalan'ın yakalanmasından sonra örgüt, 2004'ten itibaren saldırılara başlamıştır. 2006 yılında ise, güneydoğudaki çatışmalarda ve karakol baskınlarında birçok Türk askeri şehit edilmiş ve sekiz asker kaçırılmıştır.⁵⁰² 2007 yılında, Türkiye'nin Kuzey Irak'a operasyon hazırlıkları başlamıştır. Barzani, PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmediklerini açıklamakla birlikte; örgütün saldırılara devam etmesi durumunda, kendilerine müdahale edileceğini belirtmiştir.⁵⁰³ Irak Başbakanı Nuri El Maliki ise Barzani'nin aksine PKK'nın Irakta kalmasına izin verilmeyeceğini açıklamış ancak, büyük kamuoyu baskısı neticesinde Kuzey Irak'a operasyon kararı alınmıştır.

⁵⁰⁰ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.157-159.

⁵⁰¹ Gaytancıoğlu, a.g.e, s.157-159.

⁵⁰² "PKK'dan Dağlıca Baskını", **Milliyet**, 22.10.2007.

⁵⁰³ "TSK'nin Irak'ın Kuzeyinden Ülkemize Yönelik Terör Tehdidinin ve Saldırılarının Bertaraf Edilmesi Amacıyla Sınır Ötesi Harekât ve Müdahalede Bulunmak Üzere Irak'ın Kuzeyine Gönderilmesi ve Görevlendirilmesin İçin Hükümete Bir Yıl Süreyle İzin Verilmesine Dair TBMM Kararı", 17 Ekim 2007, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar903.html. (Erişim) 14.11.2013.

Aynı yıl içinde Türkiye ziyareti sırasında Esad, Türkiye'nin terörle mücadelesinde destek olunacağını açıklamıştır.⁵⁰⁴ Suriye, TBMM'de alınan operasyon kararını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Suriye'nin Irak Krizi karşısında Türkiye'ye verdiği destek, ikili arasındaki ilişkilerin daha da yumuşamasını sağlamış ve Suriye'nin, 1998 öncesi dönemde teröre destek veren komşu ülke durumundan Türkiye'nin terörle mücadelesine destek veren komşu düzeyine geldiğini göstermiştir.

5. Arap Baharı ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

Üçüncü bölümün birinci kısmında; Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzenli olduğu ikili arasındaki siyasi, ekonomik işbirliklerine ve bölgede yaşanan gelişmelerin ikili ilişkilere yansımaları ele alınmıştı. Bu kısımda ise, Arap baharı ile birlikte ikili arasında ortaya çıkan derin karıştılgıya değinilecektir. Öncelikle Arap baharı ve bu süreç içerisinde 2011 yılında başlayan Suriye krizi ele alınacaktır. Suriye krizinin başlaması, Suriye'deki muhalefetin yapısı ele alındıktan sonra Türkiye'nin Suriye sorunu karşındaki tutumunun bölgesel ve küresel güçlerin tutumlarıyla bir karşılaştırması da yapılacaktır.

5.1. Arap Baharı

21. yüzyılın en büyük halk hareketi, Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakması sonucu başlamış ve daha sonra, Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelere yayılarak büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Halk hareketleri Mısır, Libya ve Tunus'ta uzun yıllar bu ülkeleri yönetmiş devlet adamlarının yönetimden uzaklaşmasına neden olmuştur. Suriye'de ise 2011 yılında başlayan kargaşa, hala devam etmekte ve bu durum, uluslararası platformlarda en fazla tartışılan konulardan biri olmaktadır.

⁵⁰⁴ “Esad'dan Türkiye'ye sınır ötesi harekât için tam destek”, **Radikal**, 10.10.2007.

Ortadoğu’da başlayan halk hareketlerinin nedenleri üzerine farklı düşünceler olmakla birlikte genel olarak iki farklı fikir ileri sürülmektedir.⁵⁰⁵ Birinci fikir, halk hareketlerinin ABD ve batının bir projesi olduğu yönündedir. Diğer fikir ise Ortadoğu’da uzun yıllara dayanan diktatörlüklerin varlığı toplumda var olan ekonomik eşitsizlikler, işsizlik ve insan hakları ihlallerinden kaynakladığı yönündedir. Detlev Quintern, halk hareketlerinin nedenlerinin farklı olmasının yanında asıl nedenin ekonomik yapı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, Arap devletlerinden çıkan paranın büyük bir bölümünü batılı bankalara gitmesi, Arap liderlerin özelleştirmelere gitmesiyle var olan ekonomik eşitsizliğin giderek büyümesi ve toplumda eksikliği her geçen gün daha fazla hissedilen adaletsizlik uygulamaları Arap baharının başlamasına neden olmuştur.⁵⁰⁶

5.2. Suriye Krizi

2011 Mart ayında Suriye’de başlayan sokak gösterilerine Şam yönetiminin şiddetle tepki göstermesiyle büyüyen olaylar, büyük bir savaşa dönüşmüştür. Suriye’deki halk hareketlerinde de Mısır, Libya ve Tunus’taki benzer talepler dile getirilmiş ancak, Suriye sorunu, bu ülkelerden daha uzun bir süre devam etmiştir. Suriye sorunun bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen çözilememesinin altında yatan sebepler; bölgesel ve küresel güçlerin Suriye politikaları, Suriye’deki muhalefetin dağınık yapısı ve Suriye’nin iç dinamikleri olarak sıralanabilir.⁵⁰⁷

Arap baharının ilk dönemlerinde lider Esad, bir gazeteye verdiği demeçte; Arap liderlerin halkının isteklerine kulak vermesi ve bazı reformlarda bulunması gerektiğini dile getirmiş ancak, Suriye’de olayları başlamasıyla halk hareketine yönelik tutumunu tamamen değiştirmiştir. Dera kentinde başlayan isyana Esad güçlerinin silahla cevap vermesi, ülkedeki gerilimi giderek arttırmış ve Dera’dan sonra Halep, Şam, Humus gibi Suriye kentlerinde de protestolar başlamıştır.

⁵⁰⁵ Uğur Çil, “Dr. Detlev Quintern İle Röportaj”, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2011, Cilt: 3, Sayı: 35, s.71.

⁵⁰⁶ Çil, a.g.m., s.72.

⁵⁰⁷ Christopher Phillips, “In to the Quagmire: Turkey’s Frustrated Syria Policy”, www.chathamhouse.org, 2012, s.7, (Erişim) 02.02.2014.

Suriye’deki gösterilerde diğer halk hareketlerinde dile getirilen taleplerin yanında, özellikle şu başlıklar dikkat çekmiştir.⁵⁰⁸

- “• *1963 tarihinden beri Suriye’de uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,*
- *İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsızlaştırılması,*
- *Bireysel hakların tanımlanması ve ülkedeki gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi,*
- *Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması ve iktidardaki Baas Partisi’nin gücünün sınırlandırılması.”*⁵⁰⁹

Esad’a yönelik artan baskılar ve ülkede gerilimin giderek büyümesi neticesinde, yukarda dile getirilen talepler doğrultusunda bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda; Suriye’de olağanüstü hal durumuna son verilmiş, binlerce Kürt’e vatandaşlık hakkı verilmiş ve hükümetin istifasıyla yeni bir hükümet kurulmuştur. Esad’ın yaptığı düzenlemelere rağmen, olaylar giderek büyümüş ve halkın taleplerinde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Bunların en dikkat çekenini, ilk zamanların aksine reform isteklerinden çok muhalefetin Esad’ın gitmesi gerektiğini dile getirmeleridir. Sürecin ilerleyen dönemlerinde Esad, Suriyeli Kürtlerin de muhalefete dâhil olmasının önüne geçmek için PKK ve PYD ile işbirliğine gitmiş ve Suriye’nin kuzey bölgelerinde Kürtlerin yoğun bulunduğu

⁵⁰⁸ Atilla Sandıklı-Ali Semin, **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, BİLGESAM, İstanbul, 2012, s.6

⁵⁰⁹ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.6.

bölgelerin denetimini PYD güçlerine teslim etmiş ve Kürtlerin askere alınmasını sağlamıştır.⁵¹⁰

Özetle dört yıla yakın bir süredir devam eden Suriye krizinin sebepleri, Esad rejiminin halkın reform taleplerini yerine getirmemesi ve protestoları şiddet yoluyla bastırmaya çalışması olarak gösterilmektedir. Muhalefetin silahlı mücadeleye başvurmasının de temel nedeni, yine Esad'ın şiddet yöntemleri gösterilmektedir. Suriye krizi ile ilgili henüz bir çözüm bulunmamış olmasına rağmen Suriye'deki muhalefetin zamanla ayrıştığı, içinde terör örgütlerinin de bulunduğu yeni yapılanmaların doğduğu görülmektedir. Öte yandan bölgesel ve küresel güçlerin Suriye konusunda farklı bir tavır içinde olmaları; bazı ülkelerin muhalefeti ve muhalefet içinde farklı güçlere destek olmasının yanında Rusya, Çin, İran gibi güçlerin rejimin yanında durması, Suriye krizinin çözülmesini zorlaştıran nedenler olarak sırlanabilir.⁵¹¹

5.2.1. Suriye Muhalefeti: Siyasi ve Askeri Yapısı

Suriye'de Sokak gösterilerin başlamasıyla Şam yönetimi, polis ve askeri güçlerini kullanarak etkili olmaya çalışmıştır. Halkın taleplerini dile getirdiğini ileri süren muhalefet, silahlı mücadeleye başlamıştır. Ancak savaşın ilerleyen sürecinde Suriye muhalefeti, yekpare bir görüntü sergilemekten uzaklaşmış zaman içinde birçok farklı amaç için çalışan grup ve terör örgütleri ortaya çıkmıştır.⁵¹² Muhalefetin parçalı yapısı, Suriye savaşındaki kayıpların daha fazla olmasına neden olmuş ve çözümün gerçekleştirilmesini nerdeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu doğrultuda Suriye muhalefedinin genel görünümü, siyasi ve askeri yapılanması hakkında bilgi verilmesi, Suriye'de devam eden savaş anlamak bakımından uygun görülmüştür.

⁵¹⁰ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.7.

⁵¹¹ Phillips, a.g.m., s.8.

⁵¹² Sandıklı-Semin, a.g.e., s.14.

5.2.2. Muhalefetin Siyası Yapısı

Esad'ın silah kullanarak gösterileri dağıtma girişimleri, uluslararası kamuoyunda muhalefetin haklı görülmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, aralarında Türkiye ve ABD'nin de bulunduğu bir grup ülke, Suriye muhalefetinin örgütlenmesini sağlamak amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. Muhalefeti tek çatı altında birleştirme girişimleri “Suriye Halkının Dostları” grubu adlı bir yapılanmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁵¹³ Yüzden fazla devletin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen ilk toplantılarda, muhalefetin haklı ve Suriye'nin asıl sahibi olduğu yönünde açıklamalar yapılmıştır. Bu grup, Esad'ın bir an önce yönetimden çekilmesini sağlamak için çalışmalarda bulunmuş ve muhalefete her türlü konuda destek olmaya çalışmıştır.⁵¹⁴

Suriye muhalefeti, “Suriye Ulusal Konseyi” adı altında 2011 yılında iki defa Türkiye’de toplanmıştır. Amaçlarının Esad yönetimini devirmek olduğunu belirten bu konseyin, bir bütün oluşturmadığı görülmektedir. Ancak konseyde ağırlıklı olarak; Müslüman kardeşler, Şam Deklarasyonu, Suriye Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Devrim Genel Komisyonu, Şam Baharı gibi gruplar bulunmaktadır.⁵¹⁵ İlk toplantılarda Kürtlerin ve Nusayrilerin temsil edilmediği görülmektedir. Konseyin bu yapısına bakıldığında, üyeler arasında bir birliğin olmadığı görülmekle birlikte, yöntem konusunda da farklılıkların olduğu görülmektedir.⁵¹⁶ Muhalefetin bir kesimi, dışarıdan bir müdahale ile Esad'ın devrilmesinin sağlanacağını ileri sürerken; karşı diğer bir kesim, muhalefetin kendi mücadelesiyle “devrimi” Suriye içinde gerçekleşmesi gerektiği yönündedir.⁵¹⁷

5.2.3. Suriye Kürt Ulusal Konseyi

Daha önce değinildiği üzere; Suriye’deki Kürt nüfusu, uzun süre Şam yönetimi tarafından vatandaş olarak tanınmamıştır. Ancak, Suriye’de gösterilerin

⁵¹³Sandıklı-Semin, a.g.e., s.14.

⁵¹⁴ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.14.

⁵¹⁵Sandıklı-Semin, a.g.e. s.15.

⁵¹⁶ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.15.

⁵¹⁷ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.15.

başlamasıyla Esad yönetimi, binlerce Kürt'e vatandaşlık vermiş ve Kürtleri askere almakla Kürtlerin muhalefete dâhil olmaması yönünde bir tutum değişikliğine gitmiştir. Suriye Ulusal Konseyi'nde Kürtlerin temsil edilmemesi üzerine Barzani'nin yardımlarıyla Erbil'de Kürt grupları bir araya gelerek Kürt Ulusal Konseyi'ni kurmuştur.⁵¹⁸

Konseyin amaçları; Esad sonrası dönemde ülkenin kuzeyinde bir özerklik elde etmek ve Kürt kimliğinin anayasada tanınmasını sağlamak olarak açıklanmıştır.⁵¹⁹

Aynı şekilde adından sıkça söz ettiren PYD de Barzani'nin destekleriyle kurulmuş ve 2012 yılında Kürt Ulusal Konseyine katılmıştır. Esad'ın muhalefetin büyümesi ve dış güçlerin yardımlarını almasıyla birlikte ülkenin kuzey kesimlerini PYD ile mücadele etmeden bıraktığı ileri sürülmektedir.⁵²⁰

5.2.4. Muhalefetin Askeri Yapısı

Olayların önce silahsız başlamasına rağmen Esad yönetimin şiddet kullanmasıyla Suriye'de muhalefet silahlı mücadele başlatmıştır. Suriye muhalefetinin mevcut siyasi parçalanmışlık durumunun benzeri muhalefetin askeri yapılanmasında da görülmektedir. Muhalefetin askeri yapılanmasında onlarca grup, terör örgütü bulunmaktadır. Bu gruplar hem Esad'a yönelik saldırılarda bulunmakta hem de birbirleriyle çatışmaktadır. Muhalefetin askeri yapılanması bu kadar karmaşık olmakla birlikte en önde gelen grup, Özgür Suriye Ordusu'dur.⁵²¹

Eski bir albay tarafından kurulan ÖSO, amacının Esad'ı devirmek ve muhalefeti tek çatı altında birleştirmek olarak açıklamıştır. Ne var ki ancak bu iki hedefin de an itibarıyla gerçekleşmediği bilinmektedir. ÖSO'nun binlerce askerinin

⁵¹⁸ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.19.

⁵¹⁹ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.19.

⁵²⁰ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.20.

⁵²¹ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.21.

olduğu ve bu durumun Suriye’deki savaşta daha fazla kaybın yaşanmasına neden olduğu ileri sürülmektedir.⁵²²

Muhalefetin askeri yapısı sadece ÖSO’dan ibaret değildir. Ülkenin her yanına dağılmış farklı dini, Türkmen ve Kürt gruplar da bulunmaktadır.⁵²³ Dini grupların Selefi-Vahabi çizgisinde olduğu ve başta Suudi Arabistan olmak üzere birçok Körfez ülkesi tarafından desteklendiği dile getirilmektedir. Bunun yanında ülkede El Kaide gibi farklı grupların olduğu da bilinmektedir. Türkmen gruplarına bakıldığında ise Zahir Beypars Tugayı, Türkmen Şehitleri Tugayı gibi farklı isimler öne çıkmaktadır.⁵²⁴

5.3. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Suriye Politikası

Ortadoğu’da başlayan isyanların sonuncusu olan Suriye krizi, bölgesel ve küresel güçlerin yoğun ilgisini çekmiştir. Bunda Suriye’nin jeopolitik önemi başta gelen faktördür. Suriye’nin bölge ile olan ilişkileri, coğrafik konumu, nüfus yapısı ülkeyi birçok devlet için önemli bir duruma getirmektedir. Suriye’nin Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan’la sınırı vardır. Suriye’nin ayrıca Doğu Akdeniz’e kıyısı bulunmaktadır. Öte yandan Şii jeopolitiği açısından İran; Filistin çatışması, Golan tepeleri sorunu bakımından İsrail için oldukça önemli bir konumdadır. Ancak çalışmanın bu bölümünde tüm bölgesel ve küresel güçlerden ziyade, Suriye’ye yönelik politikalarının hem sorunun çözümünde hem de, sürecin işleyişinde etkili olan Rusya, ABD, Avrupa Birliği, Çin ve İran’ın politikalarına değinilecektir.

5.3.1. Rusya’nın Suriye Politikası

Soğuk Savaş döneminin iki aktöründen biri olan Rusya’nın, Suriye ile uzun yıllara dayanan bir ilişkisi vardır. Özellikle Hafız Esad’ın 1970’lerde iktidara gelmesiyle, ikili arasındaki yakınlık daha da derinleşmiştir. Suriye’nin bu dönemde

⁵²²Sandıklı-Semin, a.g.e., s.21.

⁵²³ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.22.

⁵²⁴ Sandıklı-Semin, a.g.e., s.22.

Rusya'ya yaklaşmasının altında yatan temel neden, bölgedeki İsrail'in varlığı ve Suriye'nin İsrail'le yaşadığı çatışmadır.⁵²⁵

Suriye'nin uzun yıllar boyunca Rusya'dan silah, teknoloji ve ekonomik olmak üzere birçok yardım aldığı bilinmektedir. İkili arasındaki ilişki, Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir.⁵²⁶

Yakın tarihte Suriye'de halk ayaklanmalarının başlamasıyla Rusya, Esad yanlısı blokta yer almış ve Suriye'ye dışarıdan herhangi bir müdahalenin yapılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya, bu doğrultuda BMGK'da Batının konuyla ilgili çabalarına rağmen her seferinde veto yetkisini kullanarak Suriye'ye dışarıdan müdahale edilmesine karşı çıkmıştır.⁵²⁷ Rusya'nın Esad yönetimine verdiği desteğin altında yatan sebep, Ortadoğu'daki enerji kaynakları değildir. Zira Rusya'nın yeterli miktarda enerji kaynağı bulunmaktadır. Bölgede ABD'nin giderek güçlenmesi ve Rusya'yı çevreleme politikası, Rusya'nın Suriye politikasını belirlemede başat faktördür. Bu doğrultuda Moskova'nın en büyük korkusu, Esad'dan sonra iktidara Batı yanlısı bir iktidarın gelmesi ihtimalidir.⁵²⁸

Aynı şekilde Suriye'nin bölünmesi ihtimali de Rusya'yı tedirgin eden diğer bir faktördür. Suriye'nin bölünmesi veya Batılı bir iktidarın başa gelmesi durumunda, Rusya'nın Akdeniz'deki stratejik çıkarları da tehlikeye girmektedir.⁵²⁹ Son gelişmelere bakıldığında ise, Rusya'nın uluslararası kamuoyunun baskısına daha fazla dayanamayarak Suriye politikasında değişiklik yapıp, başka bir yol izlemesi de mümkün görünmektedir.

5.3.2. Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'nin yardımlarıyla kurulan ve büyük bir siyasi ve ekonomik güç olan Avrupa Birliği, Ortadoğu ile ilgili gelişmeleri

⁵²⁵ Amine Yazıcı, "Rusya'nın Suriye politikası", **Stratejik Düşünce Enstitüsü: Analiz**, 2012, s.40.

⁵²⁶ Yazıcı, a.g.m., s.41.

⁵²⁷ Yazıcı, a.g.m., s.41.

⁵²⁸ Yazıcı, a.g.m., s.45.

⁵²⁹ Yazıcı, a.g.m., s.45.

yakından takip etmektedir. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ilgisinin altında yatan temel sebep, Ortadoğu'nun sahip olduğu yeraltı kaynaklarıdır.⁵³⁰ Enerji ihtiyacı sürekli büyüyen Avrupa Birliği ülkeleri için enerji kaynaklarının sorunsuz taşınması ve fiyatların istikrarı çok önemlidir.

ABD'nin aksine yumuşak güç söylemini daha çok ön plana çıkaran Avrupa Birliği'nin Arap baharı ile ilgili net bir politikası bulunmamaktadır.⁵³¹ Örneğin; Fransa, Tunus'ta olayların başlamasıyla önce iktidara destek olmuş ve muhalefetin dağıtılması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak olayların giderek büyümesi neticesinde Fransa, Tunus politikasında değişikliğe gitmiştir. Öte yandan Libya'da ise; İngiltere, Fransa ve İtalya işbirliğine gidip Libya muhalefetinin örgütlenmesi için büyük uğraşlar vermiştir. Dahası, BM'de Libya'ya müdahale konusunda da “evet” kararının alınmasında rol oynamışlardır.⁵³²

Suriye konusunda ise, dışarıdan herhangi bir müdahalenin yapılmasına karşı çıkan AB ülkeleri, Esad'ın yönetimden çekilmesini ve Suriye'deki rejimin demokratikleşmesi gerektiğini açıklamışlardır. Özellikle İngiltere müdahaleye karşı çıkmakla beraber, Esad'a yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. İlerleyen zamanlarda ise; AB ülkeleri, Suriye'nin siyasi kadrolarının Avrupa'ya uçuşlarını yasaklamış ve Suriye'ye ait banka hesaplarının dondurulmasına karar vermiştir. AB, aynı zamanda Suriye'ye sorununun çözülmesi için hazırlanan Annan Planı'nı desteklemiş ve Suriye muhalefetinin örgütlenmesi için uğraş vermiştir. AB ülkelerinin daha önceki Irak işgali sırasında yaşadıkları fikir ayrılıklarının aksine, Suriye konusunda fikir birliğine vardıkları görülmektedir.⁵³³ Söz konusu fikir birliğinin sağlanmasının asıl nedeninin Suriye'nin diğer Ortadoğu ülkeleri gibi yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülke olmaması olduğu ileri sürülmektedir.⁵³⁴

⁵³⁰ M. Murat Erdoğan, “Avrupa birliğinin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012, s.16.

⁵³¹ Erdoğan, a.g.m., s.18.

⁵³² Erdoğan, a.g.m., s.18-20.

⁵³³ Erdoğan, a.g.m., s.18-20.

⁵³⁴ Erdoğan, a.g.m., s.20.

5.3.3. ABD'nin Suriye Politikası

Dünyada yaşanan her gelişmeyle yakından ilgilenen ABD'nin Ortadoğu politikası, ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar geniş bir konudur. Ancak ABD'nin genel olarak Ortadoğu politikasına bakıldığında; İsrail'in güvenliği, enerji kaynakların taşınması ve fiyatların istikrarı gibi belli başlı noktalar dikkat çekmektedir.

Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin Sovyetlere yaklaşması ile ABD-Suriye ilişkileri kopmuştur. ABD'nin Suriye politikasında iki önemli başlık bulunmaktadır. Birincisi, Suriye'nin devrimden beri İran'la kurduğu yakın ilişkidir. İran-Suriye yakınlığının, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehlikeye attığı ileri sürülmektedir. ABD'nin “şer eksen” olarak tanımladığı ülkelerden ikisi olan İran ve Suriye'nin “teröre destek veren ülkeler” sınıfına koyulduğu da bilinmektedir. ABD'nin Suriye politikasında önemli olan bir diğer etken ise, İsrail'in güvenliğidir. Suriye'nin İsrail'le yaşadığı çatışmalar, ABD'nin Suriye karşıtlığının da altında yatan temel sebeptir.⁵³⁵

Ortadoğu'da halk hareketlerinin başlamasıyla yaşanan kısa süreli tereddütlere rağmen ABD, iktidarların halkın sesini dinlemesi gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan Libya'nın aksine, ABD Suriye'ye müdahale konusunda da kararsız kalmıştır. ABD, Suriye sorunun çözümünde Türkiye gibi bölgesel güçlerin devreye girmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁵³⁶ ABD'nin Suriye'ye müdahale konusundaki isteksizliğin bir nedeni, Suriye konusunda uluslararası kamuoyunda bir fikir birliğine varılmamış olmasıdır.⁵³⁷ Neredeyse her devletin farklı bir bakış açısıyla değerlendirdiği Suriye sorununda böylesi bir belirsizliğin yaşanması anlaşılır bir durum olmaktır. ABD'nin Suriye sorununa yönelik politikasını belirleyen önemli bir neden ise; Çin, Rusya gibi küresel, İran gibi bölgesel güçlerin Suriye'ye müdahale konusundaki karşıtlığıdır. Söz konusu isteksizliğe ve belirsizliğe rağmen ABD,

⁵³⁵ Birol Akgün, “ABD'nin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012, s.13.

⁵³⁶ Akgün, a.g.m., s14.

⁵³⁷ Akgün, a.g.m., s14.

Suriye muhalefetine lojistik ve silah yardımıyla bulunmuş ve Esad'ın gitmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

5.3.4. Çin'in Suriye Politikası

Dünyanın büyüyen güçlerinden biri olan Çin'in Suriye sorunu karşısındaki tutumu, müdahaleden ziyade diplomatik çözümleri içermektedir. BMGK daimi üyesi olan Çin, Suriye'ye yönelik uygulanması düşünülen yaptırım kararlarında 2011 ve 2012 oylamalarında hayır oyu kullanmıştır. Suriye sorunun çözümünün diplomasiden geçtiğini belirten Çin yönetimi, Esad ve muhalefetle görüşmelerde bulunmuştur.⁵³⁸

Sorunun, Suriye'nin iç meselesi olduğunu ve eğer düzelme olacaksa bunun batının bir müdahalesiyle değil; bizzat Suriye halkının ve devletinin eliyle olacağını belirtmiştir.⁵³⁹ Çin, BM-Arap Birliği Suriye özel temsilcisi Annan'ın hazırladığı altı maddelik plana tam destek vermiştir. Çin, ayrıca sorunun hukuk kuralları ve uluslararası anlaşmaların ilkeleri doğrultusunda çözülmesinden yana olmuştur.⁵⁴⁰

5.3.5. İran'ın Suriye Politikası

Çalışmanın birinci bölümde İran'ın Suriye politikası ele alındığı için, burada kısa bir değerlendirme yapılacaktır. İran-Suriye ikilisinin uzun yıllara dayanan yakın bir ilişkisi vardır. Her iki devletin de İsrail karşıtı tutumları, bu ilişkinin en temel nedenidir. Bunun yanında, her iki ülkenin de ABD tarafından “şer eksenine” dâhil edilmesi, iki ülkeyi işbirliğine yöneltmiştir. İkili arasında birçok defa karşılıklı silah ve para yardımı yapılmıştır. İran için Suriye, bölgedeki Siyonist direniş ekseninin önemli bir parçasıdır.

İran, Ortadoğu'da isyanların başladığı dönemde yaşananları İran Devrimi'ne benzetmiş ve “İslami uyanış” olarak değerlendirmiştir. Tunus, Mısır ve Libya'da uzun zamandan beri sorunlar yaşadığı liderlerin halk hareketleri sonucunda

⁵³⁸ Erkin Ekrem, “Çin'in Suriye Politikası”, *SDE Analiz*, 2012, s.29.

⁵³⁹ Ekrem, a.g.m., s.33.

⁵⁴⁰ Ekrem, a.g.m., s.33.

devrilmesi, İran açısından herhangi bir sorun yaratmamıştır.⁵⁴¹ Ancak Suriye’de sorunların ortaya çıkmasıyla İran, Arap baharına yönelik tutumunu tamamen değiştirmiş ve Suriye’de yaşananları ABD ve İsrail’in bir komplosu olarak değerlendirmiştir.⁵⁴² Kendisi için önemli bir müttefiki olan Esad’a her türlü silah ve ekonomik yardımda bulunan Tahran yönetimi, Suriye muhalefetine Batıdan emir aldığını ileri sürmüştür. İran, Esad’a verdiği desteğin yanında; Şam yönetiminin halkın taleplerine kulak vermesi ve bir takım düzenlemeler yapması gerektiğini de açıklamıştır. Ancak İran yönetimi, Rusya ve Çin benzeri bir tutum sergileyerek Suriye’ye dışarıdan müdahale edilmesine kesinlikle karşı çıkmaktadır.

5.3.6. Türkiye’nin Suriye Politikası

2011 Mart ayına Suriye’de Esad karşıtı protestoların başlamasıyla Türkiye son birkaç yılda büyük bir yakınlık kurduğu sınır komşusu Suriye’de yaşananlarla yakından ilgilenmiştir. Suriye’de kısa süre içinde iç savaşı andıran bir durumun ortaya çıkmasıyla Türkiye-Suriye ilişkileri kopma sürecine girmiştir. Bu dönemde Türkiye- Suriye arasında meydana gelen gelişmeler sadece ikili ilişkilerin kopmasına neden olmamış; aynı zamanda Türkiye-Rusya ve Türkiye-İran arasında da bazı gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Arap baharın boyunca Türkiye, isyanların demokrasi, adalet ve özgürlük çağrısı olduğunu ve yönetimlerin bu taleplere cevap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Suriye’de olayların başlamasıyla Türkiye, her platformda Esad’ın halkına zulmettiğini dile getirmiş ve Esad’ın yönetimden bir an önce çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye, bu doğrultuda Suriye’deki olayların başlamasıyla aynı tutumu sergilemiş ve Esad’ın bir takım reformlar yapması gerektiğini belirtmiştir. Erdoğan’ın 2011 ABD ziyareti, Türkiye’nin Esad’a karşı uygulamayı düşündüğü politikaların açık bir şekilde dünyaya duyurulmasını sağlamıştır. Ziyaret sırasında

⁵⁴¹ Uğur Köroğlu, “İran’ın Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012, s.47.

⁵⁴² Köroğlu, a.g.m., s.48.

yapılan açıklamalarda Suriye ile ilişkilerin tamamen koptuğu ve Suriye'ye yaptırımlar konusunda ABD ile hareket edileceğine değinilmiştir.⁵⁴³

Suriye-Türkiye ilişkilerinin bu dönemde bozulmasına neden olan gelişmeler sadece Suriye'de yaşanan savaş değil; aynı zamanda doğrudan Türkiye'yi etkileyen olaylardır. Söz konusu olaylardan ilki 22 Haziran 2012 tarihinde bir F-4 Türk keşif uçağının Akdeniz'de Suriye tarafından düşürülmesi olmuştur. Kamuoyunda büyük bir tepkinin yükselmesinde neden olmuştur. Türk yönetimi, NATO'ya çağrıda bulunmuş ancak; NATO'dan yapılan açıklamalar, destek mesajlarından öteye geçmemiştir. Daha sonra Akçakale'ye Suriye top mermilerinin düşmesi sonucu 5 Türk vatandaşının ölmesi, ikili ilişkilerin içinden çıkılmaz bir hale gelmesine neden olmuştur. Suriye, Türkiye ile girdiği bu kriz durumunda AKP'den önce yaptığı gibi PKK'ya yeniden destek vermiştir.⁵⁴⁴

Çakmak'a göre Suriye'nin Türkiye'ye yönelik bu tutumunun altında yatan temel neden, bir savaş çıkararak ülkedeki iç sorunu erteleme girişimidir. Ancak, Türkiye'nin savaşa neden olacak bir karşılık vermemesi, yaşananların bir savaş dönüşmesini engellemiştir.⁵⁴⁵

Türkiye'nin NATO'ya yaptığı çağrılarının karşılık bulmamasına rağmen Türkiye'nin tampon bölge kurma tekliflerine sıcak bakmayan ABD, Ankara yönetimine istihbarat desteğinde bulunmuş ve Rusya'dan Şam'a hareket eden bir uçak Ankara'da indirilmiştir. Uçak, savaş malzemesi taşıdığı gerekçesiyle incelenmiş ve bu durum, Ankara-Moskova arasında bir gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁴⁶

NATO'nun bir üyesi olan Türkiye, Suriye dolayısıyla yaşadığı güvenlik endişesinden dolayı NATO'dan korunma talebinde bulunmuş ve Türkiye'nin bu isteği, Türkiye'de bazı şehirlere Patriot füzelerinin yerleştirilmesi kararıyla karşılık

⁵⁴³ Çakmak, "Suriye Krizi", **Türk Dış Politikasında 41 Kriz**, s.440.

⁵⁴⁴ Çakmak, a.g.m., s.440.

⁵⁴⁵ Çakmak, a.g.m., s.441

⁵⁴⁶ Çakmak, a.g.m., s.441

bulmuştur. Patriot füzeleri Türkiye-Suriye ilişkilerinden çok Türkiye-İran ilişkilerinde gerilimin artmasına neden olmuştur. Füzelerin olası bir İran-İsrail savaşında İran'a karşı kullanılacağı söylentisi, Türk-İran ilişkilerinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁴⁷

6. Suriye Sorunu ve Türkiye'nin Tutumu

Suriye sorununda aktif bir tutum sergileyen Türkiye, ilerleyen dönemlerde muhalefetin örgütlenmesi için girişimlerde bulunmuş ve bu amaçla gerçekleştirilen toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bunun yanında Türkiye, Suriye'den kaçmak zorunda kalan binlerce insana da her türlü imkânı sağlamıştır.⁵⁴⁸ Türkiye, önce reformların yapılmasını sağlamak ve savaşın bitmesi için ziyaretler gerçekleştirmek yoluyla müdahil olmak şeklindeyken; ilerleyen zamanlarda Esad'ın da muhalefetin taleplerini yeteri kadar yerine getirmemesiyle birlikte muhalefetin silahlı kanatlarına her türlü silah ve lojistik desteği sağlamıştır.⁵⁴⁹

Türkiye, her platformda Esad'ın halkına zulmettiğini dile getirmiş ve Esad'ın yönetimden bir an önce çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yakın komşusu Suriye'de yaşanan savaş Türkiye, bir "iç sorun" olarak algılamakta ve bu yönde politikalar yürütmektedir. Cumhurbaşkanı Gül, bir açıklamasında; "Yeni bir Ortadoğu doğuyor. Bu Ortadoğu'nun sahibi, öncüsü, hizmetkârı olmaya devam edeceğiz. Yeni Ortadoğu'da zulümler, baskılar, diktalar değil, halkın iradesi, halkın sesi, adaletin sesi hâkim olacak. Türkiye bu sesin her yerde gür savunucusu olacak. Yeni Ortadoğu ile birlikte Türkiye'nin etrafında yeni bir barış kuşağı, istikrar ve refah kuşağı olacak. Ekonomik kalkınmamızı, demokratikleşmemizi, uluslararası itibarımızı bu yeni Ortadoğu ile birlikte geliştireceğiz." diyerek Türkiye'nin başta Suriye sorunu olmak üzere Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere yönelik tutumunu değerlendirmiştir.⁵⁵⁰ Aynı

⁵⁴⁷ Çakmak, a.g.m., s.442.

⁵⁴⁸ Davutoğlu son MÜSİAD toplantısında yaptığı açıklamada; Türkiye'nin mültecilere yaklaşık 2 milyar dolar harcadığını belirtmiştir, **Habertürk**, 02.01.2014.

⁵⁴⁹ Çakmak, a.g.m., s.440.

⁵⁵⁰ Özcan Tikit, "Ortadoğu'nun Sahibi Olacağız Derken?", **HABERTÜRK**, 03.05.2012.

şekilde Başbakan Erdoğan da, Suriye'nin Türkiye'nin iç meselesi olduğu ve yaşananlara sessiz kalınmayacağını belirtmiştir.⁵⁵¹

Ankara yönetimi ilk dönemler Esad'ın bir takım reformlar yapması ve ülkedeki mevcut krizin atlatılması için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Olayların başlamasından kısa bir süre sonra Davutoğlu Şam'a bir ziyaret düzenlemiş ve Esad'ın bazı düzenlemeler yapması için ikna etmeye uğraşmış ancak yoğun diplomatik görüşmelere rağmen Esad ülkedeki protestoları şiddetle bastırmaya devam etmiştir. Türkiye'nin bu tutumu "ikna dönemi" olarak adlandırılmaktadır.⁵⁵² Bu söylem, Türk karar alıcılar tarafından da açıkça belirtilmiştir. Davutoğlu, son MÜSİAD toplantısında Türkiye'nin Suriye politikasını eleştiren kesimlerin haksız olduklarını, Türkiye'nin Esad'ı ikna etmek için yoğun uğraşlar verdiğini dile getirmiştir.

Türkiye'nin Esad'ı ikna çalışmalarının sonuç vermemesi üzerine Türk karar alıcılar, Esad'ın yönetimden çekilmesi yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'de sayıları beş yüz bini geçen Suriyeli mültecilerin varlığı ve Türkiye sınırında yaşanan güvenlik sorunları, Türkiye'nin Suriye karşısında daha aktif bir tutum takınmasını gerekli kılmıştır. Türkiye bu doğrultuda Esad'ın devrilmesini sağlamak için muhalefete yoğun destek vermiş ve muhalefetin örgütlenmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Daha önce değinildiği üzere Türkiye, Suriye Halkının Dostları grubunun kurulmasında bilfiil çalışmış, ÖSO liderlerinin Türkiye'de barınmasına izin vermiştir. Basına yansıyan haberlerde MİT ve TSK elamanlarının Suriye'de yakalandığı hatta öldürüldüğü ileri sürülmüştür. Her ne kadar Türk yetkiler böyle bir durumu yalanlasa da buna benzer haberler nerdeyse her gün yayınlanmaktadır. Türkiye'nin muhalefet karşısındaki bu tutumu gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında hükümete yönelik bazı eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.

⁵⁵¹ Doğan Ertuğrul, "Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi", İstanbul, **TESEV**, 2012, s.1.

⁵⁵² Sami Kohen, "Davutoğlu, Esad'ı İkna Edebilecek mi?", **Milliyet**, 08.08.2011.

Joshua W. Walker, Türkiye'nin Suriye karşısındaki tutumunun bir süre önce Arap toplumları tarafından en beğenilen lider olarak kabul edilen Erdoğan'ın ülke içinde ve ülke dışında daha fazla eleştirilmesine neden olduğunu belirtmektedir.⁵⁵³

Türkiye'de yapılan tartışmaların başında, Türkiye'nin Esad'ın gitmesi üzerine politikalar yürütmesinin ve Esad'ın kısa süre içinde devrileceği yönündeki açıklamaların yanlış olduğu gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre; Türkiye Esad'a karşı erkenden bir tutum sergilemiş, süreci doğru analiz edememiştir. Türkiye'nin Esad'ın gitmesine yönelik söylemlerinin gerçekleşmediği belirtilmektedir. Söz konusu durumun gerçekleşmesinin nedenleri ise; Türkiye'nin Esad rejiminin direncini, muhaliflerin yapısını ve bölgesel aktörlerin etkinliğini doğru okuyamaması gibi faktörler etkili olmuştur.⁵⁵⁴ Walker'ın da dâhil olduğu bu kesime göre; Türkiye'nin özellikle bölgesel ve küresel aktörlerin politikalarına rağmen sorunu kendi istediği gibi çözmesi mümkün değildir.

Öte yandan, bazı araştırmacılar, Türkiye'nin Suriye karşısında tutumunu arada kalmışlık olarak değerlendirmektedir.⁵⁵⁵ Türkiye'nin Libya'ya müdahale fikrine önce şiddetle karşı çıkmasına rağmen, sonradan tavır değiştirmesi, bu arada kalmışlığın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda hükümetin Suriye politikasına getirilen önemli bir eleştiri hükümetin düştüğü "idealizm-reel politika" çıkmazı olarak adlandırılmaktadır. Bu düşünceye göre, Türkiye'nin bir taraftan uluslararası barışçı girişimleri desteklerken aynı zamanda muhalefete silah yardımında bulunması; El Kaide militanlarının Türkiye üzerinden Suriye'ye geçişlerine izin verilmesi, Türkiye'nin Suriye politikasındaki çelişkilerdir.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Joshua W. Walker, "Turkey's Syrian Dilemma: Testing the 'Regional Solutions for Regional Problems' Proposition", **European Policy Center**, 2012, s.2-3.

⁵⁵⁴ Ertuğrul, a.g.m., s.2-3.

⁵⁵⁵ Murat Çemrek, "Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş", **SDE Analiz**, 2012, s.62.

⁵⁵⁶ Ali Bilgin Varlık, "Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri", **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası**, ed: Hasret Çomak-Caner Sancaktar, İstanbul, BETA Yayınları, 2013, s.569.

7. Suriye Sorunun Çözümüne Yönelik Çalışmalar

7.1. Annan Planı

Suriye’de uzun süredir devam eden iç savaş halinin ortadan kaldırılması için uluslararası kamuoyunda bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bunların en önemlileri Cenevre-1, Cenevre-2 ve Annan Planı olarak sıralanabilir. BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, krizin çözümüne yönelik Esad ve muhalefet ile diyalog kapılarının açılması için BM ve Arap Ligi’nin Suriye özel temsilcisi olarak atanmıştır. 11 Mart 2012 tarihinde Şam yönetimi ile görüşen Annan’ın hazırladığı altı maddelik plan, hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Annan Planı’nın altı maddesi şunlardır:

- “• Suriye halkının istek ve endişelerine yanıt sunacak Suriye öncülüğünde bir siyasi süreç,
- Sivillerin korunması için BM gözetiminde her tür silahlı şiddete son verilmesi,
- Hükümet meskûn alanlara asker sevkini ve silah kullanımını durdurup buralarda bulunan askerleri çekecek.
- Muhalefet çatışmalara son verme taahhüdünde bulunacak.
- Tüm taraflar çatışma yaşanan bölgelere insani yardım sevkini sağlayacak ve insani amaçlarla her gün iki saatlik sükûnet dönemleri sağlanacak.
- Yetkililer keyfi şekilde tutuklanmış kişilerin serbest bırakılması sürecinin hızını ve kapsamını artıracak.

- **Yetkililer ülkede gazeteciler için hareket serbestisi temin edecek.**
- **Yetkililer toplanma ve barışçı şekilde gösteri yapma hakkına saygı gösterecek.”⁵⁵⁷**

Yukarıda içeriği ele alınan Annan Plan’ı, uluslararası kamuoyunda büyük destek görmüştür. Özellikle Suriye’ye dışarıdan müdahale tartışmalarına şiddetle karşı çıkan Çin ve Rusya gibi güçler, bu planın uluslararası hukuk kurallarına uyduğu gerekçesiyle sonuç elde edilebileceğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak, Esad’a plana uyumaması halinde herhangi bir yaptırımı öngörmeyen Annan Planı, Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Esad’ın Suriye’de halkına zulüm ettiğini ve bu yüzden bir an önce durdurulması gerektiğini dile getiren Türkiye; “Somut ve süresi belirlenmiş taleplerle gelin, Esad’a zaman kazandırmayın!” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁵⁸

7.2. Cenevre-1

Büyük bir kesim tarafından umutla karşılanan Kofi Annan’ın çalışmaları doğrultusunda 6 Temmuz 2012 tarihinde Cenevre’de dokuz ülkenin Dışişleri Bakanının katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir.

Cenevre toplantısının en önemli özelliği, muhalefete destek veren ABD, Türkiye, Katar gibi ülkelerle, Esad’ı destekleyen Çin ve Rusya’nın bir araya gelmiş olmasıdır. Türkiye’nin Cenevre-1 toplantısından en büyük beklentisi, Çin’in ve Rusya’nın Esad’a karşı olan tutumlarını değiştirmesi ve Suriye’ye yaptırım konusuna olumlu yaklaşması sağlamak olmuştur. Toplantının bir diğer önemli özelliği ise, Suriye’de bir “geçiş süreci” düşüncesinin ilk kez ortaya atılmasıdır.⁵⁵⁹ Sürecin

⁵⁵⁷ Zengin, **Kavga: Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2013, s.130.

⁵⁵⁸ Zengin, a.g.e., s.131.

⁵⁵⁹ Zengin, a.g.e., s.131.

sonunda uluslararası kamuoyunda önemli gelişmelerin habercisi olarak kabul dilen Annan Planı'nın fikir babası Kofi Annan, BM ve Arap Ligi Suriye özel temsilciliği görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.⁵⁶⁰

7.3. Cenevre-2

Suriye sorununa yönelik bir diğer çalışma ise Cenevre-2 görüşmeleridir. Bu görüşme 22 Ocak 2014 tarihinde Montrö'de düzenlenmiştir. Birinci toplantının aksine 39 ülkenin temsilcisinin katıldığı bu toplantının en önemli özelliği, savaşın başlamasından beri ilk defa Şam yönetimi ile muhalefetin bir araya gelmesi olmuştur.⁵⁶¹ Hararetli tartışmaların yaşandığı toplantıda ABD, kurulması düşünülen geçiş hükümetinde Esad'ın yerinin olmayacağı şeklinde açıklamada bulunmuştur. Rusya ise, sorunun kısa sürede çözülmesinin zor olduğunu belirterek bütün ülkeleri bölgedeki terörle mücadele etmeye çağırıştır.⁵⁶²

Görüşmelerdeki en sert açıklamalar, Şam yönetimi ile muhalefet tarafından yapılmıştır. Suriye Dışişleri Bakanı “Elleri Suriye halkının kanına bulaştığı halde bazı ülkelerin temsilcilerinin bu salonda aynı masada oturuyor olması üzüntü verici. Bu insanlar bize demokrasi dersi veriyor, bize barış dersi veriyor, doğru ve yanlış öğretiyor. Aslında Suriye'ye çamura batıran onlar” ifadelerini kullanmıştır. Dışişleri bakanı aynı zamanda Türkiye'ye yönelik “Suriye'de teröristleri desteklemekle” itham edip “Komşunuzun evi yanarken, sizin eviniz güven içinde olamaz” ifadesini kullanmıştır. Suriye muhalefetin yaptığı açıklamalar ise genel olarak Esad'ın Cenevre-1 görüşmelerinde kabul edildiği gibi iktidarı geçici hükümete bırakması gerektiği yönünde olmuştur.⁵⁶³

Görüşmeye katılan Davutoğlu, **“Biz Suriye'de kimlerin terörist olduğunu biliyoruz. Merak ediyorum, nasıl oluyor da rejimin temsilcileri yalanlarıyla tüm**

⁵⁶⁰ Zengin, a.g.e., s.131.

⁵⁶¹ Cenevre-2'de Esed Restleşmesi, **Radikal**, 22.01.2014.

⁵⁶² **Radikal**, 22.01.2014.

⁵⁶³ Montrö'deki Cenevre-2 Konferansı Gergin Başladı, **Hürriyet**, 22.01.2014.

uluslararası toplumu kandırabileceklerini düşünüyorlar. Kendi halkına karşı işledikleri tüm korkunç suçlara rağmen hala utanmazlık içinde olanlara bir karşılık vermek bile istemiyorum. Tarih onları acı bir şekilde yargılayacaktır. Suriye'de suç işleyenler cezasız kalmamalı. Suriye'deki şiddet sona ermeli. Öncelikle, bu savaşların durdurulması gerekiyor. Korkunç 11 bin fotoğraf gördük. Sistematik bir şiddet var. Nuremberg'den yana böyle korkunç işkence fotoğrafları görmemiştik. Bunlar insanlık suçudur ve bu suçu işleyenler cezalarını çekmeli. Uluslararası toplum bu duruma nasıl gözlerini kapatabilir? Her gün rejim yüzünden bu kadar insan ölürken nasıl kayıtsız kalabilir?" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁶⁴

8. Sonuç Yerine

AKP öncesi dönemde birçok sorunun yaşandığı Türkiye-Suriye ilişkileri zaman zaman büyük gerginliklere neden olmuştur. Hatay'ın 1939'da Türkiye'nin verdiği yoğun diplomatik mücadelenin ardından anavatana katılması, Suriye için büyük bir kayıp olarak adlandırılmış ve bu durum, ikili ilişkilerin uzun süre bozuk olmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin kapitalist ABD, Suriye'nin ise komünist SSCB ile ilişki kurması, uzun yıllar ikili arasında yakın bir ilişkinin kurulmamasının önündeki en büyük engellerden biridir. İkili Soğuk Savaş'ın ilk döneminde 1957 yılında karşılıklı tehdit algısının yarattığı endişelerden dolayı savaşın eşiğine gelmiş ancak korkulan savaş gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli nedeni, SSCB'nin Suriye'yi, ABD'nin ise Türkiye'yi yeteri kadar cesaretlendirmemesi olmuştur.⁵⁶⁵

Soğuk Savaş'ın ilerleyen dönemlerinde Suriye'nin Fırat ve Dicle nehir sularının kendi lehine çözüme kavuşturulmasını sağlamak amacıyla Türkiye'ye karşı PKK'ya destek vermesi takip etmiştir. Suriye'nin başta PKK olmak üzere ASALA, DHKP-C gibi bir takım örgütlere verdiği lojistik destek, Türkiye-Suriye ilişkilerinin

⁵⁶⁴ **Hürriyet**, 22.01.2014.

⁵⁶⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s.109-110.

yumuşamasını zorlaştırmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Suriye'ye yönelik eleştirilerinin artması ve Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunduğu anlaşılmaması üzerine Türkiye tutumunu sertleştirmiştir. Mısır'ın arabuluculuğuyla yapılan Adana Mutabakatı, Türkiye-Suriye ilişkileri için bir dönüm noktası olmuştur. İkili bu antlaşmadan sonra birçok konuda işbirliğine gitmiş ve AKP'nin iktidara geldiği 2002 tarihine kadar önemli işbirliklerine gidilmiştir. Bunların en önemlileri teröre karşı işbirliği ve istihbarat paylaşımıdır.⁵⁶⁶

AKP'den önce yumuşamaya başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri, her iki ülkenin karşılıklı politika değişiklikleri neticesinde gelişmiştir. Türkiye Ortadoğu'ya açılmanın bir kapısı olarak Suriye'yi değerlendirmiş ve Suriye ile ticaretine ve diplomatik ilişkilerine büyük önem vermiştir. Bu durumun yaşanmasının bir nedeni de Suriye için ABD tarafından dâhil edildiği “şer ekseninden” çıkış yolu ve dünya ile ilişkiye girme kapısı olarak Türkiye'yi görmesidir. Bu doğrultuda Türkiye ve Suriye Irak'la ilgili toplantılar düzenlemiş ve Irak'ın parçalanmasının muhtemel tehlikelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Aynı şekilde AB'nin güneye genişleme süreciyle birlikte Suriye, batı ile iletişime geçmiş ve Türkiye Gümrük Birliği üyesi olması nedeniyle Suriye ile STA imzalamıştır. STA'nın imzalanması, ikili arasındaki ticaret hacminde büyük bir büyüme sağlamış, daha sonra vizelerin kaldırılması, ortak bakanlar kurulu toplantılarının yapılması, ikili ilişkilerde büyük bir gelişme sağlamıştır.⁵⁶⁷ Öyle ki, Suriye ile yürütülen ilişkiler, Türkiye tarafından “sıfır sorunun en güzel örneği” olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin Suriye ile kurduğu yakın ilişkiler, ekonomik ve bölgesel şartların bir sonucu olmakla birlikte Suriye'nin İsrail'le yaşadığı sorunlarda Türkiye'nin batıya rağmen aktif bir tutum sergilemesi, Suriye'nin ise Türkiye-Irak sorununda Türkiye'ye destek vermesi de ikili yakınlaştıran faktörler olmuştur.

Arap baharının Suriye'ye sıçramasına kadar olan yaklaşık 10 yıllık süreç, cumhuriyetten beri ilişkilerin en yakın olduğu dönem olarak değerlendirilir. Ancak Suriye'de halk hareketlerinin başlamasıyla birlikte Türkiye, yaklaşık altı ay boyunca

⁵⁶⁶ Cabbarlı, a.g.m., s.345-346.

⁵⁶⁷ Tan-Belli-Aydın, a.g.m., s.66-72.

Esad'ın bir takım reformlar yapması ve sorunun çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur.⁵⁶⁸ Hem Esad'ın halkın taleplerine yeteri kadar cevap vermemesi hem de protestoların bastırılmasında silahların araç olarak kullanılması Türkiye'yi bir tercih yapmaya zorlamıştır. Mısır, Tunus ve Libya'da halkı destekleyen AKP iktidarı, Suriye'de de aynı şeyi yapmış ve Esad'a karşı çıkmıştır.⁵⁶⁹ Türkiye, Suriye sorunun kısa sürede çözüleceğini ileri sürmüş ancak dört yıldan beri savaş devam etmektedir. Türkiye'nin Suriye ile ilgili tahminlerinin gerçekleşmemesinin altında İran gibi bölgesel güçlerin ve ABD, Çin, Rusya küresel güçlerin değişen ve birbiriyle çelişen politikaları da sorunun çözümünü zorlaştırmıştır.⁵⁷⁰

Kısa sürede Suriye sorunun çözilemeyeceği görülmektedir. Savaşın Suriye'den milyonlarca insanı göç ettirmesi, muhalefetin ve iktidarın binlerce insanı öldürmeleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda savaşın bitmesi durumunda bile Suriye'nin “yaşanabilir” bir ülke olması için çok uzun yılların geçmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin Suriye konusunda yürüttüğü politika, televizyon programlarından, gazete köşelerine, sivil toplum kuruluşlarının panellerine kadar ülkenin neredeyse her yerinde ve her platformda tartışılmaktadır. Türkiye'nin ideolojik davranıp bazı terör örgütlerine destek verdiği ve bunun Türkiye'nin imajı için çok yıkıcı sonuçlar doğurduğunu dile getiren bir kesimle birlikte⁵⁷¹; hükümete yakın kesimler, Türkiye'nin “hakkın ve haklının” yanında durduğunu, bunun insani bir zorunluluk olduğunu ve suçlanması gerekenin Türkiye değil Esad'a destek verip sorunun çözümünü zorlaştıran “odaklar” olması gerektiğini dile getirmektedir.⁵⁷²

Türkiye'nin Suriye konusunda bazı konularda haklı olmakla birlikte yanlış yaptığı bir takım durumların da varlığı dikkat çekmektedir. Her şeyden önce Esad'ın kendi vatandaşlarını her türlü silahla öldürmesi ve bunun Türkiye tarafından eleştirilmesi, son derece haklı bir tutumdur. Ancak Türkiye'nin bütün tahminlerini ve

⁵⁶⁸ Sedat Ergin, “Suriye Konusundaki Yalnızlığımız”, **Hürriyet**, 04.09.2012.

⁵⁶⁹ Özel, “Dış Politika ve Duygusallık”, **Habertürk**, 08.01.2014.

⁵⁷⁰ Ergin, a.g.m., 04.09.2012.

⁵⁷¹ Ergin, a.g.m., 04.09.2012.

⁵⁷² Karagül, “Bitti Esad Gerçekten Bitti”, **Yeni Şafak**, 02.12.2011.

planlarını Esad'ın yıkılması üzerine kurması ve bu doğrultuda muhalefete destek vermesi, çok tartışmalı bir konudur. Türkiye'nin hem muhalefetle hem de iktidarla görüşen bir konumda olması, sorunun ilk başlarında Türkiye için önemli bir manevra alanı bırakmaktaydı. Türkiye'nin her iki tarafla da konuşması, iktidarın ve muhalefetin bir araya gelip diplomatik yolları tartışması ve bunun Türkiye aracılığıyla yapılması Türkiye'nin çıkarlarını korumakla birlikte, kısa bir süre önce çökmüş olan Ortadoğu politikasının devamını sağlaması ihtimaller dâhilindedir. Türkiye'nin yine her defasında Esad'a bir dış müdahaleyi gündeme getirmesi hem uluslararası kamuoyunda destek görmemekte hem de yapılan birçok çalışmada görüldüğü üzere Türkiye halkının nerdeyse tamamı Suriye ile savaşa karşı çıkmaktadır.⁵⁷³ Hükümetin Suriye konusundaki aşırı istekli tutumu ve gücünün üzerinde kendisine bir rol vermesi, Türkiye'yi uluslararası kamuoyunda yalnızlaştırmakla birlikte, ülke içinde de hükümetin eleştirilmesine neden olmaktadır.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Uğur Telli, "Türk Halkı Suriye İle Savaşa Nasıl Bakıyor", **Samanyolu Haber**, 03.07.2012.

⁵⁷⁴ Ceyda Karan, "Suriye'de Türkiyeli Olmak Artık Zor", **Taraf**, 13.09.2013.

SONUÇ

Dünyanın en önemli coğrafyalarından birinde bulunması, sahip olduğu “batılı” ve “doğulu” değerler, Türk dış politikasının akademik çalışmalarda yoğun bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisi ve Türkiye’nin iç politikalarında yaşanan değişim ve dönüşümlerin de katkısıyla Türkiye, Soğuk Savaş’ın sonuna kadar Ortadoğu ile yoğun bir ilişki kuramamıştır. Soğuk Savaş döneminde yaşanan bir takım sorunlar (Johnson mektubu, Kıbrıs meselesi, silah ambargosu, ekonomik nedenler vb.) Türkiye’nin zaman zaman bölge ile yakın teması geçmesine neden olmuş, ancak Türkiye’nin Ortadoğu ile kurduğu bu dönemsel ilişkiler süreklilik kazanamamıştır.⁵⁷⁵ Bu durumun yaşanmasında Türkiye’nin iç siyasetinin ve modernleşme algısının önemli bir payı bulunmaktadır. Geleneksel Türk modernistleri ve siyasi elitlerinin Ortadoğu’yu “gericiliğin”, fakirliğin; batıyı ise demokrasinin, laikliğin ve modernliğin bir sembolü olarak kabul etmeleri, Türk dış politikasını yürüten kesimlerin Ortadoğu’ya bakışlarında önemli bir faktör olmuştur. Kendisini uzun zamandan beri batılı örgütlere ve batı kültürüne yakın olarak değerlendiren Türkiye, Ortadoğu’yu sorunların yaşandığı, çatışmanın eksik olmadığı ve uzak durulması gereken bir bölge olarak değerlendirmiştir.

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik bu “ilgisizliği” dış politika yapıcılarının, dışişleri bakanlığının ve üniversitelerin Ortadoğu ile ilgili çalışmalarının da sınırlı kalmasında kendisini göstermiştir. Özellikle konu ile ilgili çalışan kişilerin Ortadoğu dillerine hâkim olmamasının yanında, Dışişleri bakanlığının bünyesinde Arapça başta olmak üzere Ortadoğu dillerini bilen eleman sayısı günümüzde bile çok azdır. Yine akademik çalışmalara bakıldığında, Türkiye’de Suriye, Mısır, İsrail, İran uzmanı akademisyen ve araştırmacı sayısı çok azdır.⁵⁷⁶ İşte bahsi geçen uluslararası sistemin ve Türkiye’nin modernleşme algısının Türkiye’yi Ortadoğu’dan

⁵⁷⁵ Ayşegül Sever, **Türkiye’nin Orta Doğu İlişkileri: Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz**, Derin Yayınları, İstanbul, 2012, s.119.

⁵⁷⁶ Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları**, İmaj Yayınları, Ankara, 2010, s.278-281.

uzaklaştırmakla birlikte bunun yansımaları Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine etkileri de yoğun olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Türkiye'nin kendini yeni dünya düzeninde konumlandırması, tüm dünyada artan bölgeselleşme istekleri, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Orta Asya'ya açılmasını sağlamış, ancak bu da uzun süreli olamamıştır.⁵⁷⁷ Bununla birlikte AKP'nin iktidara geldiği dönem, tüm dünyada küreselleşmesinin ve teknolojinin büyük bir yaygınlık kazandığı, yeni tehdit algılamalarının ortaya çıktığı bir döneme denk gelmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin terörle mücadele stratejisi, dünya siyasetine küresel ve dini terörizm söylemini yaymış; bunlardan hareketle Afganistan ve Irak savaşlarını gerçekleştirmiştir. 2002'den itibaren Türkiye'nin iç siyasetinde meydana gelen demokratikleşme çabaları, AB üyeliği için yürütülen çalışmalar, Türkiye'yi batıya yaklaştırırken, Türkiye'nin sahip olduğu değerlerin ve bölgesel gelişmeleri etkileme gücünün Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde önemli bir güç olduğunu daha net bir şekilde ortaya koymuştur.⁵⁷⁸

Türkiye, AKP döneminde geliştirdiği yeni dış politikasının merkezine sıfır sorun politikası, ritmik diplomasi, merkezi güç olma iddiası, karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi bir takım ilkeler koymuş ve bunu özellikle Ortadoğu ile ilişkilerinde uygulamaya çalışmıştır. Türkiye'nin bu dönemde yakın komşuları olan ve çalışmanın konusunu oluşturan Irak, İran ve Suriye ile ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve bu değişim/yakınlaşmalar “eksen kayması” tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye, söz konusu bu üç ülke ile doğrudan ilişkilerin geliştirilmesini sağlamış, ancak bunda ABD'nin Ortadoğu politikasının önemli bir etkisi olmuştur. İran'ın ABD ile yaşadığı nükleer sorunlar, İsrail-Filistin çatışmasında ABD'nin taraf olması, Irak Savaşı ve sonrasında meydana gelen gelişmeler incelendiğinde Türkiye'nin bu gelişmelerde aktif rol oynadığı, ancak Türkiye'nin rolünün tam olarak anlaşılması için her zaman “batı etkisinin” göz önünde bulundurulması gerçeği kabul edilmektedir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Sever, a.g.e., s.220.

⁵⁷⁸ Sever, a.g.e., s.220-221.

⁵⁷⁹ Dedeoğlu, a.g.m., s.13-30.

AKP'nin savaşın değil "işbirliğinin" ve "uzlaşımın" yaygınlık kazanması gerektiği, Suriye ve Irak gibi bölge devletlerinin üzerinden Ortadoğu'ya açılma gibi hedefleri ve söylemleri, kısa bir süre varlığını korumuş ve Türkiye'nin Ortadoğu ile ilgili meselelerde aktif rol oynaması, Türkiye'nin Arap nezdinde itibarının artmasını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile olan ticaret hacimlerinin artmasını sağlamış ve Türkiye'nin "sorun çözücü" bir ülke olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak kısa bir süre için yıldızı parlayan Türkiye hem iç politikasında yaşanan sorunlar hem de dış politikasında atılan yanlış adımlarla başta sıfır sorun politikası olmak üzere birçok dış politika söyleminin dağılmış olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu'da yaşanan her sorunda taraf tutuma gereği duyması, Türkiye'yi bazı Ortadoğu güçlerine yaklaştırırken Türkiye'yi büyük bir kesimden uzaklaştırmıştır. AKP'nin Hamas ve El Fetih arasından Hamas'ı desteklemesi, Türkiye'nin birçok ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilen bir yapıya destek verildiği için Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur.⁵⁸⁰

Yine Irak ile ilişkilerinde yaşan ekonomik gelişmelere rağmen Türkiye'nin Irak'ın iç siyasetinde Sünni kesimleri desteklemesi, Şii Irak yönetimiyle arasının bozulmasına ve Türkiye'nin "mezhepçi" bir politika yürütmekle suçlanmasına neden olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin uzun süre varlığını kabullenemediği Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimiyle doğrudan temasa geçmesi ve Bağdat yönetimine rağmen ilişki kurması, Türkiye-Bağdat ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiştir. AKP'nin bu dönemde açıkça söylenmese bile Kuzey Irak'ı bir güç olarak kabul etmesi, hükümetin hem iç kamuoyunda hem de Bağdat yönetimi tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikasında yaşanan gelişmelerin hem Türkiye'nin enerji ihtiyacı, hem de Kürt sorunu ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.

⁵⁸⁰ Uzgel, a.g.m., **Radikal** 2, 01.07.2012.

Türkiye'nin uzun süre Kuzey Irak'la doğrudan ilişkiye girmeye, Bağdat yönetimi aracılığıyla daha çok Kürt kesimiyle temasa geçtiği görülmektedir.⁵⁸¹ Ancak AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin artık doğrudan Kuzey Irak'la iletişime geçtiği, birtakım antlaşmalar imzaladığı görülmüştür. Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili bu değişimi, akademik çalışmalarda da görmek mümkündür. Türkiye'de AKP öncesi dönemde Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri ile ilgili hazırlanan çok az çalışma vardır. Hazırlanan çalışmalar daha çok Türkiye'nin “Kuzey Irak politikası” veya Türkiye-Irak ilişkileri içinde değerlendirilmektedir. Ancak AKP döneminde yapılan çalışmalar, raporlar Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri şeklinde olmaktadır. Bu durum, aslında önemli bir değişimi de göstermektedir. Zira uluslararası ilişkilerde bir devletin başka bir devletle ilişki kurduğu bilinmekle birlikte bir ülkenin başka bir ülkedeki bir bölgeyle doğrudan ilişki kurması pek rastlanılan bir durum değildir.

AKP'nin İran ile ilişkilerinde yaşadığı gelişim de birçok alanda (PKK/PJAK'a karşı mücadele, ekonomik antlaşmalar, Filistin meselesinde sergiledikleri ortak tutumlar) işbirliğine dönüşmüş, ancak İran'ın ABD ile yaşadığı nükleer sorun Türkiye'yi önemli bir bölgesel güç ve enerji kaynağı olan İran'la, tarihi müttefiki ABD arasında bir tercih yapma zorlamıştır. Türkiye uluslararası hukukun uygulanmasını isterken 2010 yılında BMGK'da İran'a yaptırım kararına “hayır” cevabı vermiş ve bu durum, Türkiye'nin batı kamuoyunda eleştirilmesine neden olmuştur.⁵⁸² Türkiye'nin İran ile ilgili sorunlarda kendisini arabulucu olarak değerlendirmesi, uzun süreli olamamış ve Türkiye İran'la nükleer müzakerelerde devre dışı bırakılmıştır.⁵⁸³ Türkiye'nin ilk başlarda “arabulucu” diye tarif ettiği rolü, daha sonra “kolaylaştırıcı” olarak tarif edilmeye başlanmıştır.⁵⁸⁴ Türkiye'nin yine Arap baharında İran'la yaşadığı derin ayrılık ve ikilinin Suriye'de farklı kesimleri desteklemesi Türkiye'nin İran'la ilişkilerinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

“Sıfır sorunun en güzel örneği” olarak değerlendirilen Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2009 öncesi AKP döneminde siyasi ve ekonomik, birçok alanda büyük

⁵⁸¹ Lundgren, a.g.e., s.121-127.

⁵⁸² Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-100.

⁵⁸³ Arıboğan, a.g.m., **Akşam**, 26.05.2010

⁵⁸⁴ Yetim-Kalaycı, a.g.m., s.99-100.

bir yakınlaşma yaşanmıştır. İki ülke arasında yapılan ziyaretler, imzalanan antlaşmalar ve Refik Hariri suikastı, Irak Savaşına yönelik tutumları, İsrail-Suriye füze krizi gibi sorunlarda ikiliyi yakınlaştıran politikalar, her iki ülke için de önemli siyasi ve ekonomik kazanımlar sağlamıştır.⁵⁸⁵ Ancak bu durum, Arap baharının Suriye'ye sıçraması üzerine bitmiş ve Türkiye, Suriye sorununda muhalefeti desteklemiştir. Türkiye'nin ilk başta Esad'ı ikna etme çabaları başarılı olmamış ve Türkiye “normatif” değerleri öne sürerek birçok farklı dini, ideolojik ve etnik gruptan oluşan Suriye muhalefetine destek vermiştir. Ancak Türkiye'nin Esad'ın gitmesi ile ilgili tahminleri tutmamakla birlikte, Suriye'de yaşanan savaş her geçen gün daha da karmaşık ve kanlı bir hal almaktadır. Milyonlarca insanın mülteci durumuna düştüğü, binlerce insanın hayatını kaybettiği Suriye sorunun çözümü için bölgesel ve küresel güçlerin farklı yaklaşımları sorunun çözümü için ortaya atılan Annan Planı, Cenevre-1 ve Cenevre-2 gibi çalışmaların başarısız olmasına neden olmuştur.⁵⁸⁶

Türkiye'nin Suriye politikası birçok platformda tartışılmakla birlikte AKP'nin özellikle muhalefete verdiği destekler, Türkiye'nin batı kamuoyunda eleştirilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği destek ve Türkiye'nin Suriye politikasının geleceğiyle ilgili bir yazısında Robert Fisk, Türkiye'nin “Pakistanlaşma” tehlikesi yaşadığını ileri sürmüştür. Talabani güçlerinin Pakistan sınırını kullanması ve Pakistan'ının terörle anılmasına benzer bir şekilde Türkiye'nin de sınırını muhalefete açmasının Türkiye'yi “teröre destek veren bir ülke” durumuna düşürdüğünü ileri sürmektedir.⁵⁸⁷ Bu ve buna benzer yorumları yurt içi kamuoyunda da görmek mümkündür.

Çalışma kapsamında yapılan okumalarda Türkiye'nin Suriye politikasının ne olması gerektiği veya nerede yanlış yaptığına dair birçok farkı yorum bulunmakla birlikte çalışmanın temel bir tezi bulunmaktadır. Türkiye'nin ilk başlarda Esad ile yaptığı ikna çalışmalarının bir benzerini muhalefetle de yapması ve Esad ile muhalefeti uluslararası gözlemcilerin ve katılımcıların bulunduğu bir ortamda

⁵⁸⁵ Erhan, a.g.e., s.149-154.

⁵⁸⁶ “2013'te Dış Politika”, **SETA**, Şubat 2014, Sayı:85, s.16-19.

⁵⁸⁷ Robert Fisk, “Al Qa'ida Cashes in as the Scorpion Gets in Among the Good Guys”, **The Independent**, 17.09.2012.

buluşturması ve sorunun diplomatik çözüme doğru kanalize edilmesini sağlaması, ihtimal dahilindeydi. Ancak Türkiye kısa süre içinde taraf tutmuş ve Esad'ı "kanlı bir diktatör" ilan etmiştir. Bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerini bitirirken Türkiye'nin muhalefet desteği aslında Suriye savaşının giderek kanlı olmasına da neden olmuştur. Esad'a veya muhalefet verilen her destek safları sıklaştırırken ülkeyi şiddet sarmalına sürüklemektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Esad'ın demokratikleşmesini sağlama çalışmaları doğru bir hamle olmakla birlikte, kısa bir süre içinde Suriye muhalefetinin istediği düzenlemelerin gerçekleşmesi sadece Suriye için değil birçok devlet için de uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duymaktadır. Bunu yanında Türkiye'nin Esad'ın devrilmesi üzerine kurduğu politikasının geleceği belirsizdir. Zira Esad'ın devrilmesi durumunda Suriye'deki farklı etnik ve dini grupların nasıl bir yönetim kuracağı, kurulacak bu yönetimin Türkiye ile nasıl bir ilişki kuracağı ve kurulacak olan yönetimin Türkiye için ne getirip ne götüreceği henüz anlaşılamadan veya hesaplanmadan Türkiye'nin Suriye sorununda taraf tutması, yanlış bir adım olarak değerlendirilebilir. Elbette ki, Esad rejiminin kimyasal silah kullanması, binlerce insanı öldürmesi kabul edilebilir bir durum değildir; ancak uluslararası ilişkilerin normatif değerler değil ülkelerin reel çıkarlar göz önünde bulundurularak yürütüldüğü varsayıldığında Türkiye'nin Suriye politikasını gözden geçirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

A- Kitaplar

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2007.

AYHAN, Veysel, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu**, Ankara, Nobel Yayınları, 2006, s.436.

ARI, Tayyar, **2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.

AKBAŞ, Zafer, **Irak**, Barış Kitap, Ankara, 2011.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları,17.Baskı, İstanbul, 2010.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara, 2007.

BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

BAL, İdris, **ABD Politikaları ve Türkiye**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008.

ÇAKMAK, Haydar, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**, Kripto Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.

ÇAKMAK, Haydar, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

ÇAKMAK, Haydar, **Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

ÇOMAK, Hasret-SANCAKTAR, Caner, **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası**, Bate Yayınları, İstanbul, 2013.

DEMİR, Ali Akif, **Türk Dış Politikasında Liderler**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, 83. Baskı, İstanbul, 2013.

ERHAN, Çağrı, **Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları**, İmaj Yayınları, Ankara, 2010, s.278-281.

ERCAN, Murat, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

FULLER, F. Graham, **Yükselen Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, çev. Mustafa Acar, Timaş Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2008.

GÖZEN, Ramazan, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.

HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

KAMEL, Ayhan, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014.

KÖSE, Talha, **İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları**, SETA Yayınları, Ankara, 2008.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Barış Kitap, Ankara, t.y.

LARRABEE, F. Stephan-Lesser Lan O., **Türk Dış Politikası: Belirsizlik Döneminde**, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

LUNDGREN, Asa, **İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası**, çev.Necla Ülkü Kuglin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.87-88.

ORAN, Baskın, **Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar**, haz: Ülkü Özen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 3, ed.Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

PAPPE, Ilan, **Ortadoğu'yu Anlamak**, NTV Yayınları, çev. Gül Atmaca, İstanbul, 2011.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

SEVER, Ayşegül, **Türkiye'nin Orta Doğu İlişkileri: Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz**, Derin Yayınları, İstanbul, 2012.

SANDER, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, 2006.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, 18.Baskı, Ankara, 2008.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, , İmge Yayınevi, 20.Baskı, Ankara 2010.

SANDIKLI, Atilla-SEMİN, Ali, **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, BİLGESAM, İstanbul, 2012.

ŞAHİN, Mehmet-TAŞTEKİN, Mesut, **II. Körfez savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

TUNCER, Hüner, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası, 1938-1950 II. Dünya Savaşında Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

YENİGÜN, Cüneyt-EFEGİL, Ertan, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

YILMAZ, Sait, **Irak Dosyası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.

YILMAZ, Türel-ŞAHİN, Mehmet, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Barış Kitap, Ankara, 2011.

YILMAZ, Türel-ŞAHİN, Mehmet, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

ZENGİN, Gürkan, **Kavga: Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası 2010-2013**, İnkılâp Kitabecisi, İstanbul, 2013.

ZENGİN, Gürkan, **Hoca: Türk Dış Politikasında Davut oğlu Etkisi 2002-2010**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2010.

B- Makaleler

AYATA, Ali, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, ed. Murat Ercan, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.

ARAFAT, Muhammed, “Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

ARAFAT, Mohammad, “Ak Parti Döneminde Türkiye ve Irak İlişkileri”, **Akademik Perspektif**, 25 Ekim 2013.

BİROL, Akgün, , “ABD’nin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012.

AYDIN, Mustafa-ARAS, Damla, “Ortadoğu’da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye’nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:2, 2004.

AYHAN, Veysel, “Türkiye-Irak İlişkileri: ABD Sonrası İşbirliği ve Sorun Alanları”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Der: Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

AYHAN, Veysel, “Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2009, Cilt:1, Sayı:11.

AYHAN, Veysel, “Irak-Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye’nin Arabuluculuğu”, **Ortadoğu Analiz, Orsam**, Eylül, 2009, Cilt: 1, Sayı: 9.

BOZKURT, Enver, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, **Stradigma**, 16.06.2013.

BALCI, Ali, “Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi: Enerji ve PKK Ekseninde Dış Politika”, **Ortadoğu Araştırmaları Analiz Serisi**, No:1, 2013.

BÖLME, Selin M., “Gazze’de Katliam Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu”, **SETA Analiz**, 2009.

CAMBARLI, Hatem, “Ortadoğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

ÇAKMAK, Haydar, “Suriye Krizi”, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, Ed: Haydar Çakmak, Ankara, Kripto Yayınları, 2.Baskı, 2013.

ÇAKMAK, Haydar “Turgut Özal’ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları”, ed. Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi, Ankara, 2013.

ÇEMREK, Murat, “Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş”, **SDE Analiz**, 2012.

ÇELEBİ, Özlen, “1 Mart Tezkeresi Krizi”, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**.

CAŞIN, Mesut Hakkı, “Sovyetler Birliğinin Tutumu,”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

ÇUBUKÇU, Mete-ÖZHAN, Taha, “İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri”, **SETA Analiz**, Nisan 2010.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “Türk-İran İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, DER Yayınları, İstanbul, 2004.

ÇAGAPTAY, Soner-EROĞLU, Zeynep, “The PKK, PJAK, and Iran: Implications for U.S.-Turkish Relations”, **The Washington Institute**, 2007.

ÇAYAN, Esra, “Bülent Ecevit’in Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları”, Editör: Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi, Ankara, 2013.

ÇİL, Uğur, “Dr. Detlev Quintern İle Röportaj”, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2011, Cilt: 3, Sayı:

COŞGUN, Melih, “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye-İrak İlişkileri”, Ed.Şahin, Mesut-Taştekin, Mesut, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

DEDEOĞLU, Beril, “Türkiye-İrak İlişkileri: “Doğu”-“Batı” Eksenini ve Değişkenler”, **Civitas Gentium**, Cilt:1, No:1, 2011.

DEMİR, İdris, “Hatay Sorunu”, Yılmaz, Türel-Şahin, Mehmet, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

DOSTER, Barış, “Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler”, **Ortadoğu Analiz**, 2013, Cilt: 5, Sayı: 59.

DUMANLI, Cihangir, “Barış Gücü Ne Yapacak”, **Cumhuriyet Strateji**, 2006, Sayı: 112.

DUMAN, Bilgay, “Tarihsel Perspektif Işığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Kerkük Ziyareti ve Yansımaları”, **Ortadoğu Analiz**, Eylül 2012 Cilt:12, Sayı:4.

DURAN, Hasan-Karaca, Ahmet, “Tek Parti Dönemi Türk Arap İlişkileri”, **SDÜ İİBF Dergisi**, Cilt:16, Kütahya, 2011.

DİLEK, Bahadır Selim, “BOP Irak’ta Çöküyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 2006, Sayı: 123.

EFEGİL, Ertan, “1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi’ni Kabul Etmedi?”, **Stradigma**. 16.06.2013.

ERDOĞAN, M. Murat, “Avrupa birliğinin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012.

DOĞAN, Ertuğrul, “Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi”, İstanbul, **TESEV**, 2012.

EKREM, Erkin, “Çin’in Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, 2012.

ERKMEN, Serhat, “2013’te Türkiye Irak İlişkileri İçin Beklentiler ve Olasılıklar”, **Orta Doğu Analiz**, Ocak 2013, Cilt:5, Sayı: 49.

EROL, Seyfettin, ”1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası”, **Türk Dış Politikası 1919-1912**, ed. Haydar Çakmak, 2.baskı, Ankara, Barış Kitap, 2012.

FİSK, Robert, “Al Qa’ida Cashes in as the Scorpion Gets in Among the Good Guys”, **The Independent**, 17.09.2012.

GÖZEN, Ramazan, “ABD ile İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

GÖZEN, Ramazan, “ABD’nin Irak’ı İşgali: Yeni Muhafazakâr, Demokratik Emperyalist Bir Proje”, **II. Körfez Savaşı**, ed. Mesut Taşgetiren- Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

HABİBİ, Nader, “Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, **Crown Center For Middle East Studies**, 2012, Sayı: 62.

İBAS, Selahattin, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Ankara, Platin Yayınları, 2004.

İSKİT, Kemal, “Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics”, **1 Perceptions**, Cilt: 1, No: 1, Mart-Mayıs 1996.

KARDAŞ, Şaban, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt: 5, Sayı:2, 2011.

KİBAROĞLU, Mustafa, “Iran’s Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude Of the West”, **Middle Eastern Studies**, Vol.43, No.2, 2007.

KİBAROĞLU, Mustafa, “What Went Wrong With The “Zero Problem With Neighbors” Doctrine?”, **Turkish Policy Quarterly**, 2012 Sonbahar Sayısı.

KULOĞLU, Armağan-SARIKAYA, Fatma Elif, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2004, Sayı: 48.

KULOĞLU, Armağan, “Türkiye’nin Irak ve Irak’ın Kuzeyi Politikalarındaki Değişim”, **Büsam Bülteni**, 20 Mayıs 2008.

KİRİŞCİ, Kemal, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009.

KURUBAŞ, Erol, “Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu’daki Güç Dengelerine Etkisi”, **Avrasya Dosyası**, 2003, Cilt: 9, Sayı: 4.

KEYMAN, Fuat, “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm”, **SETA Analiz**, Ocak 2010.

KEYMAN, Fuat, “Atatürk ve Dış Politika Vizyonu”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

KİBAROĞLU, Mustafa, “Arap Baharı ve Türkiye”, **Adam Akademi**, 2011.

KÖSE, Talha-BÖLME, Selin, “Lübnan Raporu: Lübnan’da İstikrar Arayışları”, Ankara, **SETA**, 2006.

KÖSE, Talha, “İran Nükleer Sorunu: Diplomasinin İmkânlarını Yeniden Düşünmek”, **SETA**, n. ST2-706, 2006.

KESKİN, Arif, “İsrail-Filistin Sorunu ve İran-Türkiye İlişkileri”, **21. Yüzyıl**, 2010, Sayı: 20.

KÖROĞLU, Uğur, “İran’ın Suriye Politikası”, **SDE ANALİZ**, 2012.

KULOĞLU, Armağan-SARIKAYA, Fatma Elif, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2004, Sayı: 48.

ORAN, Baskın, “Kalkık Horoz Üzerine Bilgiler ve Düşünceler”, **Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1-4 Ankara, 1996, s.356-357.

ORAN, Baskın, “Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti”, **Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel Sayısı)**, 1996, Cilt: 3, Sayı: 1.

ORHAN, Oytun, “Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye’nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2007, Sayı: 86.

ORHAN, Oytun, “İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2007, Sayı: 90.

OKUR, Mehmet Akif, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, ed. Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Ankara, Platin Yayınları, 2004.

POYRAZ, Serdar, “Turkish-Iranian Relations: A Wider Perspective”, **SETA Policy Brief**, No: 37, 2009.

SADIK, Giray, “Kerkük’ün Statüsü Krizi”, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**.

SARIASLAN, Fatma, “2000’li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri”, **Akademik Ortadoğu**, Sayı:15, 2007.

SİNKAYA, Bayram, “İran’ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 12, Aralık 2009.

SİNKAYA, Bayram, “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, **SETA Analiz**, 2012, Sayı: 53.

SİNKAYA, Bayram, “Başbakan Erdoğan’ın Tahran Ziyaretinin Sonuçları ve Türkiye-İran ilişkilerinin Sınırları”, **Ortadoğu Analiz**, 2009, Cilt: 1, Sayı: 19.

SHOORI, Mahmood, “Arap Devrimi ve İran”, **Ortadoğu Analiz**, 2012, Cilt: 4, Sayı: 39.

SEVİM, Varol Tuğçe, “Kürdistan Bizim Paramızla mı Kurulacak?”, **21.yy Türkiye Enstitüsü**, 02 Ağustos 2012.

ŞAHİN, Mehmet, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt:4, Sayı:2, 2010.

ŞAHİN, Mehmet, “Orta Doğu İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Kitap, 2.Baskı, Ankara, 2012.

ŞAHİN, Mehmet, “Suriye’nin Su Sorunu”, Yılmaz, Türel-Şahin, Mehmet, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

TAN, Mehmet-ALİYEV, Pelin, “2002 Sonrası Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye-İran İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012.

Mehmet Tan- Aziz Belli-Abdullah Aydın, “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012.

TONKUŞ, Selen, “Başbakan Erdoğan’ın Ziyaretinin Ardından Erbil’den İzlenimler”, **ORSAM**, 31 Mart 2011.

TURAN, Kürşat, “Körfez Krizi 1990-1991”, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014**, ed: Haydar Çakmak, Kripto Yayınları, Ankara, 2013.

TÜRK, Fahri-GAYTANCIOĞLU, Kaan, “Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye-İrak İlişkileri (2002-2009)”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, ed. Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

UDUM, Şebnem, “Türkiye’nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 43, 2012.

USLU, Nasuh, “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, **Bilig**, 2010, Sayı:25.

UYGUR, Hakkı, “İran ve Arap Baharı”, **SETA Analiz**, 2012.

UZGEL, İlhan, “Irak Türkmenleri”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar İçinde**.

WANİS, Anthony-JOHN, St., “Nuclear Negotiations: Iran, the EU (And The US)”, **International Peace and Conflict Resolution**, 2007.

VARLIK, Ali Bilgin, “Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası**, ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

WALKER, Joshua W., “Turkey’s Syrian Dilemma: Testing the ‘Regional Solutions for Regional Problems’ Proposition”, **European Policy Center**, 2012.

YAVUZ, Celalettin, “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi’nin İkinci Durağı Suriye mi?”, **2023 Dergisi**, 2005, Sayı: 56.

YAZICI, Amine, “Rusya’nın Suriye politikası”, **SDE Analiz**, 2012.

YETİM, Mustafa-KALAYCI, Rıdvan, “Türkiye-İran İlişkileri: “Sıfır Sorun mu”, Nükleer Sorun mu?”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2011.

ZAFAR, Shaista Shaheen, “Turkey’s ‘Zero Problems with Neighbours’ Foreign Policy; Relations with Syria”, **Journal of European Studies**, 02.15.2012.

C- Köşe Yazıları

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, “İran Politikamıza Ne Oldu?”, **Akşam**, 26. 05. 2010.

ERGİN, Sedat, “Suriye Konusundaki Yalnızlığımız”, **Hürriyet**, 04.09.2012.

ÇALIŞLAR, Oral, “Hamis Bir Terör Örgütü Müdür?”, **Radikal**, 27.10.2012.

GÖNÜLTAŞ, Nuh, “1 Mart Tezkeresi’nin Reddi Üzerine Birkaç Not”, **Bugün**, 03.04.2013.

- GÜRSEL, Kadri, “Davutoğlu’nun Dünyasında Bir Gezinti”, **Milliyet**, 29.01. 2009.
- KOHEN, Sami, “Türkiye, İran Sorununda Yardımcı Rolde”, **Milliyet**, 16.07.2010.
- UZGEL, İlhan, “Sıfır Sorunun Çöküşü”, **Radikal 2**, 01.07.2012.
- ÜLSEVER, Cüneyt, “Yeni Dönem ve AB”, **Hürriyet**, 7.05.2009.
- KARAGÜL, İbrahim, “Bu İş Türkiye ve İran Çözer, **Yeni Şafak**, 27.09.2013.
- KARAGÜL, İbrahim, “Bitti Esad Gerçekten Bitti”, **Yeni Şafak**, 02.12.2011.
- KARAN, Ceyda, “Suriye’de Türkiyeli Olmak Artık Zor”, **Taraf**, 13.09.2013.
- KOHEN, Sami, “Davutoğlu, Esad’ı İkna Edebilecek mi?”, **Milliyet**, 08.08.2011.
- KOHEN, Sami, “Türkiye, İran Sorununda Yardımcı Rolde”, **Milliyet**, 16.07.2010.
- ORAN, Baskın, “Sahi Barış Süreci Ne Oldu?”, **Radikal 2**, 19.01.2014.
- ÖZEL, Soli, “Dış Politika ve Duygusallık”, **Habertürk**, 08.01.2014.
- ÖZHAN, Taha, “Merak Değil, Tehdit Sorusu Eksen Mi Kayıyor?”, **Yeni Şafak**, 14.06.2010.
- ÖZDAĞ, Ümit, “AKP Kerkük’ü Peşmerge Kuşatmasına Terk Etti”, **Yeniçağ**, 07.03.2011.
- ÖZCAN, Nihat Ali, “İran-PKK İlişkisi Nereye?”, **Türkiye**, 11.05.2013.
- SEMİN, Ali, “Kuzey Irak Seçimleri, Türkmenler ve Kerkük Sorunu”, **Erbil**, 23.09.2013.
- TELLİ, Uğur, “Türk Halkı Suriye İle Savaşa Nasıl Bakıyor”, **Samanyolu Haber**, 03.07.2012.
- TİKİT, Özcan, “Ortadoğu’nun Sahibi Olacağız Derken?”, **Habertürk**, 03.05.2012.
- YENİÇERİ, Özcan, “Kerkük Kuşatma Altında”, **Yeniçağ**, 07.03.2011.

YILMAZ, Mehmet, “Erbil’de Konsolosluk Açmak Çok Mu Zor?”, **Zaman**, 20.02.2009.

ZEYREK, Deniz, “Barzani Kimin İçin Geliyor?”, **Radikal 2**, 13.11.2013.

D- Gazeteler

“İran’ın nükleer faaliyet hakkı resmen tanındı”, **Anadolu Ajansı**, 24.10.2013.

“İran-Türkiye Diyalogu Bölgedeki En Önemli Diyalog”, **Anadolu Ajansı**, 27.10.2013.

“Türkiye İstemese de İran'a Yaptırım Uygulayacak”, **BİANET**, 10.06.2010.

“İlk Ağızdan Kürdistan”, **Hürriyet**, 24.03.2009.

Montrö’deki Cenevre-2 Konferansı Gergin Başladı, **Hürriyet**, 22.01.2014.

“2008’de Türkiye-İran ilişkileri”, **Milliyet**, 19.12.2008.

"PKK'dan Dağlıca Baskını", **Milliyet**, 22.10.2007.

“Esad’dan Türkiye’ye sınır ötesi harekât için tam destek”, **Radikal**, 10.10.2007.

Cenevre-2’de Esed Restleşmesi, **Radikal**, 22.01.2014.

“ABD’den Hem İstihbarat Hem Lojistik Destek”, **Radikal**, 17.12.2007.

“İşte Talepler”, **Sabah**, 02.05.2009.

“İran’la Güney Pars Defteri Kapandı.”, **Sabah**, 24.07.2010.

“Talabani Türk İş Adamlarını Çağırdı: 25 Milyar Dolarlık Ayırdık, Yatırıma Gelin”, **Zaman**, 09.03.2008.

“2008’de Türkiye-İran ilişkileri”, **Milliyet**, 19.12.2008.

“Türkiye, AB’nin geleceğini değiştirecek”, **Zaman**, 19.12.2004.

“İran’la nükleer anlaşma tamam”, **Zaman Dünya**, 24.10.2013.

“Erdoğan'ın ziyareti İran basınında geniş yer aldı”, **CNNTÜRK**, 29.07.2004.

Financial Times, 14.04.2013.

Hürriyet, 22.01.2004.

Hürriyet, 15.07.2006.

Radikal, 22.01.2014.

E- Elektronik Kaynaklar

<http://www.trthaber.com/haber/gundem/bulent-arinctan-irana-elestiri-27306.html>,

(Erişim) 06.10.2013.

[http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-](http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CE)

[45208351967592CE](http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CE), (Erişim) 30.01.2014.

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, “Altın İhracatı İle İlgili Kamuoyu Açıklaması”,

<http://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim) 30.01.2013.

<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?eddda31b-595f-4e2d-b1d7-78ef1d689583>,

(Erişim) 15.11.2013.

<http://www.tuik.gov.tr/>. “turizm istatistikleri”, (Erişim) 31.01.2013.

<http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport>, (Erişim) 14.11.2013.

www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir, (Erişim) 10.12.2013.

http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar903.html, (Erişim) 14.11.2013.

[www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.](http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html)

[0/index.html](http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html)27.07.2012, (Erişim) 27.01.2013.

Dışişleri Bakanlığı, “Suriye ile Emlak Müzakereleri”, [http://www.mfa.gov.tr/suriye-](http://www.mfa.gov.tr/suriye-ile-emlak-muzakereleri.tr.mfa.erişim)

[ile-emlak-muzakereleri.tr.mfa.erişim](http://www.mfa.gov.tr/suriye-ile-emlak-muzakereleri.tr.mfa.erişim), (Erişim) 19.12.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/09/080904_syria_summit.shtml

(Erişim) 10.12.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/09/080904_syria_summit.shtml,

(Erişim) 10.12.2013.

<http://www.tpao.gov.tr/tp5/>, (Erişim) 30.04.2014.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/24983042/>, (Erişim) 30.04.2014.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Nabucco_Boru_Hatt%C4%B1_Projesi, (Erişim)

30.04.2014.

<http://www.iea.org/>, (Erişim) 11.01.2014.

PHİLLİPS, Christopher, “In to the Quagmire: Turkey’s Frustrated Syria Policy”,

www.chathamhouse.org, (Erişim) 02.02.2014.

SAYIN, Yusuf, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği”,

<http://yusufsayin.com.tr/akademik.html>, (Erişim) 10.12.2013.

SİNKAYA, Bayram, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, www.academia.edu.tr, (Erişim) 09.10.2013.

F- Tezler

GAYTANCIOğU, Kaan, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

ÖZET

SARGI İslam, “Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Türkiye’nin Irak, İran ve Suriye ile İlişkileri”, Yüksek Lisans, Ankara, 2014.

AKP döneminde Türkiye’nin Irak, İran ve Suriye ile ilişkilerinin ekonomik, siyasi gelişmeler ve bölgesel gelişmelerin ilişkilere yansımaları temel alınarak incelenmesi ve AKP öncesi dönem ile AKP dönemi arasında bir karşılaştırma yapmak, bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada karşılaştırma metodu kullanılmakla birlikte, konuyla ilgili yayınlanmış kitap, dergi, makale ve gazetelerden yararlanılmıştır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye’nin cumhuriyetin kuruluşundan AKP iktidarına kadar olan dönemde Ortadoğu politikası ile AKP döneminde Türkiye’nin Ortadoğu politikası ele alınmıştır.

İkinci bölümde AKP dönemi Türkiye-Irak ilişkileri incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye’nin AKP öncesi dönemde Irak ile ilişkilerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. 11 Eylül ve sonrasında ABD’nin Ortadoğu politikasının genel bir değerlendirmesi yapıp, İkinci Körfez Savaşı’nın Türkiye-Irak ve Türkiye-ABD ilişkilerine yansımaları ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye-Irak ekonomik ve siyasi ilişkileri, Kerkük’ün statüsü sorunu ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye’nin Kuzey Irak politikası incelenmiştir.

Üçüncü bölümde AKP dönemi Türkiye-İran ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye-İran ilişkileri bölgesel ve küresel gelişmeler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. İkisinin İkinci Körfez Savaşı’nda ve sonrasında yürüttükleri politikalar ve bu politikaların ikili ilişkilere yansımaları ele alınmıştır. İki ülkenin ekonomik ilişkileri, PJAK’a ve PKK’ya tutumları, Filistin sorunu bağlamındaki yakınlaşmaları değerlendirilmiştir. İlaveten İran’ın nükleer çalışmaları nedeniyle ABD ile yaşadığı sorunlar, Türkiye’nin sorunun çözümünde oynadığı rol değerlendirilmiştir. Ayrıca ikilinin Suriye sorunu nedeniyle yaşadığı gerginlikler de incelenmiştir.

Dördüncü bölümde AKP dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmıştır. İkisinin İkinci Körfez Savaşı ve sonrasına Irak politikaları, Refik Hariri suikastı, Türkiye-Irak Krizi, Suriye-İsrail füze krizi gibi gelişmelerin ikili ilişkilere yansımaları incelenmiştir. İkisinin AKP döneminde siyasi ve ekonomik ilişkileri ile Suriye sorunu, Türkiye'nin ve diğer güçlerin Suriye sorununa yönelik politikaları ve Suriye muhalefетinin yapısı hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Suriye sorununun çözümü için ortaya atılan Annan Planı, Cenevre-1, Cenevre-2 toplantıları da incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası
2. AKP'nin Ortadoğu Politikası
3. Türkiye-Irak İlişkileri
4. Türkiye-İran İlişkileri
5. Türkiye-Suriye İlişkileri

ABSTRACT

SARGI İslam, "Turkey's Relationships with Iraq, Iran and Syria During the Governance of Justice and Development Party (JDP)", Postgraduate, Ankara, 2014

The main aim of this study is to analyze political and regional developments, Turkey's relationships with Iraq, Iran and Syria and to compare the pro-JDP era with post-JDP era. In this study, comparison method has been used and books, magazines, articles and newspapers related to the topic were used as references.

This study is composed of four chapters. In the first chapter, Turkey's Middle East policy all the way back from the establishment of Turkish republic until JDP government and Turkey's Middle East policy during the JDP era are examined.

In the second chapter, the relationship between Turkey and Iraq is analyzed. In this section, a general analysis of Turkey-Iraq relationships before the JDP government is made. Based on the evaluation of United States' Middle East policy, the reflections of Second Gulf War on the relationships of Turkey-US and Turkey-Iraq are studied. Also in this section, Turkey-Iraq economic and political relationships and Kirkuk crisis are examined. Besides Turkey's Northern Iraq policy is analyzed.

In the third chapter, Turkey-Iran relations during the JDP government are elaborated. In this section, Turkey-Iran relations are evaluated under the light of regional and global developments. Policies of these two countries and reflections of these policies on the relations after the Second Gulf War are evaluated. Other issues evaluated are their economic relations, their attitude towards PJAK and PKK and their convergence in terms of Palestine policies. Besides these, the problems Iran is facing with US because of the nuclear program, and how Turkey's role in the solution of this problem are analyzed. Also, the tension between these two countries regarding the Syria case is analyzed.

In the fourth chapter, Turkey-Syria relations are elaborated. Reflections of their relations on Second Gulf War and post-war Iraq policies, assassination of Refik Hariri, Turkey-Iraq crisis and Syria-Israel missile crisis are analyzed. Political and economic relations at both countries during the JDP's rule, Syria problem, Turkey's

and other countries' policies concerning Syria problem and structure of Syria's opposition are examined. Besides, Annan Plan, Cern-1 and Cern-2 meetings to find a solution to Syria problem are analyzed.

Key Words

1. Turkey's Middle East Policy
2. JDP's Middle East Policy
3. Turkey-Iraq Relations
4. Turkey-Iran Relations
5. Turkey-Syria Relations